

**Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка»**

Факультет іноземних мов

Т. А. Кокнова

**МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ:**

**навчальний посібник для магістратів факультету
іноземних мов**

**Старобільськ
2019**

**Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка»**

Факультет іноземних мов

Т. А. Кокнова

**МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ:**

**навчальний посібник для магістратів факультету
іноземних мов**

**Старобільськ
2019**

УДК 378.016:81'243(075.8)

К59

Рецензенти:

Шехавцова С. О. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Дмитренко В.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та російського мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Кокнова Т. А.

К59 Методологія лінгвометодичного дослідження: навчальний посібник для магістрантів факультету іноземних мов / Тетяна Анатоліївна Кокнова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. – 150 с.

Навчальний посібник складається зі вступу, двох модулів та двох модульних тестів. У посібнику розглянуто загальні принципи проведення наукових досліджень з методики викладання іноземних мов та надання їх результатів; дано характеристику загальних методів наукової творчості; описано методику та критерії пошуку та відбору наукової літератури; наведені приклади надання й оформлення результатів наукових досліджень, що сприяє формуванню лінгвометодичної компетентності в майбутніх викладачів іноземних мов.

Навчальний посібник рекомендовано для магістрантів факультету іноземних мов.

УДК 378.016:81'243(075.8)

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(від 31 травня 2019 року, протокол № 11)*

© Кокнова Т. А., 2019

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	2
МОДУЛЬ І	
1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	4
2 ЗАСОБИ ПІЗНАННЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	32
3 ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДИ НАУКОВО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	44
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЯ І	65
МОДУЛЬ ІІ	
4 ЕМПІРИЧНІ МЕТОДИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ	72
5 ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТУ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	94
6 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	118
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЯ ІІ	147

ВСТУП

Пропонований навчальний посібник розроблений для майбутніх викладачів іноземних мов та покликаний забезпечити освоєння лінгвометодичної компетентності, сформувати стійкі орієнтири в педагогічній і культурно-просвітницькій діяльності. У загальнокультурному сенсі вектор формованих компетентностей спрямований на: оволодіння культурою мислення, способами узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети й вибору шляхів її досягнення; розвиток здатності аналізувати світоглядні, соціально й особистісно значущі філософські проблеми, використовувати знання про сучасну картину світу в освітній і професійній діяльності.

У плані професійної підготовки матеріал посібника орієнтований на усвідомлення соціальної значущості своєї майбутньої професії, розвиток мотивації до здійснення професійної діяльності; на використання систематизованих теоретичних і практичних знань гуманітарних, соціальних та економічних наук при вирішенні соціальних і професійних завдань.

Для магістрантів як майбутніх учителів іноземної мови, які беруть активну участь у педагогічній і культурно-просвітницькій діяльності, передбачені практичні завдання, що дозволяють навчитися реалізовувати навчальні програми базових і курсів за вибором у різних освітніх установах; формують готовність застосовувати сучасні методики й технології, для забезпечення якості навчально-виховного процесу на конкретному освітньому рівні конкретного освітнього закладу; розвивають здібності застосовувати сучасні методи діагностування досягнень учнів і вихованців, здійснювати педагогічний супровід процесів соціалізації і професійного самовизначення учнів, підготовки їх до свідомого вибору професії; допомагають усвідомити й використовувати можливості освітнього середовища, зокрема інформаційного, для забезпечення якості навчально-виховного процесу; формувати основи професійної взаємодії з учасниками

культурно-просвітницької діяльності; аналізувати й застосовувати на практиці результати вітчизняного та зарубіжного досвіду організації культурно-просвітницької діяльності.

У посібнику враховано модернізаційні зміни в системі освіти, пов'язані з необхідністю акцентувати увагу на становленні й розвитку ключових професійних компетентностей із загальним метапредметним змістом.

Компетентності, що формуються й розвиваються в процесі дослідницької та експериментальної діяльності, перегукуються з переліком ключових компетентностей, який був визначений під час симпозіуму Ради Європи. Провідні типи компетентності, на яких сконцентовано увагу в посібнику, розуміються в межі трьох понять „вивчати – шукати – думати”. Вивчення передбачає розвиток умінь отримувати користь з досвіду; організувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх; організувати власні прийоми вивчення; вирішувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням. Пошук націлений на формування вмінь знаходити різні бази даних; проводити опитування респондентів; отримувати інформацію; уміти працювати з документами та класифікувати їх.

Важливість експериментальних досліджень у процесі іншомовної освітньої діяльності не викликає сумнівів. Цей посібник – спроба заповнити прогалини в розвитку метапредметної компетенції на рівні дослідницької діяльності, а також поповнити джерела з методології та методики експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов. Навчально-методичний посібник не претендує на вичерпне висвітлення всіх питань методології та методики експериментального дослідження. Акцент зроблено на тих методах експериментального дослідження, які були використані нами в науково-дослідній роботі із магістрантами.

МОДУЛЬ I

Тема 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Мета – формування теоретико-практичної бази гностичних, проектувальних, конструктивно-планових і організаційних умінь на основі виявлення та аналізу основних понять методології науки.

Завдання:

1. Проаналізувати сутність і походження методології науки з метою виявлення найбільш важливих для методики навчання іноземних мов принципів побудови науково-експериментального дослідження.

2. Дати філософську оцінку методології науково-експериментального дослідження як учення про організацію діяльності.

3. Уявити загальну структуру організації експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов з погляду репродуктивної та продуктивної (інноваційної) діяльності.

4. Виявити особливості наукового пізнання як суспільно-історичного процесу з опорою на емпіричне й теоретичне знання.

Ключові слова: методологія науки; гносеологія; репродуктивна діяльність; продуктивна (інноваційна) діяльність; організація діяльності; системний аналіз (контролю тощо); наукознавство; об'єкт; суб'єкт; проектування; технологія; рефлексія; наукове пізнання; науково-практичне дослідження; емпіричне знання; теоретичне знання.

1. Наукове знання в рамках понятійного апарату методики викладання іноземних мов

Наукове знання ймовірно тоді, коли його можна підтвердити в емпіричному дослідженні, результати якого є

інваріантними відносно часу й особистісних характеристик дослідника.

Мета більшості робіт з методики навчання іноземних мов полягає в представленні та обґрунтуванні конкретних методичних прийомів у реальних умовах навчання, тому важливо звернутися детально до цього питання. Якщо йти від загального до конкретного, то в експериментальному дослідженні за методикою навчання іноземних мов проглядається така ієрархія:

Методологія (міжпредметні „правила гри”)

Метод (спосіб руху до мети)

Методика (перелік конкретних інструкцій, що регламентують дії індивіда в просторі й часі)

Найбільш істотний внесок у розробку методології науки загалом зробили класики філософії (Платон, Аристотель, Ф. Бекон, Р. Декарт, Кант, Г. Гегель та ін.). Водночас у працях цих авторів методологія науки поставала в узагальненому вигляді, збігаючись з дослідженням загальної ідеї науковості та її базових принципів. Зокрема, Аристотель і Ф. Бекон класифікують наукове знання й пропонують два основні методи отримання достовірної інформації про природу й людину: *логіко-дедуктивний та експериментально-індуктивний*. І. Кант розробляє спільні кордони пізнавальних здібностей, а Ф. Шеллінг і Г. Гегель намагаються створити універсальну систему наукового знання.

Ці дослідження мали більш абстрактний характер через те, що наука, зокрема й методика навчання, не відігравала будь-якої суттєвої практичної ролі в соціальному житті аж до середини XVIII – початку XIX ст.

Разом з прогресом суспільних відносин і висуванням технологічної сфери та промислового виробництва на передній план у соціумі наука набуває великого значення щодо розробок нових технологій і раціональних принципів, упорядкуванням форм виробничої діяльності.

У студіях О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма та інших авторів розроблено вже не просто принципи загальнонаукового знання, а конкретні варіанти методів науково-пізнавальної діяльності, причому багато в чому зорієнтованої на світ соціальних зв'язків і відносин.

Усе це призвело до бурхливого прогресу науки у ХХ ст., перетворення методики навчання із суто пізнавального інтересу шанувальників „чистої” істини на сферу професійних відносин, що мають неабиякий вплив на економічне життя суспільства.

Сукупність експериментальних досліджень та їх результат визначають як експериментальну методику, яка має принципове значення в науковому обґрунтуванні методики навчання. Підкреслимо, що без експериментальної перевірки теоретичних концепцій і положень не можна всерйоз говорити про їхню науковість: методична теорія повинна довести свою ефективність на практиці, в експериментальному й дослідному масовому навчанні, а не тільки у сфері теоретичних побудов.

Без органічного зв'язку з практикою теоретична методика може перетворитися на тривіальне теоретизування. Методична практика знаходить своє вираження не тільки у вивченні, описі та узагальненні педагогічного досвіду викладання іноземної мови, а й в експерименті як особливому виді спеціально організованої практики і як засобу створення нових форм і прийомів навчання, а також об'єктивної й найбільш повної перевірки їхньої ефективності в заданих умовах.

За всю історію людства розроблено безліч різних освітніх методик. У зарубіжній шкільній практиці іноземні мови стали вивчатися з XVI ст. Проте поняття „експеримент” у методиці навчання іноземних мов, так само як і сама наука, виникло порівняно нещодавно.

Після реформи 1864 року освіта перестає бути доступною тільки для окремих верств населення, але методика навчання іноземних мов ще не існувала як окрема галузь науки. Спочатку всі способи навчання іноземних мов запозичувалися з програм, розроблених для „мертвих мов” (латини/грецької), у рамках яких практично весь освітній процес зводився до читання й перекладу.

Такий стан методики легко пояснити. Методика навчання іноземних мов є теоретичною і прикладною наукою, яка володіє певною методологічною комплексністю й використовує дані низки суміжних дисциплін, оскільки процес навчання іноземної мови пов'язаний із філософськими, педагогічними, психологічними, лінгвістичними та соціологічними науками.

Тому для впровадження експериментального методу в методику навчання іноземних мов потрібно було створити певні передумови, які б забезпечували можливість експериментального (об'єктивного) дослідження процесу іншомовного навчання.

Упровадження експерименту в методику зумовлено, перш за все, розвитком філософії, яка, своєю чергою, збагатила ще одну базову для методики науку – психологію – методологічними засадами дослідження психіки, зокрема принципами детермінізму, розвитку, системності, які лягли в основу методології методики навчання іноземних мов.

Важливе значення для розвитку експерименту в методиці навчання іноземних мов мали й досягнення в біології, зокрема еволюційне вчення Ч. Дарвіна, який порушив питання щодо впровадження експерименту в науку.

Проблема дослідно-експериментальної роботи як самостійної галузі знань у радянський період у науковій українськомовній літературі практично не ставилася. Феномен експериментальної методики розглядали лише у зв'язку з розвитком психологічної науки.

Перші спроби позначити переваги проведення експерименту перед простим спостереженням за процесом навчання намітилися в 50-х роках ХХ ст. Фокус уваги науковців, звернений на експериментальне дослідження в методиці навчання, пояснимо тим, що цей час був насичений перспективними новаторськими пошуками, великими досягненнями в розробці реформаторських підходів до освіти й виховання людини, нових методів дослідження особистості.

Загальні й часткові питання експерименту в методиці навчання іноземних мов уперше отримали висвітлення в наукових працях і статтях І. Карпова, В. Цетліна, а згодом й

інших (І. Рахманов, Б. Беляєва та ін.). Багато корисного для методиста містять статті В. Артемова про експеримент у галузі психології навчання іноземних мов. Детальніше із генезою становлення методики викладання іноземних мов та розвитку лінгвометодичної компетентності викладачів і вчителів іноземних мов можна ознайомитися в додатковій літературі.

С. Шаповаленко також відзначав прогресовану роль експерименту в галузі методики навчання іноземних мов: експеримент полягає в тому, що педагогічні явища організовуються і спостерігаються в певних умовах, змінюючи які, науковець визначає достовірність передбачуваної закономірності аналізованих явищ.

Особливе значення в становленні методики навчання як експериментальної науки мали розвідки Дж. Буля, Г. Фреге, Ч. Пірса в галузі логіко-математичного знання. Ці автори заклали основи формалізації норм і процедур розумової діяльності, тим самим розкривши простір формалізації й математизації логічного знання та дозволивши використовувати логіко-методологічні напрацювання природознавства в гуманітарних науках.

Відкриття Дж. Максвелла, А. Ейнштейна, М. Планка та інших учених дозволили не тільки внести ясність у природу деяких фундаментальних явищ і процесів, але вплинути на сферу методичних установок науки загалом, що призвело до переважання суто математичних підходів до висування й обґрунтування теоретичних положень. Такі положення служать уже не просто цілям узагальнення груп експериментальних даних спостереження, а є самостійними регулятивами науково-пізнавального процесу.

Експериментальна методика становить значущий для історії науки феномен, що має неабияку цінність, сформований у результаті складного синтезу нових філософських і психолого-педагогічних течій, прогресивних ідей, досвіду вітчизняної й зарубіжної дидактики, педагогіки, психології в другій половині ХХ ст.

Експериментальну методику слід розглядати не тільки як течію педагогічної думки, що використовує головним методом

досвід і (або) експеримент, а як новаторську науку, що динамічно розвивається й що має в активі весь спектр методів сучасного наукового дослідження, у руслі передових традицій і тенденцій свого часу, здатну вирішувати широкий спектр нагальних проблем освіти в галузі навчання іноземних мов.

Поступово експериментальний метод у різних своїх видах проникнув практично в усі галузі методики навчання іноземних мов. На сьогодні існує кілька підходів до розуміння предмета експериментальної методики.

Це, по-перше, його ототожнення з предметом усієї методики навчання як системи знань, отриманих на основі експериментального вивчення процесів навчання й виховання, яка протиставляється інтроспективною методикою.

По-друге, експериментальну методику розуміють як систему експериментальних методів і методик. Іноді цю дисципліну розуміють як систему методів навчання загалом.

З іншого боку, експериментальну методику розглядають як теорію експерименту в методиці навчання, яка базується на загальнонауковій теорії експерименту й містить, насамперед, його планування та обробку даних на основі методів математичної статистики.

Отже, експериментальну методику навчання іноземних мов можна визначити як галузь науки, яка розкриває умови, закономірності, принципи експериментального дослідження процесів навчання й виховання.

Спадщина експериментальної методики (теоретичний, методичний, організаційний досвід), науково-теоретичний потенціал, укладений у її новаторському змісті, є важливим і цінним джерелом у виробленні нової стратегії, перспективних шляхів освітньо-виховної практики в навчанні іноземних мов у XXI ст.

Сучасна практична методика не може існувати в рамках одного загальноновизнаного методу. Такого загальноновизнаного методу не існує й не може існувати. В одних умовах ефективними виявляються одні методи навчання, в інших – інші. Тільки творчий підхід до вибору цих методів може дати бажані результати. Вибір їх залишається за тими, хто

безпосередньо вирішує проблеми навчання в школі, закладі вищої освіти та інших навчальних закладах.

Останнім часом теорія ймовірностей, математична статистика та ін. усе більше впроваджуються в дослідження в громадських, гуманітарних науках, зокрема і в методиці навчання іноземних мов.

Дещо оглядово розглянемо доцільність використання математики, а точніше математичної статистики, в експериментальних дослідженнях з методики викладання іноземних мов. Отже, математична статистика дає можливість:

- 1) доводити правильність і обґрунтованість використовуваних методичних прийомів і методів;
- 2) чітко обґрунтовувати експериментальні плани;
- 3) узагальнювати результати експерименту;
- 4) знаходити залежності між експериментальними даними;
- 5) виявляти наявність істотних відмінностей між групами піддослідних (наприклад, експериментальними і контрольними);
- 6) будувати статистичні припущення;
- 7) уникати логічних і змістовних помилок.

Проте зауважимо, що сама по собі статистика – це лише інструментарій, що допомагає методисту-досліднику ефективно розбиратися в складному експериментальному матеріалі. Найбільш важливим у будь-якому експерименті є чітка постановка завдання, **вибір теоретичних та емпіричних методів дослідження, ретельне планування експерименту, побудова несуперечливих гіпотез.**

За змістом результати експерименту в методиці можуть бути такими: розробка концепцій навчання, виховання, освіти; визначення закономірностей навчально-виховного процесу іноземних мов; урахування умов формування й розвитку особистості засобами іноземної мови; виявлення чинників, що впливають на ефективність засвоєння іношомовних знань; постановка нових методичних проблем; підтвердження або спростування гіпотез; розробка класифікацій (уроків, методів навчання, типів уроків); аналіз передового досвіду навчання, виховання тощо.

Математична й описова статистика дозволяє орієнтуватися у великій кількості експериментальних даних й описати їх результати, сприяє становленню об'єктивного мислення.

Отже, аналіз наявної історіографічної літератури зумовлює необхідність розкрити теоретико-методологічні та емпіричні засади змісту вітчизняної дослідно-експериментальної методики навчання іноземних мов.

2. Поняття і сутність методології експериментального дослідження

Будь-яке наукове дослідження здійснюється певними прийомами й способами та за певними правилами. У кожній науково-дослідній роботі, зокрема курсовій та випускній кваліфікаційній, необхідно позначити методологічні засади дослідження. Нерідко методологія розуміється спрощено – як деяка абстрактна галузь філософії, яка не має прямого відношення ні до конкретних наукових досліджень, ні до потреб практики.

Щоб зрозуміти суть і походження методології, розглянемо спочатку сучасні загальні визначення цього поняття.

У традиційному розумінні методологія науки – учення про методи і процедури наукової діяльності, а також розділ загальної теорії пізнання, особливо теорії наукового пізнання (епістемології) і філософії науки.

У прикладному сенсі методологія – система (комплекс, взаємопов'язана сукупність) принципів і підходів дослідницької діяльності, на які спирається дослідник у ході отримання та розробки знань у рамках конкретної дисципліни (наприклад, методики навчання іноземних мов).

Метод (від гр. „*metodos*”) у широкому розумінні слова – „шлях до чогось”, шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, учення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних завдань. Він постає як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання й дії; є системою принципів, вимог, що орієнтують

суб'єкта у вирішенні конкретного завдання, досягненні певного результату в певній сфері діяльності.

Методологія (від гр. *methodos* – „метод” і *logos* – „логія”) – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення й конструювання методів. Отже, поняття „методологія” вміщує два основоположні значення: з одного боку, це – система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються в тій чи тій сфері діяльності (у методиці іноземних мов); з другого, це – вчення про цю систему, загальна теорія методу.

Загалом же, ймовірно, основною об'єктивною причиною появи різних неоднозначних тлумачень поняття „методологія” є та обставина, що людство перейшло в нову постіндустріальну епоху свого розвитку, супроводжувану такими явищами, як: інформатизація суспільства, глобалізація економіки, зміна ролі науки в суспільстві, інтеграція в більш розвинуті країни світу та ін.

На думку багатьох дослідників, неможливо виділити окремо будь-які суто специфічні для конкретної науки методи, принципи або засоби дослідження. Так, особливості наукової діяльності, принципи пізнання та інше – єдині для всієї науки взагалі. Вимоги, наприклад, до експерименту однакові і для педагогіки, філології, для методики і для будь-якої іншої галузі наукового знання, оскільки це різновиди дослідної роботи. Аксиоматичний метод, методи математичного моделювання широко застосовуються не тільки у фізиці, але й у соціології, педагогіці, методиці навчання іноземних мов, хоча їх застосування в цих гуманітарних науках поки обмежено. Вивчення та узагальнення передового досвіду широко застосовується в педагогіці, економіці, методиці навчання та ін. Отже, загальна будова методології науки єдина.

Відповідно до думки О.Новикова, методологія – це вчення про організацію діяльності. Звісно ж, що таке визначення однозначно детермінує і предмет методології – організацію діяльності. Цим визначенням ми скористаємося для подальшого розгляду порушених питань.

Проте не будемо забувати, що людська діяльність може поділятися на діяльність репродуктивну і продуктивну.

Репродуктивна діяльність є копією діяльності іншої людини або копією власної діяльності, засвоєної в попередньому досвіді. Інша справа – продуктивна діяльність педагога, спрямована на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату. Будь-яка науково-дослідницька педагогічна діяльність, якщо вона здійснюється більш-менш грамотно, завжди спрямована на об'єктивно новий результат. *Інноваційна (продуктивна) діяльність* фахівця-практика може бути спрямована і на об'єктивно новий, і на суб'єктивно новий (для цього фахівця або для цього освітнього закладу) результат. У разі продуктивної діяльності педагога-дослідника виникає необхідність її організації, тобто виникає необхідність застосування методології.

Якщо методологію в галузі технології навчання іноземних мов розглядати як учення про організацію діяльності, то, природно, необхідно розглянути зміст поняття „*організація*”. Відповідно до визначення у філософському енциклопедичному словнику, організація – це, з одного боку, внутрішня впорядкованість, узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, зумовлена його будовою; з іншого, – це сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; це об'єднання людей, які спільно реалізують деяку програму або мету і діють на основі певних процедур і правил.

Щодо експериментального дослідження з методики навчання іноземних мов ці положення можна зобразити у вигляді такої схеми (рис. 1).

Рис. 1. Структура організації експериментального дослідження

Розглядаючи методологію науково-експериментального дослідження як учення про організацію діяльності, спираючись на думку Г. Щедровицького та І. Підласого, виділяємо три основні функції, складники системи сучасної методології методики навчання іноземних мов:

- 1) філософсько-психологічна теорія діяльності;
- 2) системний аналіз (контроль тощо) – учення про систему методів дослідження або проектування складних систем, пошуку, планування та реалізації змін, призначених для ліквідації проблем;
- 3) наукознавство – теорія науки (гносеологія (теорія пізнання) і семіотика (наука про знаки)).

Діяльність визначається як активна взаємодія людини з навколишньою дійсністю, у ході якої людина постає як суб'єкт, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби.

При цьому **суб'єкт** визначається у філософії як носій предметно-практичної діяльності й пізнання (індивід або соціальна група); джерело активності, спрямованої на об'єкт.

Суб'єкт з погляду діалектики відрізняється властивою йому самосвідомістю, оскільки він опанував певною мірою створеним людством світом культури – знаряддями предметно-практичної діяльності, формами мови, логічними категоріями, нормами естетичних, моральних оцінок та ін. Активна діяльність суб'єкта є умовою, завдяки якій той чи той фрагмент об'єктивної реальності постає як об'єкт, даний суб'єкту у формах його діяльності.

Об'єкт у філософії визначають як те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній та пізнавальній діяльності. Об'єкт не тотожний об'єктивній реальності, а постає як та її частина, яка знаходиться у взаємодії із суб'єктом.

З погляду психології діяльність є найважливішим компонентом психіки. Відповідно до твердження С. Рубінштейна, психологія повинна вивчати не діяльність суб'єкта як таку, а „психіку і тільки психіку”, правда, через розкриття її істотних об'єктивних зв'язків і опосередкувань, зокрема через дослідження діяльності.

Системний аналіз розглядає діяльність як складну систему, спрямовану на підготовку, обґрунтування й реалізацію вирішення складних проблем: політичного, соціального, економічного, технічного та ін. характеру.

Зіставлення підходів до розгляду діяльності трьох наукових дисциплін: філософії, психології та системного аналізу – дозволяє вибрати загальну схему структури діяльності, необхідну для подальшого викладу питань організації експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов (рис. 2).

Будь-яка інноваційна (продуктивна) діяльність вимагає визначення мети – проектування. У практичній педагогічній діяльності, зокрема з іноземної мови, здійснюється проектування педагогічних систем. Такими системами можна вважати і черговий урок, і реорганізацію методу викладання і

навчання, і навчальну діяльність загалом, і розвиток усієї мовної освіти в країні. Проектується і будь-яке наукове дослідження.

Поняття „технологія” також є невід’ємною частиною процесу інноваційної (продуктивної) педагогічної діяльності. У сучасному розумінні технологія – це система умов, форм, методів і засобів вирішення поставленого завдання. Таке розуміння технології прийшло в широкий ужиток, зокрема в галузь освіти, зі сфери виробництва в останні десятиліття. Природно, будь-яка продуктивна діяльність в освіті реалізується певною сукупністю технологій.

Не менш важливу роль в організації продуктивної діяльності відіграє **рефлексія** – постійний аналіз цілей, завдань процесу, результатів.

Отже, методологія науково-методичного практичного дослідження, так само як і методологія навчальної діяльності, може бути побудована в логіці трислності фаз: фази проектування, технологічної фази, рефлексивної фази. У кожній фазі виділяються відповідно свої специфічні стадії та етапи.

Включаючись у будь-яку інноваційну педагогічну діяльність, педагог-дослідник повинен буде досліджувати все те, що може дати сучасна наука з конкретної проблеми.

Для цього також необхідно уявляти, які бувають наукові знання, як вони будуються й використовуються, яку специфіку має методика навчання іноземних мов як галузь наукового знання в аспекті можливостей її застосування на практиці тощо.

Методологія науково-експериментального дослідження зазвичай розглядається як складовий компонент гносеології – теорії наукового пізнання, однієї зі складових частин філософії. Загалом гносеологія вивчає закономірності і можливості пізнання, досліджує ступені, форми, методи і засоби процесу пізнання, умови і критерії істинності наукового знання.

Необхідно також розрізнити поняття „наукове пізнання” і „наукове дослідження”. Наукове пізнання – це суспільно-історичний процес. Науково-практичне дослідження – суб’єктивний процес, діяльність з отримання нових наукових знань окремим індивідом – дослідником або групою

дослідників, колективом. Наукове пізнання не існує поза пізнавальною діяльністю окремих індивідів, проте останні можуть щось пізнавати (досліджувати) лише стільки, скільки опановують колективно вироблену, об'єктивізовану систему знань, що передається від одного покоління дослідників до іншого.

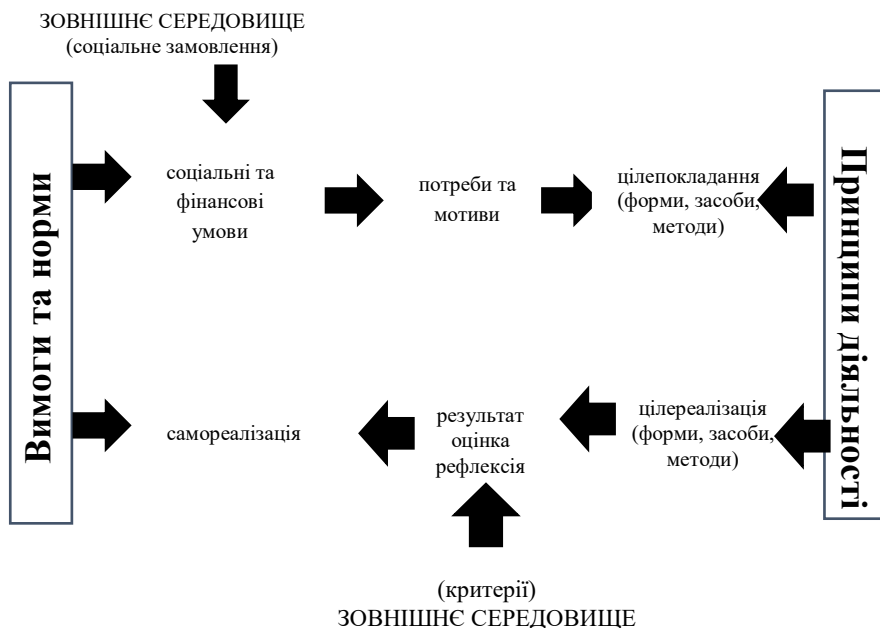

Рис. 2. Загальна структура експериментальної діяльності

Методика навчання іноземних мов як галузь наукового знання має специфіку, яка може бути представлена такими **положеннями**.

1. Методика навчання іноземних мов безпосередньо взаємодіє з усіма науками через зміст освіти, оскільки пов'язана з професійною підготовкою фахівців (наприклад, у педагогічному ЗВО) не тільки з іноземних мов, а й з усіх галузей науки і за всіма видами професійної діяльності.

2. Методика як галузь наукового знання будується на використанні досягнень багатьох наук, у першу чергу філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, фізіології, кібернетики, соціології.

3. Методика відрізняється складністю об'єкта дослідження, який найбільш складний по відношенню до об'єктів всіх інших наук, оскільки схильний до впливу величезної кількості найрізноманітніших чинників: педагог прийшов на заняття сьогодні в доброму гуморі, завтра в поганому; в учня Гаврилова болить голова; Мирошніченко закохався; у Васильєва низька парта та ін.

4. Методика в більшості випадків користується повсякденною, звичайною мовою (найчастіше при описі експериментальної роботи). Основні категорії методики навчання іноземних мов, такі як „вправа”, „ситуація”, „метод” та ін., часто тлумачаться суперечливо. Більше того, багато понять методики навчання рідною мовою не порівнюються (не перекладається за обсягом змісту) з поняттями методики в інших мовах – англійській, німецькій, французькій і т. ін.

5. Методика навчання, так само як і педагогіка, у деякому сенсі є наукою майбутнього, оскільки освітній процес сьогодні будується, виходячи з поглядів суспільства на навчання й виховання в сучасних умовах, а учням доведеться вчитися в школі протягом дванадцяти років, а потім в установі професійної освіти від одного до п'яти років і ще необхідно кілька років після закінчення навчання, щоб колишній учень, студент відбувся як особистість і професіонал. Однак за весь цей час істотно змінюються політичні, соціальні та економічні умови життя суспільства загалом і кожної людини окремо, роль і місце іноземної мови в суспільстві, мовні пріоритети та ін.

6. Реалізація досягнень загальної та приватної методики в практиці навчання й виховання значною мірою опосередковується особистістю кожного педагога, його поглядами, прагненнями, професіоналізмом. Якщо в галузі матеріального виробництва можна завжди, дотримуючись рекомендацій науки, отримати свідомо запланований результат,

то методика навчання (наприклад, як і медицина) – це одночасно і наука, і водночас мистецтво.

Для цієї роботи найбільш істотною є класифікація науково-практичного пізнання щодо віднесення до емпіричних і теоретичних форм мислення. Такий розподіл відповідає двом основним підходам до наукового дослідження в будь-якій галузі наукового знання.

Емпіричне знання – це встановлені факти науки й сформульовані на основі їх узагальнення, емпіричні закономірності й закони. Відповідно, емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на об'єкт та спирається на емпіричні, досвідчені дані. Проте емпіричного знання, що є абсолютно необхідним ступенем пізнання (бо всі наші знання виникають зазвичай з досвіду), усе ж недостатньо для пізнання глибоких внутрішніх закономірностей виникнення й розвитку пізнаваного об'єкта.

Теоретичне знання – це сформульовані загальні для цієї предметної галузі закономірності, що дозволяють пояснити раніше відкриті факти й емпіричні закономірності, а також передбачити майбутні події та факти. Теоретичне знання трансформує результати, отримані на стадії емпіричного пізнання, у більш глибокі узагальнення, розкриваючи істину явищ першого, другого та ін. порядків, закономірності виникнення, розвитку та зміни досліджуваного об'єкта.

Для ілюстрації зазначених відмінностей наведемо такий приклад. У курсі шкільного навчання другої іноземної мови на рівні емпіричних спостережень дослідниками-методистами було зафіксовано кілька повторюваних лексико-граматичних помилок. Класифікація такого роду помилок, опора на наявні знання з галузі психології, фізіології, дидактики та педагогіки дозволили зробити теоретичні висновки про переваги використання, наприклад, вправ, заснованих на застосуванні контрастивного підходу в навчанні учнів другої іноземної мови.

Обидва види науково-практичних досліджень у методиці навчання іноземних мов – емпіричне та теоретичне – органічно взаємозалежні й зумовлюють розвиток один одного в цілісній структурі наукового пізнання. Емпіричні дослідження,

виявляючи нові чинники науки, стимулюють розвиток теоретичних досліджень, ставлять перед ними нові завдання. З іншого боку, теоретичні дослідження, розвиваючи та конкретизуючи нові перспективи пояснення й передбачення фактів, орієнтують та спрямовують емпіричні дослідження.

Одним з основних у науковому-експериментальному дослідженні є **семіотика/семіологія** – учення про знаки або загальна назва комплексу теорій, що вивчають різні властивості знакових систем.

Зрозуміло, що будь-яке повідомлення або знання, яке одна людина передає іншій, має бути зрозуміло одержувачем. Для цього необхідний такий спосіб трансляції, який дозволив би одержувачу розкрити зміст цього повідомлення. Реалізація передачі інформації можлива в тому випадку, якщо повідомлення виражається в знаках, що несуть довірене їм значення, і якщо той, хто передає інформацію, і той, хто її отримує, її однаково розуміють, тобто реалізується зв'язок між значенням і знаком, наприклад, застосування методів математичного моделювання та статистики в практичних дослідженнях з методики навчання іноземних мов має на увазі володіння мовою математики на рівні її професійного використання.

До того ж у наш час багато досліджень проводяться „на стику” наук, скажімо, методики і психології, методики та лінгвістики, методики й соціології, методики та інформаційних технологій і т.п. У результаті нерідко виникає плутанина через те, що дослідник використовує обидві професійні мови „впереміш”. Однак предмет будь-якого науково-практичного дослідження може лежати тільки в одній предметній галузі, в одній науці, відповідно, одна мова має бути основою, наскрізною, а інша – тільки допоміжною.

Як видно з наведених прикладів, семіотичних проблем у методології методики навчання іноземних мов виникає безліч, і вони вимагають свого вирішення.

Підсумовуючи наведене вище, сформулюємо такі положення:

1. Методологія науково-практичного експериментального дослідження розглядається як учення про організацію діяльності взагалі, що дозволяє як її предмет позначити організацію продуктивної практичної діяльності з удосконалення процесу навчання іноземних мов.

2. Продуктивна діяльність педагога-дослідника спрямована на створення об'єктивно й суб'єктивно нового результату в методиці навчання з урахуванням структурної організації експериментального дослідження: властивості, процесу, організаційної системи.

3. Методологія науково-експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов базується на філософсько-психологічній теорії діяльності, теорії системного аналізу (системотехніки), гносеології (теорії пізнання) та семіотики (науки про знаки).

4. Методика навчання іноземних мов як самостійна галузь наукового знання оперує двома основними формами науково-практичного дослідження – емпіричними й теоретичними знаннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведель Г. Е. Соображения об истории отечественной методики обучения иностранным языкам [Электронный ресурс] / Г. Е. Ведель. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/soobrazheniya-ob-istorii-otechestvennoy-metodiki-obucheniya-inostrannym-yazykam>

2. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студ., курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 352 с.

3. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – Изд. второе. – М. : „Эгвес”, 2006. – 488 с.

4. Долапчі А. Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Долапчі Анастасія Юріївна. – Х., 2008. – 233 с.

5. Мисечко О. Є. Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Мисечко Ольга Євгеніївна. – Житомир, 2011. – 603 с.
6. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948 – 2016) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки”; 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / В. В. Безлюдна. – Рівне, 2017. – 40 с.
7. Кокнова Т. А. Досвід формування лінгвометодичної компетентності в майбутніх викладачів іноземних мов в українському науковому просторі / Т. А. Кокнова // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. : „Педагогіка. Соціальна робота”. – 2017. – Вип. 2(41). – С. 133 – 137.
8. Кокнова Т. А. Історико-педагогічне становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у період просвітництва [Електронний ресурс] / Т. А. Кокнова // Імідж сучасного педагога. – 2018. – № 5(182). – С. 56 – 59. – Режим доступу : <http://isp.poippo.pl.ua/author/submission/142827>
9. Гусак Т. Методологія викладання іноземних мов / Т. Гусак // Рід. шк. – 2006. – № 2. – С. 58 – 62.
10. Єріна А. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / А. Єріна – К., 2004. – 212 с.
11. Крушельницька О. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
12. П'ятницька-Позднякова І. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / І. П'ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
13. Шейко В. Організація та методика науково дослідницької діяльності : підручник / В. Шейко, Н. Кушнарєнко. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

Глосарій

Абстрагування це уявне відволікання від неіснуючих властивостей предметів, зв'язків і відношень між ними та виділення кількох сторін, які цікавлять дослідника. Абстракція становить одну зі сторін, форм пізнання, коли відбувається перехід від почуттєвого сприймання до уявного образу.

Аналіз – метод пізнання, який дозволяє розчленовувати предмети дослідження на складові частини (звичайні елементи об'єкта або його властивості і відношення). Аналіз – метод дослідження, який включає вивчення предмета за допомогою уявного або практичного розчленування його на складові елементи (частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожну із виділених частин аналізують окремо в межах єдиного цілого.

Гносеологія – галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу, його закономірності та принципи, форми й типи одержання знання про світ в усьому його багатоманітні.

Дедукція – метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім його складових елементів. У навчально-дослідній практиці застосовують змістовне доведення, представлене у вигляді звичайних логічних конструкцій, рівень науковості яких відповідає потенціалу молодого дослідника.

Діяльність – активна взаємодія людини з навколишньою дійсністю, у ході якого людина є суб'єктом, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби.

Експериментальна методика становить значущий для історії науки феномен, що має неабияку цінність, сформований у результаті складного синтезу нових філософських і психолого-педагогічних течій, прогресивних ідей, досвіду вітчизняної й зарубіжної дидактики, педагогіки, психології в другій половині ХХ ст.

Емпіричне знання – це встановлені факти науки і сформульовані на основі їх узагальнення, емпіричні закономірності й закони. Відповідно, емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на об'єкт і спирається на емпіричні, досвідчені дані.

Індукція – форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від конкретного до загального. Тобто загальне положення виводиться логічним шляхом з одиничних суджень. При індуктивному методі дослідження для одержання загальних знань про той чи той клас предметів необхідно вивчити окремі складники цього класу та віднайти в них істотні ознаки, властиві цьому класу предметів.

Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

Методика – навчання окремої навчальної дисципліни (предмета) – галузь педагогічної науки, що становить окрему теорію навчання (часткову дидактику).

Методологія – система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також учення про цю систему.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Під моделлю розуміють систему, що заміщує об'єкт пізнання і становить джерело інформації про неї.

Наукове знання – система знань про закони природи, суспільства, мислення. Наукове знання є основою наукової картини світу, оскільки описує закони його розвитку.

Наукове пізнання – це дослідження, яке характерне своїми особливими цілями, завданнями, методами отримання й перевірки нових знань з метою оволодіти силами природи, пізнати закони розвитку суспільства й поставити їх на службу, впливати на хід історичних подій.

Об'єкт – те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній та пізнавальній діяльності. Об'єкт не тотожний об'єктивній реальності, а є тією її частиною, яка знаходиться у взаємодії з суб'єктом.

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між

ними, а також знаходження загального, що може бути властивим двом чи кільком об'єктам дослідження.

Рефлексія – постійний аналіз цілей, завдань процесу, результатів.

Семіотика/семіологія – учення про знаки або загальна назва комплексу теорій, що вивчають різні властивості знакових систем.

Синтез метод вивчення об'єкта в його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин, тобто, на протиположності аналізу, цей метод дає можливість з'єднувати окремі частини чи сторони об'єкта в єдине ціле. У процесі наукових досліджень синтез тісно пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета, розчленованого в процесі аналізу, установити їхній зв'язок і пізнати предмет як єдине ціле (продуктивність праці виробничого об'єднання загалом).

Суб'єкт – носій предметно-практичної діяльності й пізнання (індивід або соціальна група); джерело активності, спрямований на об'єкт.

Теоретичне знання – це сформульовані загальні для цієї предметної галузі закономірності, що дозволяють пояснити раніше відкриті факти і емпіричні закономірності, а також передбачити майбутні події і факти.

Формалізація – це метод вивчення різних об'єктів, при якому основні закономірності явищ і процесів відображаються в знаковій формі, за допомогою формул або спеціальних символів. Формалізація забезпечує спільність підходів до вирішення різних завдань, дозволяє формувати відомі моделі предметів і явищ, установлювати закономірності між фактами, що вивчаються.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1

1. Поясніть, у чому полягає значення методології науки як теоретичної бази для наукового дослідження?

2. У чому принципова різниця між репродуктивною і продуктивною (інноваційною) діяльністю?

3. Проаналізуйте основні компоненти структури організації експериментального дослідження з погляду філософії.

4. Розкрийте поняття філософсько-психологічної теорії діяльності.

5. У чому полягає сутність системного аналізу як компонента сучасної методології методики навчання іноземних мов?

6. Дайте характеристику поняттям проектування, технології, рефлексії з погляду філософії та психології. Опишіть роль цих категорій в організації дослідницької діяльності в методиці навчання іноземних мов.

7. Розкрийте сутнісні характеристики основних методологічних положень методики навчання іноземних мов. Чи згодні Ви з відповідними положеннями? Аргументуйте Вашу відповідь.

8. Зіставте характеристики емпіричного й теоретичного знань. У чому їх тотожність? У чому різниця? Аргументуйте Вашу відповідь.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Завдання 1

Порівняйте наведені нижче визначення. Яке з них Вам здається більш точним. Чому? Чим можна пояснити, на Вашу думку, різнобічність тлумачень цього поняття? Обґрунтуйте відповідь.

1. Методологія (учення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності).

2. Методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також учення про цю систему.

3. Методологія – сукупність методів, що застосовуються в окремих науках; учення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності.

На підставі цих дефініцій визначте два основних значення, на які поширюються поняття методології.

Завдання 2

Порівняйте два таких висловлювання й аргументуйте Вашу позицію. Знайдіть аргументи „за” і „проти” наведених суджень.

1. „Зазначимо, що трапляються в низці бюрократичних документів вимоги обов’язково описати актуальність, наукову новизну, практичну значущість дослідження, виділити його „цілі”, „завдання” та ін., які до організації та планування реальної наукової роботи ніякого відношення не мають”.

2. „Розвинена методологічна рефлексія передбачає вміння вченого осмислювати й оцінювати власну дослідницьку діяльність або наукову роботу інших відповідно до таких характеристик дослідження, які можуть служити і критеріями його якості: „об’єкт і предмет дослідження”, „мета”, „актуальність”, „новизна”.

Завдання 3

Укажіть відповідність понять їх дефініцій.

1. Активна взаємодія людини з навколишньою дійсністю, у ході якої людина є суб’єктом, цілеспрямовано впливає на об’єкт і задовольняє таким чином свої потреби.

2. Теорія наукового пізнання, яка вивчає закономірності та можливості пізнання, досліджує ступені, форми, методи і засоби процесу пізнання, умови і критерії істинності наукового знання.

3. Установлені факти науки і сформульовані на основі їх узагальнення, емпіричні закономірності й закони.

4. Сформульовані загальні для цієї предметної галузі закономірності, що дозволяють пояснити раніше відкриті факти й емпіричні закономірності, а також передбачити та спрогнозувати майбутні події та факти.

5. Суб’єктивний процес, діяльність щодо отримання нових наукових знань окремим індивідом – дослідником або групою дослідників, колективом.

- науково-практичне дослідження – ...;
- емпіричні методи дослідження – ...;
- теоретичні методи дослідження – ...;
- гносеологія – ...;

– діяльність –

На підставі аналізу літератури з теми запропонуйте інші визначення цих понять.

Завдання 4

Порівняйте дві установки вчителя на уроці іноземної мови.

1. При перевірці домашнього завдання (переказ тексту) учитель викликав одного з учнів до дошки для переказу тексту: „Перевіримо, як ви підготували переказ тексту. Розкажіть, будь ласка, текст!”

2. При перевірці домашнього завдання (переказ тексту) учитель дає установку: „Перевіримо, як ви засвоїли зміст тексту. Перед вами логіко-семантична схема тексту, стрілками вказано напрям розповіді. Розкажіть про події тексту з опорою на цю схему”.

Визначте тип діяльності вчителя (репродуктивна або інноваційна (продуктивна). Проаналізуйте дії й типи діяльності вчителя.

Завдання 5

Організація експерименту в методиці навчання іноземних мов включає три складники: властивість, процес, організаційну систему.

Зіставте ці поняття з їхніми дефініціями.

1. Внутрішня впорядкованість і узгодженість етапів експерименту, зумовлена його будовою.

2. Суб'єкт або кілька суб'єктів, що реалізують програму експерименту на основі певних правил і структури.

3. Сукупність процесів і дій, що ведуть до вдосконалення взаємозв'язків між етапами експерименту й утворення цілісної картини експериментального дослідження.

– властивість – ...;

– процес – ...;

– організаційна система –

На підставі аналізу літератури з теми запропонуйте інші визначення цих понять.

Завдання 6

Укажіть відповідність понять їхніх дефініцій.

1. Постійний аналіз цілей, завдань процесу, результатів.
2. Діяльність як складна система, спрямована на підготовку, обґрунтування й реалізацію рішення складних проблем.
3. Сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого.
 - організація – ...;
 - рефлексія – ...;
 - системний аналіз –

На підставі аналізу літератури з теми запропонуйте інші визначення цих понять.

Тема 2. ЗАСОБИ ПІЗНАННЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мета – обґрунтувати роль і значущість засобів і методів з погляду філософсько-психологічного розуміння діяльності.

Завдання:

1. Розглянути поняття засобів пізнання й визначити їхню роль в організації та проведенні експериментального дослідження.

2. Проаналізувати типи засобів пізнання з позицій формулювання завдань дослідницької діяльності за методикою навчання іноземних мов.

3. Охарактеризувати сутність емпіричних і теоретичних методів дослідження.

4. Дати власну оцінку структурним одиницям експериментально-дослідної діяльності як такої.

Ключові слова: засоби пізнання; матеріальні засоби пізнання; математичні засоби пізнання; логічні засоби пізнання; інформаційні засоби пізнання; мовні засоби пізнання; метод пізнання; емпіричні методи; теоретичні методи; діяльність; операція.

1. Засоби пізнання в методиці навчання іноземних мов

У ході розвитку методики навчання іноземних мов як науки розробляються й удосконалюються засоби пізнання: матеріальні, математичні, логічні, інформаційні, мовні. Усі *засоби пізнання* – це спеціально створювані засоби, які конструюються, створюються, розробляються й обґрунтовуються для конкретних пізнавальних цілей.

Розглянемо докладніше згадані засоби пізнання та їхню роль в організації та проведенні експериментального дослідження.

1. Матеріальні засоби пізнання – це, у першу чергу, інструменти для наукових досліджень. Протягом становлення й розвитку методичного експерименту ці засоби відіграють важливу роль у процесі спостереження й вимірювання досвідчених результатів. Про важливість застосування технічних засобів в експерименті писала ще В. Цетлін, говорячи про необхідність фіксувати мовні зразки тих, кого досліджують.

Використання матеріальних засобів пізнання в методиці навчання іноземних мов – так званих **технічних засобів** (сучасні інформаційно-комп'ютерні технології, магнітофон, відеоманітофон, секундомір, пісочний і звичайний годинник) – робить істотний вплив на формування понятійного апарату методики, на способи опису предметів, що вивчаються, і об'єктів, міркувань і уявлень, для узагальнення та аргументації.

До того ж організація досить складного експерименту в навчанні іноземних мов (наприклад, створення школи з поглибленим вивченням іноземних мов) може потребувати оснащення школи спеціальним обладнанням (акустичної лабораторії, навушниками та ін.), що опосередковано стане засобом науково-практичного пізнання.

2. Математичні засоби пізнання – визначені як форми самостійного об'єкта у вигляді чисел, множин, що спрощує, полегшує й прискорює процес пізнання, дозволяє глибше виявити зв'язок між об'єктами, вичленувати вихідні положення, отримати точність того, що досліджується. Математичні методи відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Розвиток математичних засобів пізнання надає все більший вплив на формування сучасної методичної науки.

Математичні засоби дозволяють систематизувати емпіричні дані, виявляти й формулювати кількісні залежності та закономірності. Математичні засоби використовуються так само, як особливі форми ідеалізації й аналогії (математичне моделювання).

В описових науках, зокрема в методиці навчання, на сьогоднішній день поки найбільшу роль відіграють засоби математичної статистики.

3. Логічні засоби пізнання – це способи побудови міркувань і доказів, що дозволяють досліднику відокремлювати справжні аргументи від некритичних або помилкових.

Опора на зазначені засоби в процесі науково-практичного дослідження допомагає обґрунтовувати логічні вимоги до матеріалу; дозволяє робити об'єктивні висновки; описувати емпіричні спостереження; аналізувати вихідні системи науково-експериментальних знань; погоджувати одні системи знань з іншими системами знань (наприклад, зв'язок методики з іншими науками (психологія, педагогіка, лінгвістика та ін.)).

4. Інформаційні засоби пізнання – це обчислювальна техніка, інформаційні технології, засоби телекомунікацій, що перетворюють освітній процес (наприклад, мультимедійна презентація, інтерактивна дошка, навчальна програма). Однак використання інформаційних засобів не обмежується тільки процесом навчання іноземних мов.

Універсальність інформаційних технологій робить їх також засобами науково-практичного пізнання (інтернет-ресурси, інтерактивні лекції, електронна пошта та ін.).

5. Мовні засоби пізнання – це правила побудови визначень та понять (дефініцій). У всякому науковому дослідженні необхідно уточнювати введені та використовувати новітні поняття. Визначення завжди пов'язані з мовою як засобом науково-практичного пізнання й вираження знань.

У наукових розвідках з методики навчання істотну роль зазвичай відіграє співвіднесення науковцем мови загальної та часткової методики зі специфічними мовами суміжних наук – педагогіки, психології, лінгвістики, соціології, останнім часом й інформатики. Крім того, для досліджень у галузі технологій навчання іноземних мов особливе значення має зіставлення понятійного апарату в рідній та іноземній мовах.

В одному ряду із засобами пізнання стоять методи наукового пізнання (методи дослідження). Істотну, а часто й визначальну роль у побудові будь-якого науково-практичного дослідження відіграють застосовувані дослідницькі методи.

Під *методом наукового дослідження* в загальному сенсі розуміється спосіб пізнання об'єктивної дійсності. Метод як

часткове поняття становить шлях дослідження й практичного здійснення чогось конкретного, спосіб досягнення певної мети.

Методика навчання запозичує більшість методів науково-експериментального дослідження з педагогіки, психології, соціології, математики та ін.

Одне з перших найбільш серйозних обґрунтувань необхідності проведення експериментальної роботи в наукових розвідках з методики навчання іноземних мов репрезентовано в працях В. Артемова, І. Карпова, В. Цетлін, С. Шаповаленко та ін. Надалі ідеї організації й проведення науково-практичного дослідження, урахування основних методів дослідження в методиці навчання іноземних мов отримали свій розвиток у студіях П. Гурвича, Ю. Пассова та ін.

П. Гурвич, детально розглядаючи питання експерименту в методиці, справедливо ранжує методи дослідження залежно від критеріїв аналізу на зовнішні і внутрішні методи.

С. Шатілов, пропонуючи класифікацію методів дослідження, робить акцент на базисних для методики навчання іноземних мов наук – педагогіки, психології, лінгвістики й психолінгвістики. Ідентичні погляди ми знаходимо в більшості вітчизняних авторів, які займаються цим питанням у методиці навчання іноземних мов.

Проте всі науковці єдині в тому, що успіх експериментальної науково-методичної розвідки багато в чому визначається обраними методами.

У загальноприйнятому розумінні методи дослідження в будь-якій науково-практичній галузі поділяють на *емпіричні* та *теоретичні*.

Емпіричні методи – дослідницькі методи, засновані на описі фактів, без подальших висновків і теоретичних узагальнень.

Теоретичні методи – дослідницькі методи, засновані на наукових принципах, узагальнюють практичний досвід і відображають закономірності природи, суспільства, мислення.

Щодо методів дослідження необхідно розглянути таку обставину. З погляду гносеології в методології теоретичні методи розділяють на два вектори. З одного боку, це *методи*

пізнання – представлення теорії, де виявляються й вирішуються протиріччя, будуються гіпотези та ін. З іншого, – *методи теоретичного дослідження* – аналіз і синтез, порівняння, абстрагування й конкретизація та ін., тобто основні розумові операції.

Аналогічно В. Загвязинський розділяє емпіричні методи дослідження на дві групи: робочі (часткові) і комплексні (загальні). До часткових методів автор відносить вивчення літератури, документів і результатів діяльності; спостереження; усне й письмове опитування; метод експертних оцінок; тестування. Комплексні методи, засновані на застосуванні одного або кількох часткових методів, представлені як обстеження; моніторинг; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду; досвідчена педагогічна робота; безпосередньо сам експеримент.

Однак ми в цьому курсі під методологією науково-практичного дослідження розуміємо *організацію* діяльності, а тому при класифікації методів дослідження будемо спиратися на концепцію щодо структури діяльності.

Якщо уявити науково-практичне дослідження як процес діяльності, неминуче виникає питання про структурні одиниці експериментально-дослідної діяльності як такої. Одиницями в структурі діяльності можуть бути *спрямовані дії/спрямована діяльність*.

Дія – одиниця діяльності, відмінною особливістю якої є наявність конкретної мети. Структурними ж одиницями дії є операції, співвіднесені з об'єктивно-предметними умовами досягнення мети. Одна й та сама мета, що співвідноситься з дією, може бути досягнута в різних умовах; ту чи ту дію може бути реалізовано різними операціями. Разом з тим одна й та сама операція може входити в різні дії.

Саме тому виокремлюють два типи методів дослідження процесів навчання іноземних мов: 1) методи-операції і 2) методи-дії.

Такий підхід цілком узгоджується з визначенням методу, яке подано в Енциклопедичному словнику:

– метод – це спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання;

– метод – це сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності.

Отже, не відмовляючись від загальноприйнятої структурної класифікації методів науково-практичного пізнання, внесемо деяке коректування в їхній зміст. У результаті теоретичні та емпіричні методи можуть включати пізнавальні дії (методи-дії) і методи-операції (рис. 3).

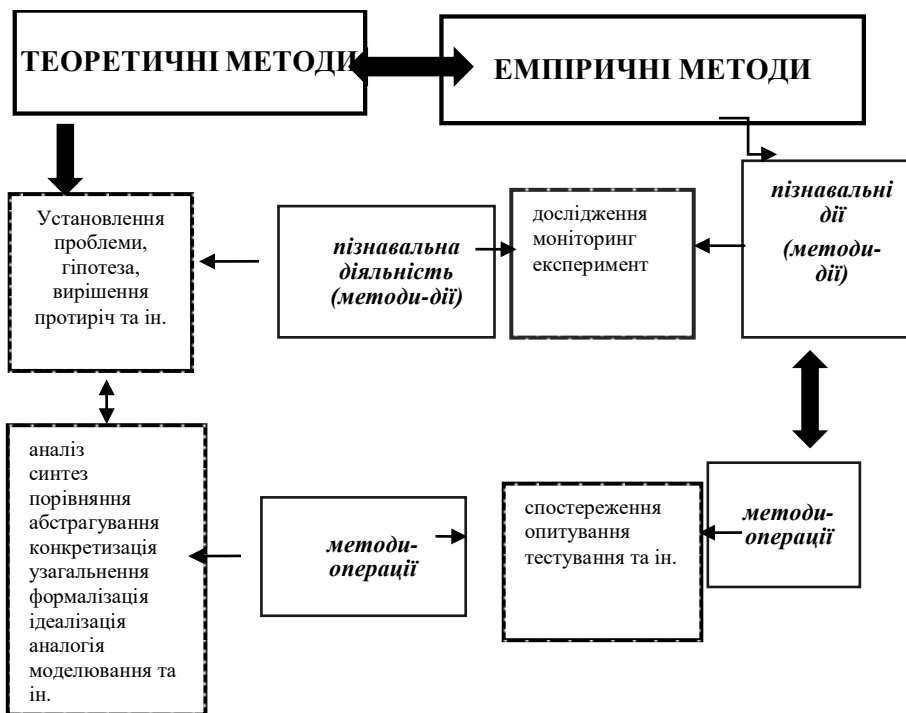

Рис. 3. Зміст методів дослідження в методиці навчання іноземних мов

Як видно зі схеми, теоретичні та емпіричні методи містять і дії, і операції з досліджуваним матеріалом.

Підсумовуємо сказане в таких тезах:

1. У процесі організації та проведення експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов необхідно спиратися на основні засоби пізнання: матеріальні, математичні, логічні, інформаційні та мовні.

2. Метод науково-практичного дослідження як спосіб пізнання об'єктивної дійсності і як спосіб досягнення певної мети запозичений методикою навчання з психології та може аналізуватися авторами з різних поглядів.

3. Усі наявні методи класифікуються як теоретичні та емпіричні методи пізнання досліджуваного об'єкта.

4. Виходячи з організації структури науково-практичної діяльності, ми розглядаємо думку, згідно з якою теоретичні та емпіричні методи поділяються на два основні типи: методи-дії й методи-операції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасні дослідження у галузі лінгвістики, методики викладання іноземних мов та перекладознавства : кол. моногр. / наук. ред. Н. С. Лиса. – Т. : ВПЦ ТНЕУ „Економічна думка”, 2016. – 319 с.

2. Баскаков А. Я. Методологія наукового дослідження : учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – Киев : МАУП, 2004. – 216 с.

3. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.

4. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти / М. І. Бойченко. – К. : Вид-во „Промінь”, 2011. – 320 с.

5. Гайденко П. П. История новоевропейской философии в её связи с наукой / П. П. Гайденко. – М. : ПЕР СЭ ; СПб. : Универ. кн., 2000. – 456 с.

6. Головатий М. Ф. Навчи себе сам / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2002. – 120 с.

7. Добронравова І. С. Філософія та методологія науки / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2008. – 224 с.

8. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 212 с.
9. Основи методології та організації наукових досліджень / А. Є. Конверський (ред.). – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 352 с.
10. Свердан М. Н. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / М. Н. Свердан, М. М. Свердан. – Чернівці : Рута, 2006. – 352 с.
11. Сурмин Ю. П. Учебник для ученого. Методология и логика научного исследования / Ю. П. Сурмин, И. П. Бидзюра. – К. : Принт Сервіс, 2014. – 848 с.
12. Філіппенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспекти лекцій : посібник / А. С. Філіппенко. – К. : Академвидав, 2005. – 208 с.
13. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. – К. : Вид. дім „Слово”, 2003. – 240 с.
14. Цофнас А. Ю. Гносеологія / А. Ю. Цофнас. – К. : Алерта, 2005. – 232 с.
15. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень / В. Є. Юринець. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 178 с.
16. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Курс лекцій / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Генеза, 2005. – 359 с.

Глосарій

Дія – одиниця діяльності, відмінною особливістю якої є наявність конкретної мети.

Емпіричні методи – дослідницькі методи, засновані на описі фактів, без подальших висновків і теоретичних узагальнень.

Засоби пізнання – це спеціально створювані засоби, які конструюються, створюються, розробляються й обґрунтовуються для конкретних пізнавальних цілей.

Інформаційні засоби пізнання – це обчислювальна техніка, інформаційні технології, засоби телекомунікацій, що

перетворюють освітній процес (наприклад, мультимедійна презентація, інтерактивна дошка, навчальна програма).

Логічні засоби пізнання – це способи побудови міркувань і доказів, що дозволяють досліднику відокремлювати справжні аргументи від некритичних або помилкових.

Математичні засоби пізнання – визначені як форми самостійного об'єкта у вигляді чисел, множин, що спрощує, полегшує і прискорює процес пізнання, дозволяє глибше виявити зв'язок між об'єктами, вичленувати вихідні положення, отримати точність того, що досліджується.

Матеріальні засоби пізнання – це інструменти для наукових досліджень

Метод – це спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання.

Методи пізнання – представлення теорії, де виявляються і вирішуються протиріччя, будуються гіпотези та ін.

Методи теоретичного дослідження – аналіз і синтез, порівняння, абстрагування і конкретизація та ін., тобто основні розумові операції.

Мовні засоби пізнання – це правила побудови визначень понять (дефініцій).

Теоретичні методи – дослідницькі методи, засновані на наукових принципах, що узагальнюють практичний досвід і відображають закономірності природи, суспільства, мислення.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2

1. Дайте пояснення таким поняттям: засоби пізнання, методи пізнання: а) з погляду філософії; б) з погляду методики навчання іноземних мов.

2. Охарактеризуйте типи засобів пізнання. Наведіть приклади кожного типу засобів пізнання.

3. У чому полягає особливість матеріальних засобів пізнання? Що входить у категорію матеріальних засобів пізнання в методиці навчання іноземних мов?

4. Дайте характеристику математичним засобам пізнання. Наведіть приклади з власного дослідження.

5. Яким чином можна спиратися на логічні, інформаційні та мовні засоби пізнання при проведенні дослідження з методики навчання іноземних мов?

6. Проведіть порівняльний аналіз часткових і комплексних методів пізнання.

7. Проаналізуйте емпіричні та теоретичні методи дослідження (див. рис. 3).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Завдання 1

Віднесіть перераховані методи до відповідної групи методів дослідження. У наведеній нижче таблиці напроти кожного методу поставте букву, яка відповідає певній групі методів: методи роботи з інформацією – І; методи наукового пізнання – П; методи творчого вирішення проблеми дослідження – Т. Аргументуйте Вашу думку.

Таблиця

Методи дослідження	Групи методів
1) методи пошуку інформації	
2) метод спостереження	
3) метод моделювання	
4) метод обробки інформації	
5) експеримент	
6) метод структурного аналізу проблеми дослідження	
7) метод збереження наукової інформації	
8) метод образної картини	
9) метод аналогії	

Завдання 2

Зіставте терміни та їх характеристики.

- матеріальні засоби пізнання – ...;
- математичні засоби пізнання – ...;
- логічні засоби пізнання –...;
- інформаційні засоби пізнання – ...;

– мовні засоби пізнання –

1. Способи побудови міркувань і доказів, що дозволяють досліднику відокремлювати справжні аргументи – від некритичних або помилкових.

2. Прилади для наукових досліджень, технічні засоби (магнітофон, відеоманітофон, секундомір, пісочний і звичайний годинник), сучасні інформаційні та мультимедійні технології.

3. Обчислювальна техніка, інформаційні та мультимедійні технології, засоби телекомунікацій, що перетворюють освітній процес.

4. Правила побудови визначень понять (дефініцій).

5. Конкретні засоби відволікання форми від змісту і формулювання правил розгляду форми як самостійного об'єкта у вигляді чисел, множин.

Завдання 3

Проаналізуйте прийоми, за допомогою яких проводиться аналіз джерел, опрацьованих на етапі становлення методологічної основи дослідження:

– виділення критеріїв, визначення характеру зв'язків аналізованого дослідження зі своїм завданням (чи описує джерело подібний фактичний матеріал або дає загальну теоретичну базу, пропонує влучний метод дослідження або може бути взятий за зразок самого способу побудови дослідження);

– виділення загальних змістовних параметрів (підстав) аналізу літературних джерел з теми дослідження (такими параметрами зазвичай служать ті ключові поняття, на базі яких формулюється тема);

– складання зведених таблиць, змістовних параметрів за різними авторам, на основі яких проводиться зіставно-порівняльне вивчення представленості та інтерпретації цих параметрів;

– порівняльний аналіз і класифікація визначень, поданих різними авторами щодо одних і тих самих або співвідносних понять і категорій, значущих для розробки теми. Створення на

основі такого аналізу описових класифікаційних текстів;

– складання рефератів.

Які з перерахованих прийомів відповідають методу термінологічного аналізу? Чи можна сформулювати проблему дослідження, не вдаючись попередньо до аналізу документальних джерел інформації?

Завдання 4

Доповніть речення. Обґрунтуйте Ваш вибір.

1. Метод наукового дослідження в ... сенсі розуміється як спосіб пізнання об'єктивної ...

2. Метод як ... поняття становить шлях дослідження і практичного здійснення чогось конкретного, ... досягнення певної мети.

3. Методи дослідження в будь-якій науково-практичній галузі поділяють на ... і

4. Діалектичний метод, виявлення й розв'язання суперечностей і т. п. прийнято називати методами

5. Аналіз і синтез, порівняння, абстрагування і конкретизація і т.п. називають методами ... дослідження.

Завдання 5

Прочитайте визначення і знайдіть помилки. Дайте точні дефініції й розкрийте їхнє значення. Наведіть приклади з власної практики.

1. Емпіричні методи – дослідницькі методи, засновані на наукових принципах, без подальших висновків і теоретичних узагальнень.

2. Теоретичні методи – практичні методи, засновані на описі фактів, що узагальнюють практичний досвід і відображають закономірності природи, суспільства, мислення.

3. Дія – діяльність, відмінною рисою якої не є наявність конкретної мети.

4. Операція – структурна одиниця діяльності, співвіднесення із суб'єктивно-предметними умовами досягнення мети.

Тема 3. ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДИ НАУКОВО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета – аналіз змісту теоретичних методів як основи для правильної побудови експериментально-дослідної діяльності в методиці навчання іноземних мов.

Завдання:

1. Розглянути з погляду загальної й часткової методології типи теоретичних методів-операцій і методів-дій.

2. Виявити подібність і відмінності між теоретичними методами-діями й методами-операціями.

3. Дати оцінку місця й ролі теоретичних методів-операцій та методів-дій у процесі проведення дослідження з методики навчання іноземних мов.

4. Уявити власну інтерпретацію формулювання гіпотези в дослідженнях з методики навчання іноземних мов.

Ключові слова: методи-дії; діалектика; наукові теорії; доказ; метод аналізу систем знань; дедуктивний (аксіоматичний) метод; індуктивно-дедуктивний метод; виявлення й розв'язання суперечностей; проблема; гіпотеза; аналіз і синтез; порівняння; абстрагування й конкретизація; узагальнення; формалізація; індукція; дедукція; ідеалізація; аналогія й моделювання.

Пізнавальні теоретичні методи (методи-дії) в більшості випадків будуть застосовуватися для обґрунтування гіпотези, наявного протиріччя позначеної методики й проблематики всього дослідження. Зважаючи на той факт, що експеримент базується на теоретичних дослідженнях, звернемося до розшифровки таких методів-дій, ураховуючи думки О. Самарського та О. Михайлова, як:

- ✓ діалектика;
- ✓ наукові теорії, перевірені практикою;
- ✓ доказ;
- ✓ метод аналізу систем знань;
- ✓ дедуктивний (аксіоматичний) метод;
- ✓ індуктивно-дедуктивний метод;
- ✓ виявлення та розв'язання суперечностей;

- ✓ постановка проблем;
- ✓ побудова гіпотез.

Діалектика – це філософський, загальнонауковий метод пізнання дійсності в їхньому розвитку. Діалектика ґрунтується на вмінні застосовувати логічні доводи й орієнтується в пізнанні на розкриття та способи розв’язання суперечностей.

Основою діалектики як методу наукового пізнання є роздум від абстрактного до конкретного – від загальних і опосередкованих змістом форм до розчленованих і ґрунтовних змістом, до системи понять, що дозволяють досягнути предмету у його сутнісних характеристиках.

Діалектика має свої закони: перехід кількісних змін у якісні, єдність і боротьба протилежностей та ін.; аналіз парних діалектичних категорій: історичне й логічне, явище та сутність, загальне й одиничне та ін. Усі закони діалектики є невід’ємними компонентами будь-якого грамотно побудованого науково-практичного дослідження.

Наукові теорії, перевірені практикою, поєднують функції методу при побудові нових теорій у цій або навіть в інших галузях наукового знання, а також функції методу, що визначає зміст і послідовність експериментальної діяльності дослідника. Тому відмінність між науковою теорією як формою наукового знання як методу пізнання в цьому випадку має функційний характер: формуючись як теоретичний результат минулого дослідження, метод постає як вихідний пункт та умова подальших досліджень.

Доказ – це метод, заснований на теоретичній (логічній) дії, у процесі якого істинність якої-небудь думки обґрунтовується за допомогою інших думок. Будь-який доказ складається з трьох частин: тез, аргументів і демонстрації. За способом ведення докази бувають прямі й непрямі, за формою умовиводу – індуктивні й дедуктивні. Правила доказів такі:

- ✓ теза й аргументи повинні бути ясними й точно визначеними;
- ✓ теза повинна залишатися тотожною протягом усього доказу;
- ✓ теза не повинна містити логічне протиріччя;

✓ докази, наведені на підтвердження тези, повинні бути істинними, що не підлягають сумніву, не повинні суперечити один одному й бути достатньою підставою для цієї тези;

✓ доказ має бути повним.

Метод аналізу систем знань відіграє важливу роль у виборі вихідної теорії, гіпотези для вирішення обраної проблеми; при розмежуванні емпіричних і теоретичних знань, напівемпіричних і теоретичних рішень наукової проблеми; при обґрунтуванні еквівалентності або пріоритетності застосування тих чи тих математичних апаратів у різних теоріях, що належать до однієї й тієї самої предметної галузі; при вивченні можливостей поширення раніше сформульованих теорій, концепцій, принципів та ін. на нові предметні галузі; обґрунтуванні нових можливостей практичного застосування систем знань; при спрощенні та уточненні систем знань для навчання, популяризації; для узгодження з іншими системами знань та ін.

Методика навчання іноземних мов, як і будь-яка наукова система знань, володіє певною самостійністю щодо відображеної предметної галузі. Крім того, знання в таких системах виражаються за допомогою мови, властивості якої впливають на ставлення систем знань до досліджуваних об'єктів, наприклад, якщо будь-яку досить розвинену методичну концепцію перекласти, скажімо, англійською, німецькою, французькою мовами, немає гарантії, що вона буде однозначно сприйнята й зрозуміла в Англії, Німеччині та Франції.

Далі використання мови як носія понять у таких системах передбачає ту чи ту логічну систематизацію й логічно організоване вживання мовних одиниць для вираження знання. І, нарешті, жодна система знань не вичерпує всього змісту досліджуваного об'єкта. У ній завжди отримує опис та пояснення тільки певна, історично конкретна частина такого змісту.

Дедуктивний (аксіоматичний) метод – спосіб побудови наукової теорії, при якому в її основу кладуться деякі вихідні

положення-аксіоми, з яких усі інші положення цієї теорії виводяться чисто логічним шляхом за допомогою доказів.

Побудову теорії на основі аксіоматичного методу зазвичай називають дедуктивною. Усі поняття дедуктивної теорії вводяться за допомогою визначень, що виражають їх через раніше введені або виведені поняття.

Індуктивно-дедуктивний метод полягає в накопиченні емпіричної бази, на основі якої будуються теоретичні узагальнення (індукція), вишиковуються в кілька рівнів, наприклад, емпіричні закони й теоретичні закони, а потім ці отримані узагальнення можуть бути поширені на всі об'єкти та явища, що охоплюються цією теорією (дедукція), зокрема й на експеримент.

Експериментальне дослідження, засноване на науковій теорії, розвивається в результаті розкриття й вирішення протиріч, що виявляються в попередніх теоріях або в практичній діяльності людей.

У методиці навчання іноземних мов протиріччя розуміється як неузгодженість, невідповідність між будь-якими протилежностями, невідповідність між бажаним (наприклад, з нормативного погляду, з погляду теорії) і дійсним (наявними на практиці). Але в будь-якому випадку важливо звернути увагу на те, що протилежності перебувають усередині єдиного об'єкта. На основі виявленого протиріччя дослідник ставить для себе проблему дослідження.

Постановка проблем відіграє провідну роль у процесі науково-практичного дослідження й базується на науковій проблемі – такому питанні, відповідь на яке не міститься в накопиченому суспільством науковому знанні. Постановка проблеми – невід'ємна частина будь-якого методичного дослідження.

Проблема виникає в результаті фіксації дослідниками реально наявного або прогнозованого протиріччя, від вирішення якого залежить прогрес наукового пізнання і практики: узагальнено кажучи, проблема є відображенням протиріччя між знанням і „знанням незнання”.

У процесі постановки наукової проблеми можна виділити такі етапи:

1. Постановка проблеми, що передбачає постановку питань. Потрібно також виявити підстави для питань. Це процедура щодо виявлення протиріччя, що викликало до життя проблемне питання, яке потрібно точно зафіксувати.

Важливе значення для формулювання проблеми має побудова образу, „проекту” очікуваного кінцевого результату дослідження на основі прогнозу розвитку дослідження й „фону” цієї проблеми. Під „фоном” розуміються всі обставини, з якими пов'язана на цьому етапі, а також буде пов'язана в подальшому проблема та які будуть впливати на хід і результати дослідження.

2. Оцінка проблеми включає визначення всіх необхідних для її вирішення умов, до числа яких залежно від характеру проблеми й можливостей науки входить визначення методів дослідження, джерел інформації, організаційних форм, необхідних для вирішення проблеми, видів наукового обговорення програми й методик дослідження, а також проміжних та кінцевих результатів, переліку необхідного обладнання тощо.

3. Обґрунтування проблеми може розумітися двоєю:

1) як визначення змістовних, аксіологічних (ціннісних) і генетичних зв'язків цієї проблеми з іншими, раніше вирішеними й такими, які розв'язуються одночасно з нею, а також з'ясування зв'язків з проблемами, розв'язання яких стане можливим залежно від вирішення цієї проблеми;

2) як пошук аргументів на користь необхідності її розв'язання, наукової або практичної цінності очікуваних результатів.

Досить часто в сучасній методичній науці наявні проблеми, що допускають кілька варіантів вирішення, наприклад, у сучасній вітчизняній освітній системі з'явилося різноманіття різних моделей освітніх установ, що пропонують послуги з вивчення іноземних мов – і загальної, професійної, і додаткової освіти. У таких випадках доводиться детально

обґрунтовувати, яке саме рішення, яка саме модель має найбільші переваги, а тому більш бажана в цих умовах.

Правильна постановка проблеми передбачає змагання аргументів „за” та „проти”. Саме у фокусі протилежних суджень народжується правильне уявлення про суть проблеми, необхідність її вирішення, цінність, теоретичну та практичну значущість.

4. Структурування проблеми розуміється як стратифікація (розщеплення) проблеми на додаткові підпитання, без яких неможливо знайти відповідь на головне питання, тобто вирішити проблему. На практиці рідко можливо сформулювати відразу всі підпитання. Цей процес реалізується, головним чином, у ході всього дослідження.

Як справедливо зауважив В. Вернадський, наука шукає шляхи завжди одним способом: вона розкладає складне завдання на більш прості, потім, залишаючи осторонь складні завдання, приступає до більш простих і тільки тоді повертається до складних.

Побудова гіпотез полягає у формулюванні гіпотези дослідження. Під гіпотезою в методичній роботі розуміється науково обґрунтоване припущення про можливе покращення результатів навчання при внесенні певних змін у зміст, послідовність, форму, прийоми або засоби навчання при збереженні всіх інших умов освітнього процесу.

Наукова гіпотеза постає в подвійній ролі: або як припущення про тій чи тій формі зв'язку між спостереженими явищами і процесами, або як припущення про зв'язок між спостереженими явищами, процесами і внутрішньою виробленою їх основою. Гіпотези першого роду називаються описовими, а другого – пояснювальними. Як наукове припущення гіпотеза відрізняється від довільної догадки тим, що задовольняє низку вимог. Виконання цих вимог утворює умови спроможності гіпотези.

Перша умова: гіпотеза повинна пояснювати все коло явищ і процесів, для аналізу якого вона висувається (тобто для всієї предметної галузі створюваної теорії), по можливості не

входячи в протиріччя з раніше встановленими фактами й науковими положеннями.

Друга умова: гіпотеза є припущенням про деяку безпосередньо спостережувану основу явищ, і може бути перевірена лише шляхом зіставлення виведених з неї наслідків з досвідом (принципова перевіреність гіпотези).

Третя умова: з гіпотези повинні виводитися не тільки ті явища й процеси, для пояснення яких вона спеціально висувається, а й максимально широкий клас явищ і процесів, безпосередньо, здавалося б, не пов'язаних з початковими (можливість застосувати гіпотези до широкого кола явищ).

Четверта умова: гіпотеза повинна виходити з єдиної підстави, пояснити, по можливості, більш широке коло різних явищ, процесів, не вдаючись при цьому до штучних побудов і довільних припущень, не висуваючи в кожному новому випадку все нових і нових гіпотез (принципова простота (але не легкість або доступність) гіпотези).

Гіпотеза повинна формулюватися строго в рамках предметної галузі, інакше дослідження стає пухким, розпливчастим.

Формулювання гіпотези повинно бути досить лаконічним, але водночас уміщати суть виконаної роботи не тільки теоретичного, а й практичного характеру. Гіпотеза визначає хід науково-експериментального методичного дослідження.

Теоретичні методи-операції також широко використовуються в практичній або експериментальній діяльності. Ці методи визначаються відповідно до *розумових операцій*, якими є:

- ✓ аналіз і синтез;
- ✓ порівняння;
- ✓ абстрагування й конкретизація;
- ✓ узагальнення;
- ✓ формалізація;
- ✓ індукція;
- ✓ дедукція;
- ✓ ідеалізація;
- ✓ аналогія й моделювання.

Аналіз – це розкладання досліджуваного цілого на частини, виділення окремих ознак і якостей явища, процесу або відношень явищ, процесів.

Синтез – з'єднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле або систему.

Наукову основу методики навчання іноземних мов становлять теоретичні положення загальної методики й експериментальні дані методичних досліджень, закономірності базисних і суміжних з методикою наук – філософії, педагогіки, лінгвістики, психології, психолінгвістики, соціолінгвістики, теорії інформації, кібернетики, математики, соціології, статистики та ін.

Усе це треба мати на увазі при аналізі складних явищ та процесів, до яких можна віднести методичні явища й процеси.

Одним з важливих завдань науково-практичних методичних розвідок є науковий синтез даних суміжних з нею наук у їхній діалектичній єдності й використання їх у перетвореному вигляді з урахуванням цілей, умов, етапів навчання. Тільки в цьому випадку може бути створена цілісна, науково обґрунтована методика, адекватна умовам навчання, наприклад, дії вчителя на уроці науковець може розчленувати на окремі компоненти та розглядати їх окремо. З усього уроку як цілого дослідник виділяє дії педагога або при повторенні пройденого матеріалу, або при поясненні й закріпленні нового та ін.

Оцінюючи за допомогою аналізу діяльність учнів на уроці, науковець виокремлює дії окремих учнів або певної групи учнів та ін. Усебічний аналіз явища дозволяє глибше розглянути його. Істотну роль при цьому відіграє синтез. Учений, спостерігаючи урок, не тільки описує окремо взяті дії вчителя або учнів, він до того ж повинен подумки об'єднати ці дії, виявити, які зміни відбуваються в діях учнів при зміні дій учителя.

Аналіз і синтез тісно пов'язані між собою. Якщо в дослідника надто розвинена здатність до аналізу, може виникнути небезпека того, що він не зможе знайти необхідних деталей у явищах як єдине ціле. Відносно ж переважання

синтезу призводить до поверховості, до того, що не будуть помічені істотні для дослідження деталі, які можуть мати велике значення для розуміння явища як єдиного цілого.

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі суджень про подібності або відмінності об'єктів.

У дослідженнях з методики навчання іноземних мов застосовують зазвичай три види порівнянь:

✓ порівняння педагогічних явищ за однією ознакою, наприклад, порівняння успішності учнів у контрольних й експериментальних групах після експериментального навчання;

✓ порівняння однорідних педагогічних явищ за кількома ознаками, наприклад, порівняння знань і вмінь учнів контрольних та експериментальних груп за швидкістю засвоєння знань, міцності засвоєння знань, уміння творчо використовувати знання тощо;

✓ порівняння різних етапів у розвитку одного педагогічного явища, наприклад, порівняння рівня навичок читання в учнів за роками або етапам навчання іноземної мови.

Для того, щоб процес порівняння був ефективним, необхідно дотримуватися правила відношень між порівнюваними об'єктами – ознаки (критерії, підстави) порівняння. Ознаки порівняння дозволяють виявити якісні та кількісні характеристики порівнюваних об'єктів.

Складовою частиною порівняння завжди буде аналіз, бо для будь-якого порівняння в явищах слід виокремити відповідні ознаки порівняння. Оскільки порівняння – це встановлення певних відношень між явищами, тому природно, що в ході порівняння використовується й синтез.

Абстрагування – одна з основних розумових операцій, що дозволяє подумки вичленувати й перетворити на самостійний об'єкт розгляду окремі сторони, властивості або стани об'єкта в чистому вигляді.

Таке виокремлення можливо тільки в уявному плані – в абстракції, наприклад, допоміжне дієслово в минулому часі більшості західноєвропейських мов саме по собі не дає уявлення про завершеність/незавершеність дії й від дієприкметника

відокремитися не може. Але завдяки абстрагуванню в експерименті воно (допоміжне дієслово) подумки виділяється, фіксується, наприклад, за допомогою схеми в мовному зразку й самостійно розглядається у своїх особливих властивостях.

Конкретизація – процес, протилежний абстрагуванню, тобто знаходження цілісного, взаємопов'язаного, багатостороннього та складного.

Дослідник спочатку утворює різні абстракції, а потім на їх основі за допомогою конкретизації відтворює цю цілісність (уявне конкретне), але вже на якісно іншому рівні пізнання конкретного.

У цьому випадку приклад з абстрагуванням допоміжного дієслова матиме протилежну реалізацію – включення дієслова в мовний зразок або структуру певних фраз, включення його в дискурс з конкретними намірами.

Узагальнення – одна з основних пізнавальних розумових операцій, що полягає у виділенні й фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей об'єктів та їх відношень.

Порівнюючи з певного погляду об'єкти деякої групи, дослідник відокремлює загальні властивості від часткових і позначає їх поняттям, що дозволяє в скороченому, стислому вигляді охоплювати все різноманіття об'єктів, зводити їх у певні класи, а потім за допомогою абстракцій оперувати поняттями без безпосереднього звернення до окремих об'єктів. Функція узагальнення полягає в упорядкуванні різноманіття об'єктів, їх класифікації.

Так, перед дослідником-методистом стоїть завдання вибрати з усього різноманіття вправ підручника ті види завдань, які сприятимуть формуванню, скажімо, мовної та дискурсивної компетенції. У першу чергу експериментатор виділить загальні властивості таких вправ, позначить їх певним терміном. Потім дослідник буде оперувати цими поняттями при складанні класифікації відповідності компетенцій, не звертаючись безпосередньо до тієї чи тієї окремо взятої вправи.

Формалізація – відображення результатів мислення в точних поняттях і сутності.

Не потрібно плутати формалізацію з інтуїтивним мисленням.

Дослідник зазвичай у процесі науково-практичної роботи на основі абстрактного мислення й послідовних логічних міркувань „убирає” образи в поняття й дефініції, які служать основою для подальших наукових суджень і висновків.

Існують два основних види висновків: індуктивні (індукція) і дедуктивні (дедукція).

Індукція – це умовивід від часткових об’єктів, явищ до спільного висновку, від окремих фактів до узагальнень.

Дедукція – це умовивід від загального до конкретного, від загальних суджень до часткових висновків.

Ідеалізація – уявне конструювання понять про об’єкти, що не існують в дійсності, але мають прообрази в реальному світі.

У методиці навчання прикладом ідеалізації є зміст освіти, що задається навчальними програмами, оскільки в подальшому ця ідеалізація наповнюється конкретикою в підручнику, а також у діяльності вчителя, викладача, збагачуючись особистістю вчителя, усім багатством її інтелектуальної, емоційної й вольової сфери, а також ідеальне поняття „середній учень”, на якого зазвичай розраховується весь освітній процес.

Утворивши за допомогою ідеалізації поняття такого роду про об’єкти, можна в подальшому оперувати з ними в міркуваннях як з реально існуючими об’єктами й будувати абстрактні схеми реальних процесів, що слугують для більш глибокого їх розуміння. У цьому сенсі ідеалізація співвідноситься з методом моделювання.

Аналогія – розумова операція, яка полягає в тому, що знання, отримане з розгляду будь-якого одного об’єкта (моделі), переноситься на інший, менш вивчений, менш доступний для вивчення, менш наочний об’єкт, іменованій прототипом, оригіналом.

З аналогією тісно пов’язане таке поняття, як моделювання – опосередковане практичне або теоретичне дослідження об’єкта, при якому безпосередньо вивчається не сам цікавий для нас об’єкт, а деяка допоміжна штучна або природна система.

Оснoву моделювання складають моделі – допоміжні об'єкти, вибрані або перетворені з пізнавальною метою, що дають нову інформацію про досліджуваній об'єкт. Модель знаходиться в деякому об'єктивному відношенні з пізнавальним об'єктом, здатна заміщати його в певних відношеннях і, зрештою, дає інформацію про сам моделюючий об'єкт.

У математиці за характером моделей виділяють предметне й знакове (інформаційне) моделювання.

Предметне моделювання проводиться на моделі, що відтворює певні фізичні, динамічні або функційні характеристики об'єкта моделювання, тобто оригіналу. Прикладами знакового моделювання служать схеми, креслення, формули та ін.

Якщо дотримуватися думки О. Самарського та О. Михайлова, то стає очевидним, що моделювання існує в тріаді „модель – алгоритм – програма”. Створивши тріаду „модель – алгоритм – програма”, дослідник отримує в руки універсальний, гнучкий і недорогий інструмент, який спочатку налагоджується, тестується в пробних (лабораторних) експериментах. Після того, як адекватність (достатня відповідність) тріади вихідному об'єкту встановлена, з моделлю проводяться різноманітні й детальні „досліди”, що дають усі необхідні якісні та кількісні характеристики й характеристики об'єкта.

При цьому створюються моделі-гіпотези, що розкривають механізми зв'язку між компонентами досліджуваного, які потім перевіряються на практиці. У цьому розумінні моделювання останнім часом поширилося в педагогіці, у системі освіти, коли різні автори пропонують різні моделі освітніх систем, типів освітніх установ і т.п.

У методиці навчання іноземних мов прикладом моделювання можуть слугувати і часткові методи роботи за допомогою логіко-синтаксичних схем, асоціограмм, мовних зразків або типових фраз, і моделі загальних підходів до навчання іноземних мов (комунікативний, контрастивний, особистісно-діяльнісний та ін.).

У процесі проведення науково-практичного дослідження моделювання може реалізовуватися через лабораторний експеримент, мова про який піде нижче.

Підсумуємо сказане в цьому параграфі:

1. Пізнавальні теоретичні методи (методи-дії) класифікуються таким чином: діалектика; наукові теорії, перевірені практикою; доведення; метод аналізу систем знань; дедуктивний (аксіоматичний) метод; індуктивно-дедуктивний метод; виявлення й розв'язання суперечностей; постановка проблем; побудова гіпотез.

2. Теоретичні методи-операції можна охарактеризувати як методи, засновані на розумових операціях, і визначити таким чином: аналіз і синтез; порівняння; абстрагування й конкретизація; узагальнення; формалізація; індукція; дедукція; ідеалізація; аналогія й моделювання.

3. Усі теоретичні методи дослідження відіграють важливу роль у підготовці й проведенні науково-методичного експериментального дослідження, та ігнорування будь-якого методу може призвести до неправильного трактування результатів науково-практичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх С. Основи наукових досліджень : підручник / С. Артюх // Українська інженерно-педагогічна академія. – Х. : УПА, 2006. – 277 с.

2. Арутюнов В. Х. Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 353 с.

3. Афанасьєв А. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / А. Афанасьєв ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : ХНЕУ, 2005. – 96 с.

4. Баскаков А. Я. Методологія научного дослідження : учеб. пособие / Баскаков А. Я., Туленков Н. В. – Киев : МАУП, 2004. – 216 с.

5. Білоусова Т. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Білоусова ; Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 120 с.

6. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002.– 480 с.
7. Братерська-Дронь М. Т. Проблеми сучасної філософії: моральнісний аспект наукової творчості / М. Т. Братерська-Дронь // Культура народів Причерноморья. – 2004. – № 51. – С. 117 – 120.
8. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
9. Габович А. Основи наукових досліджень : підруч. для студ. вищ. навч. закл., які навч. за напрямом „Інформаційна безпека” / А. Габович ; Володимир Олексійович Хорошко (ред.) ; Держ. ун-т інформ.-комунікаційних технологій. – К. : ДУІКТ, 2006. – 174 с.
10. Грищенко І. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / І. Грищенко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2001. – 185 с.
11. Добронравова І. С. Філософія та методологія науки / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2008. – 224 с.
12. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. для вузів / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Я. Єрін. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 212 с.
13. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для ВНЗ / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв ; ред. В. О. Дроздов. – К. : Професіонал, 2004. – 321 с.
14. Крушельницька О. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / Ольга Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 189 с.
15. Основи методології та організації наукових досліджень / А. С. Конверський (ред.). – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 352 с.
16. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навч. посіб. / Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін. – К. : ВД „Професіонал”, 2006. – 208 с.

17. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Вища шк., 2003. – 116 с.

18. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : навч. посіб. / Пілюшенко В. Л., Шкрабак І. В., Славенко Е. І. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.

19. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнаренок. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

20. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень / В. Є. Юринець. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 178 с.

Глосарій

Абстрагування – одна з основних розумових операцій, що дозволяє подумки вичленувати й перетворити на самостійний об'єкт розгляду окремі сторони, властивості або стану об'єкта в чистому вигляді.

Аналіз – це розкладання досліджуваного цілого на частини, виділення окремих ознак і якостей явища, процесу або відношень явищ, процесів.

Аналогія – розумова операція, яка полягає в тому, що знання, отримане з розгляду будь-якого одного об'єкта (моделі), переноситься на інший, менш вивчений, менш доступний для вивчення, менш наочний об'єкт, іменованій прототипом, оригіналом.

Дедуктивний (аксіоматичний) метод – спосіб побудови наукової теорії, при якому в її основу кладуться деякі вихідні положення-аксіоми, з яких усі інші положення цієї теорії виводяться чисто логічним шляхом за допомогою доказів.

Дедукція – це умовивід від загального до конкретного, від загальних суджень до часткових висновків.

Діалектика – це філософський, загальнонауковий метод пізнання дійсності в їхньому розвитку й саморух.

Доказ – це метод, заснований на теоретичній (логічній) дії, у процесі якого істинність якої-небудь думки обґрунтовується за допомогою інших думок.

Експеримент – спроба, дослід, які потребують підтвердження чи спростування, форма пізнання, один з основних методів наукового дослідження, у якому вивчення явищ відбувається в доцільно вибраних або штучно створених умовах, що забезпечують появу тих процесів.

Ідеалізація – уявне конструювання понять про об'єкти, що не існують в дійсності, але мають прообрази в реальному світі.

Індуктивно-дедуктивний метод – полягає в накопиченні емпіричної бази, на основі якої будуються теоретичні узагальнення (індукція).

Індукція – це умовивід від часткових об'єктів, явищ до спільного висновку, від окремих фактів до узагальнень.

Конкретизація – процес, протилежний абстрагуванню, тобто знаходження цілісного, взаємопов'язаного та складного.

Метод аналізу систем знань відіграє важливу роль у виборі вихідної теорії, гіпотези для вирішення обраної проблеми; при розмежуванні емпіричних і теоретичних знань, напівемпіричних і теоретичних рішень наукової проблеми.

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі суджень про подібність або відмінність об'єктів.

Синтез – з'єднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле або систему.

Узагальнення – одна з основних пізнавальних розумових операцій, що полягає у виділенні й фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей об'єктів і їх відношень.

Формалізація – відображення результатів мислення в точних поняттях і сутності.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3

1. Назвіть основні типи теоретичних методів-дій. Усі зазначені методи відображають сутність дослідження з методики навчання іноземних мов? Аргументуйте Вашу відповідь.

2. Назвіть параметри, відповідно до яких формулюються докази в дослідженнях з методики навчання іноземних мов.

3. Сформулюйте правила побудови гіпотези в дослідженнях з методики навчання іноземних мов. Наведіть приклад з власного дослідження.

4. Що таке проблема в дослідженнях з методики навчання іноземних мов? Наведіть приклад з власного дослідження.

5. Охарактеризуйте основні теоретичні методи-операції. Які їх роль і місце в дослідженнях з методики навчання іноземних мов?

6. Розкрийте сутність теоретичних методів-операцій. Які методи-операції Ви використовуєте для організації власного експериментального дослідження?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Завдання 1

Віднесіть перераховані теоретичні методи дослідження до методів-операцій або до методів-дій: діалектика; наукові теорії, перевірені практикою; доведення; метод аналізу систем знань; аналіз і синтез; порівняння; абстрагування і конкретизація; узагальнення; формалізація; індукція; дедукція; дедуктивний (аксіоматичний) метод; індуктивно-дедуктивний метод; виявлення і розв'язання суперечностей; постановка проблем; побудова гіпотез.

Результати занесіть у таблицю. Аргументуйте Вашу думку. Наведіть приклади з власної практики.

Таблиця

<i>Методи-операції</i>	<i>Методи-дії</i>

Завдання 2

Зіставте назви теоретичних методів дослідження та їхні характеристики:

- діалектика – ...;
- доказ – ...;

- постановка проблем – ...;
- побудова гіпотези – ...;
- аналіз – ...;
- абстрагування –

1. Метод, заснований на теоретичній (логічній) дії, у процесі якої істинність якої-небудь думки обґрунтовується за допомогою інших думок.

2. Філософський, загальнонауковий метод пізнання дійсності в їхньому розвитку й саморухові.

3. Науково обґрунтоване припущення про можливе покращення результатів навчання при внесенні певних змін у зміст, послідовність, форму, прийоми або засоби навчання при збереженні всіх інших умов освітнього процесу.

4. Базується на науковій проблемі – такому питанні, відповідь на яке не міститься в накопиченому суспільством науковому знанні.

5. Розкладання досліджуваного цілого на частини, виділення окремих ознак і якостей явища або процесів.

6. Одна з основних розумових операцій, що дозволяє подумки вичленувати й перетворити на самостійний об'єкт розгляду окремі сторони, властивості або стану об'єкта в чистому вигляді.

Завдання 3

У процесі постановки наукової проблеми виділяють кілька етапів. Доповніть пропонувані визначення, позначивши назви етапів постановки наукової проблеми. Обґрунтуйте Ваш вибір.

1. Процедура з виявлення протиріччя, що викликало до життя проблемне питання, яке потрібно точно зафіксувати, – це ... проблеми.

2. Визначення всіх необхідних для вирішення проблеми умов, до числа яких залежно від характеру проблеми й можливостей науки входить визначення методів дослідження, джерел інформації, організаційних форм, необхідних для вирішення проблеми, видів наукового обговорення програми і методик дослідження, а також проміжних і кінцевих результатів, переліку необхідного обладнання і т. ін., – це ... проблеми.

3. Визначення змістовних, аксіологічних (ціннісних) і генетичних зв'язків цієї проблеми з іншими, раніше вирішеними й такими, які розв'язуються одночасно з нею, а також з'ясування зв'язків з проблемами, розв'язання яких стане можливим залежно від вирішення цієї проблеми, – це ... проблеми.

4. Стратифікація (розщеплення) проблеми на додаткові підпитання, без яких неможливо знайти відповідь на головне питання, тобто вирішити проблему, – це ... проблеми.

Завдання 4

Проаналізуйте методи в рамках представленої теми дослідження. Виділіть теоретичні методи дослідження, позначивши методи-операції і методи-дії. Чи згодні Ви з використовуваними автором методами дослідження? Обґрунтуйте Вашу відповідь.

Тема: Формування культурно-країнознавчої компетенції на основі автентичних матеріалів у процесі навчання усного мовлення студентів педагогічного ЗВО.

Методи дослідження:

1) аналіз літератури з лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, філософії, а також педагогічної та методичної літератури з проблем міжкультурної комунікації в професійній освіті;

2) аналіз чинних вітчизняних підручників для другого курсу факультету іноземних мов педагогічного ЗВО, а також німецьких навчально-методичних матеріалів з погляду можливості їх використання у формуванні культурно-країнознавчої компетенції;

3) узагальнення досвіду роботи викладачів у навчанні усного мовлення студентів на другому курсі педагогічного ЗВО;

4) анкетування студентів;

5) проведення навчального експерименту і статистико-математична обробка його даних.

Завдання 5

На прикладі представлених мети й завдань науково-

експериментального дослідження з теми „Методика навчання розуміння художнього тексту на основі моделі взаємодії позицій автора і читача” передбачимо, яким чином буде відбуватися процес реалізації методів-операцій аналогії й моделювання.

Мета дослідження полягає в розробці методики навчання ефективної взаємодії позицій автора й читача художнього тексту.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати підходи до дослідження проблеми розуміння тексту у філософії, лінгвістиці, психолінгвістиці та методиці викладання іноземних мов;
- 2) вивчити наявні моделі читання;
- 3) побудувати модель взаємодії позицій автора і читача художнього тексту та описати її основні характеристики;
- 4) розробити методику навчання розуміння художнього тексту на основі моделі взаємодії позицій автора і читача та перевірити її ефективність у ході дослідного навчання.

На Ваш погляд, чи можна вважати цей список завдань достатнім? Обґрунтуйте Вашу думку.

Завдання 6

На підставі теми й методів дослідження запропонуйте структуру організації експериментальної роботи. Обґрунтуйте Ваш вибір етапів, вправ і прийомів роботи.

Тема: Прийоми роботи з відеокурсом „Nouvelle Espaces” у процесі розвитку дискурсивних умінь діалогічного мовлення французькою мовою в старших класах шкіл гуманітарного типу.

Методи дослідження:

- 1) вивчення, аналіз, узагальнення та методична інтерпретація педагогічної, психологічної, лінгвістичної і методичної літератури з проблеми дослідження;
- 2) узагальнення позитивного досвіду викладання французької мови в школі;
- 3) спостереження за процесом навчання діалогічного спілкування французькою мовою в старших класах шкіл гуманітарного типу;
- 4) бесіда;

- 5) анкетування;
- 6) тестування;
- 7) проведення експерименту;
- 8) аналіз результатів експерименту.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ І

1. У якому столітті методика навчання сформувалася як окрема наука?

- ❖ XVII
- ❖ XIX
- ❖ XX
- ❖ XVIII

2. Про перевірку теоретичних концепцій та положень можна говорити без їх

- ❖ теоретичної перевірки
- ❖ експериментальної перевірки
- ❖ прилюдного висвітлення
- ❖ узгодження з науковим керівником

3. Особливий вид спеціально організованої практики і як засіб створення нових форм та прийомів навчання, а також ефективна та найбільш повна перевірка їхньої ефективності в заданих умовах – це

- ❖ теоретичне обґрунтування
- ❖ експеримент
- ❖ спроба
- ❖ практичне навчання

4. Перші способи навчання іноземних мов

- ❖ читання і письмо
- ❖ переклад і аудіювання
- ❖ аудіювання та читання
- ❖ спілкування та читання

5. Учення про методи та процедури наукової діяльності – це

- ❖ методика
- ❖ педагогіка
- ❖ психологія
- ❖ методологія

6. Копія діяльності іншої людини або своєї особистої діяльності, що була сформована на особистому досвіді, це –

.....

- ❖ репродуктивна діяльність
- ❖ продуктивна діяльність
- ❖ репродуктивно-продуктивна діяльність
- ❖ інноваційна діяльність

7. Під вид діяльності педагога, яка спрямована на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату.

- ❖ репродуктивна діяльність
- ❖ інформативна діяльність
- ❖ продуктивна діяльність
- ❖ організаційна діяльність

8. Активна взаємодія людини з навколишнім світом, у ході якого людина постає як суб'єкт, цілеспрямовано впливаючи на об'єкт та задовольняючи таким чином свої цілі

- ❖ активність
- ❖ роздум
- ❖ інтеракція
- ❖ діяльність

9. Система умов, форм, методів та засобів вирішення поставлених завдань – це ...

- ❖ методологія
- ❖ прийом
- ❖ вправа
- ❖ технологія

10. Установлені наукові факти та сформульовані на основі їх узагальнення емпіричні закони та закономірності – це

- ❖ емпіричне знання
- ❖ теоретичне знання

- ❖ емпірично-теоретичне знання
- ❖ жодний з окреслених варіантів

11. Сформульовані загальні для цієї дисциплінарної галузі закономірності, що дозволяють пояснити раніше відкриті факти та емпіричні закономірності, а також передбачити майбутні події або факти – це.....

- ❖ теоретичні знання
- ❖ емпіричні знання
- ❖ емпірично-теоретичне знання
- ❖ жодне з окреслених варіантів

12. Способи побудови міркувань і доказів, що дозволяють досліднику відокремлювати справжні аргументи від некритичних або помилкових.

- ❖ математичні засоби пізнання
- ❖ матеріальні засоби пізнання
- ❖ логічні засоби пізнання
- ❖ мовленнєві засоби пізнання

13. Засоби відволікання форми від змісту й формулювання правил розгляду форми як самостійного об'єкта у вигляді чисел, множин та ін., що спрощує, полегшує і прискорює процес пізнання, дозволяє глибше виявити зв'язок між об'єктами, від яких абстраговано форму, вичленувати вихідні положення, отримати точність і строгість суджень

- ❖ логічні засоби пізнання
- ❖ математичні засоби пізнання
- ❖ матеріальні засоби пізнання
- ❖ мовленнєві засоби пізнання

14. Прилади та інструменти, що використовуються для наукових досліджень

- ❖ математичні засоби пізнання
- ❖ логічні засоби пізнання
- ❖ матеріальні/технічні засоби пізнання

❖ мовленнєві засоби пізнання

15. Правила побудови визначень понять (дефініцій)

❖ матеріальні засоби пізнання

❖ математичні засоби пізнання

❖ мовні засоби пізнання

❖ логічні засоби пізнання

16. Сформульовані загальні для цієї предметної галузі закономірності, що дозволяють пояснити раніше відкриті факти й емпіричні закономірності, а також передбачити майбутні події та факти – це

❖ емпіричне знання

❖ ретроспективна рефлексія

❖ декларативні знання

❖ теоретичне знання

17. Установлені факти науки й сформульовані на основі їх узагальнення, емпіричні закономірності й закони – це ...

❖ ретроспективна рефлексія

❖ декларативні знання

❖ емпіричне знання

❖ теоретичне знання

18. Учення про знаки або загальна назва комплексу теорій, що вивчають різні властивості знакових систем, – це

...

❖ методика

❖ семіотика/семіологія

❖ методологія

❖ лінгвістика

19. Дослідницький метод, заснований на описі фактів, без подальших висновків і теоретичних узагальнень, – це...

....

❖ теоретичний метод

❖ пояснювальний методи

❖ емпіричний метод

❖ науковий аналіз

20. Дослідницький метод, заснований на наукових принципах, узагальнює практичний досвід і відображає закономірності природи, суспільства, мислення – це ...

- ❖ емпіричний метод
- ❖ пояснювальний методи
- ❖ науковий аналіз
- ❖ теоретичний метод

21. Цей метод полягає в накопиченні емпіричної бази, на основі якої будуються теоретичні узагальнення (індукція), які вибудовуються в кілька рівнів, наприклад, емпіричні закони й теоретичні закони, а потім ці отримані узагальнення можуть бути поширені на всі об'єкти та явища, що охоплюються цією теорією (дедукція), зокрема й на експеримент

- ❖ дедуктивно-індуктивний метод
- ❖ індуктивно-дедуктивний метод
- ❖ аксіоматичний метод
- ❖ метод аналізу системи знань

22. Розкладання досліджуваного цілого на частини, виділення окремих ознак і якостей явища, процесу або відношень явищ, процесів – це

- ❖ синтез
- ❖ аналіз
- ❖ аналогія
- ❖ ідеалізація

23. З'єднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле або систему

- ❖ аналіз
- ❖ порівняння
- ❖ синтез
- ❖ абстрагування

24. Розумова операція, яка полягає в тому, що знання, отримане з розгляду будь-якого одного об'єкта (моделі), переноситься на інший, менш вивчений, менш доступний для вивчення, менш наочний об'єкт, іменованій прототипом, оригіналом

- ❖ синтез

❖ аналогія

❖ аналіз

❖ абстрагування

25. Уявне конструювання понять про об'єкти, що не існують в дійсності, але мають прообрази в реальному світі

❖ ідеалізація

❖ синтез

❖ аналіз

❖ абстрагування

26. Умовивід від часткових об'єктів, явищ до спільного висновку, від окремих фактів до узагальнень

❖ індукція

❖ аналіз

❖ синтез

❖ аналогія

27. Умовивід від загального до конкретного, від загальних суджень до часткових висновків

❖ синтез

❖ аналогія

❖ ормалізація

❖ дедукція

28. Відображення результатів мислення в точних поняттях і сутності

❖ аналіз

❖ синтез

❖ узагальнення

❖ формалізація

29. Одна з основних пізнавальних розумових операцій, що полягає у виділенні й фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей об'єктів та їх відношень

❖ аналіз

❖ синтез

❖ дедукція

❖ узагальнення

30. Процес, протилежний абстрагуванню, тобто знаходження цілісного, взаємопов'язаного, багатостороннього та складного

- ❖ конкретизація
- ❖ синтез
- ❖ аналіз
- ❖ узагальнення

31. Одна з основних розумових операцій, що дозволяє подумки вичленувати й перетворити на самостійний об'єкт розгляду окремі сторони, властивості або стани об'єкта в чистому вигляді

- ❖ індукція
- ❖ дедукція
- ❖ аналогія
- ❖ абстрагування

32. Пізнавальна операція, що лежить в основі суджень про подібності або відмінності об'єктів

- ❖ абстрагування
- ❖ дедукція
- ❖ порівняння
- ❖ індукція

МОДУЛЬ II

Тема 4. ЕМПІРИЧНІ МЕТОДИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Мета – аналіз емпіричних методів й оцінка їх значення в процесі організації та проведення експериментально-дослідної роботи з методики навчання іноземних мов.

Завдання:

1. Проаналізувати з погляду загальної та часткової методології типи емпіричних методів-операцій та методів-дій.
2. Виявити подібності й відмінності між емпіричними методами-діями та методами-операціями.
3. Дати оцінку місця й ролі емпіричних методів-операцій та методів-дій у процесі проведення дослідження з методики навчання іноземних мов.
4. Визначити послідовність використання емпіричних методів у дослідженнях з методики навчання іноземних мов.
5. Уявити порівняльний аналіз теоретичних та емпіричних методів як основи для проведення дослідження з методики навчання іноземних мов.

Ключові слова: емпіричні методи дослідження; ретроспективне вивчення досвіду вітчизняної й зарубіжної школи; спостереження; вимір; усне опитування; письмове опитування (анкетування); метод експертних оцінок; тестування; обстеження; моніторинг; вивчення та узагальнення досвіду; дослідна робота.

Особливої важливості в процесі експериментальної роботи набувають емпіричні методи. Для проведення науково-практичного дослідження в методиці навчання іноземних мов значущими є і методи-операції, і методи-дії.

Звернемося до більш докладного розгляду згаданих методів.

Отже, до **емпіричних методів-операцій належать:**

- ✓ ретроспективне вивчення досвіду вітчизняної й зарубіжної школи;

- ✓ спостереження;
- ✓ вимірювання;
- ✓ усне опитування;
- ✓ письмове опитування (анкетування);
- ✓ метод експертних оцінок;
- ✓ тестування.

Ретроспективне вивчення досвіду – аналіз навчальних матеріалів і документів (програм загальноосвітніх установ, протоколів методичних комісій, програм-концепцій комунікативної іншомовної освіти, програмно-методичних матеріалів для загальноосвітніх навчальних закладів, текстів контрольних робіт учнів і т.п.), педагогічних поглядів і методичних теорій у світлі цієї проблематики.

Спостереження або метод систематичного спостереження за процесом навчання – найбільш інформативний метод дослідження, який дозволяє побачити всі сторони досліджуваних явищ і процесів, що доступні сприйняттю спостерігача – і безпосередньо, і за допомогою різних приладів.

Сучасна методика урізноманітнена технічними засобами (аудіовізуальною технікою), що розширює можливості цього методу та дає більш об'єктивні результати.

Науковість педагогічного спостереження забезпечується дотриманням таких основних вимог.

- спостереження повинно проводитися з чітко поставленою метою: чим конкретніше мета спостереження, тим легше реєструвати його результати й робити достовірні висновки. Марно проводити спостереження „взагалі” або спостереження „про всяк випадок”, а потім вирішувати, як та де вжити отримані дані;

- спостереження повинно проводитися за задалегідь наміченим, а краще написаним планом, оскільки в плані деталізуються всі питання, за якими необхідно отримати конкретні відповіді. Якщо, наприклад, спостерігач-дослідник вивчає діяльність учнів на занятті, то він задалегідь складає детальний питальник про те, що саме його цікавить у цій діяльності на кожному етапі навчального заняття;

- кількість досліджуваних ознак повинна бути мінімальною, і вони повинні бути точно визначені. При цьому необхідно виходити з відомого факту, що оперативна пам'ять більшості людей здатна оперувати не більше ніж з десятима об'єктами одночасно. А спостерігач у ході вивчення педагогічних явищ і процесів знаходиться зазвичай в умовах дефіциту часу (крім спостережень у лабораторних умовах). Чим точніше й детальніше зафіксовані питання про досліджувані ознаки та чим ясніше сформульовані критерії оцінки цих ознак, тим більшу наукову цінність матимуть ці дані. Якщо питання нечіткі й досліджувані ознаки неможливо вимірювати досить точно, то аналізувати й інтерпретувати результати спостереження набагато важче, а іноді просто неможливо;

- спостерігач повинен ретельно передбачити можливості появи помилок спостережень і по можливості попереджати їх. Дослідник, який вивчає педагогічний процес з іноземних мов, повинен бути вкрай спостережливим, мати гарну пам'ять і мати певний досвід проведення спостережень, що досягається, зокрема, спеціальними попередніми тренуваннями спостерігача. При спостереженні безсумнівний вплив надає особисте ставлення спостерігача до досліджуваних явищ, наприклад, дослідник відвідує заняття. На одному занятті використовуються методи, рекомендовані ними, на іншому – методи, рекомендовані ким-небудь іншим, або просто заняття проводиться „за традиційною методикою”. Нерідко в першому випадку дослідник не помічає навіть серйозних помилок і ретельно фіксує всі вдалі моменти, на іншому ж занятті зазначає найдрібніші промахи й не надає значення позитивним сторонам заняття. Щоб уникнути подібного становища, спостерігач повинен бути нейтральною особою, яка не має упереджень щодо того чи того методу, який використовують.

Усне опитування (бесіда, інтерв'ю) має на меті отримання інформації з проведеного дослідження або з певного досліджуваного явища шляхом установлення прямих контактів з випробуваними та іншими учасниками експерименту в умовах, що наближаються до природного спілкування. Цей метод не може використовуватися ізольовано, якщо методист-дослідник

прагне до високого ступеня точності та об'єктивності очікуваних результатів.

Під час подібного опитування в того, хто запитує, у наявності особистий контакт із тими, хто відповідає, тобто він має можливість бачити, як відповідач реагує на те чи те питання. Спостерігач може в разі потреби ставити різні додаткові питання й таким чином отримати додаткові дані за деякими невисвітленими питаннями.

Усні опитування дають конкретні результати, з їх допомогою можна отримати вичерпні відповіді на складні питання, що цікавлять дослідника. Однак на питання „делікатного” характеру ті, хто відповідають письмово, набагато відвертіше й відповіді при цьому дають більш докладні й ґрунтовні.

На усну відповідь витрачається менше часу та енергії, ніж на письмову. Однак такий метод має й свої негативні сторони. Усі ті, хто відповідають, знаходяться в неоднакових умовах, деякі з них можуть отримати через додаткові запитання дослідника розширену інформацію; вираз обличчя або будь-якого жесту дослідника робить деякий вплив на того, хто відповідає. Питання, які використовуються для інтерв'ю, слід завчасно спланувати й скласти опитувальний лист, де має бути залишено місце і для запису (протоколювання) відповіді.

Письмове опитування (анкетування) полягає у вивченні різних думок учнів або тих, хто навчається, щодо способів і прийомів в оцінках навчання, пропозицій і побажань щодо їх покращення. Основним способом реалізації цього методу є анкета, зміст і форма якої визначаються специфікою дослідження. Анкета повинна чітко відповідати меті та характеру дослідження, можливостям опитуваних, мати форму, яка полегшує проведення анкетування для тих, кого досліджують, і для дослідника. Анкета зазвичай містить у комплексі всі можливі варіанти відповіді. Кожен варіант оцінюється кількісно – балами. **Анкетування** – один з найбільш складних різновидів психологічного спілкування, оскільки зв'язок між головними його учасниками – викладачами, учнями

та ін. – забезпечується за допомогою безлічі проміжних ланок, які впливають на якість одержуваних даних.

Метод експертних оцінок – це різновид опитування, пов'язаний із залученням до оцінки досліджуваних явищ, процесів найбільш компетентних людей, думки яких доповнює й перевіряє, дозволяє досить об'єктивно оцінити те, що досліджує. Використання цього методу вимагає низки умов. Перш за все, необхідний ретельний підбір експертів, тобто людей, які добре знають оцінювану галузь, що вивчається, і здатних до об'єктивної, неупередженої оцінки. Суттєве значення має також вибір точної й зручної системи оцінок та відповідних шкал вимірювання, що впорядковує думки й дає можливість висловити їх у певних величинах.

Якщо експерти, які діють незалежно один від одного, стабільно дають оцінки, що збігаються або близькі, чи висловлюють подібні думки, є підстави вважати, що вони наближаються до об'єктивних. Якщо ж оцінки сильно розходяться, то це свідчить або про невдалий вибір системи оцінок і шкал вимірювання, або про некомпетентність експертів. *Різновидами методу експертних оцінок є:* метод комісій, метод мозкового штурму, метод Делфі, метод евристичного прогнозування та ін.

Тестування – це метод, запозичений із психології, емпіричний метод, діагностична процедура, яка полягає в застосуванні тестів (від англ. *test* – завдання, проба). У методиці навчання іноземних мов він використовується для визначення та вимірювання психологічних характеристик мовленнєвої діяльності. У цьому контексті тест розглядається як контрольне завдання, що проводиться в умовах, рівних для всіх учнів. Тривалість тесту та його характер зазвичай співвідносяться з об'єктивними чинниками, результати виконання тесту піддаються кількісній обробці, що є показником певних підсумків освітнього процесу до моменту проведення тестового завдання. Тест може проводитися у вигляді поточного або підсумкового контролю. Тестове завдання відрізняється від звичайної вправи тим, що завжди має строго стандартну форму, однорідний та вузькоспрямований об'єкт. Об'єктами тестування

можуть бути результати експериментального навчання, у цьому випадку тест є компонентом експерименту, що в результаті дає підстави строго розмежовувати тест та експеримент.

Тести зазвичай задаються випробуваням або у вигляді переліку питань, які потребують коротких й однозначних відповідей, або у вигляді завдань, вирішення яких не займає багато часу й також вимагає однозначних рішень, або у вигляді будь-яких короткострокових практичних робіт, наприклад курсових і випускних кваліфікаційних робіт у ЗВО. Тести класифікуються за низкою підстав: процедурою створення, засобами пред'явлення, спрямованістю, характером дій, провідною орієнтацією, ступенем однорідності завдань, метою й за широтою використання та ін.

Звернемося далі до розгляду емпіричних методів-дій, до яких належать:

- ✓ обстеження;
- ✓ моніторинг;
- ✓ вивчення та узагальнення досвіду;
- ✓ дослідна робота;
- ✓ апробація/експеримент.

Обстеження становить вивчення досліджуваного об'єкта з тією чи тією мірою глибини й деталізації залежно від поставлених дослідником завдань. Синонімом слова „обстеження” є „огляд”, що говорить про те, що обстеження – це в основному початкове вивчення об'єкта, що проводиться для ознайомлення з його станом, функціями, структурою та ін. Обстеження можуть бути зовнішніми та внутрішніми.

Зовнішні: обстеження соціокультурної та економічної ситуації в регіоні, обстеження ринку освітніх послуг у галузі іноземних мов, рівня й широти поширення тієї чи тієї іноземної мови та ін. *Внутрішні:* обстеження всередині навчального закладу – обстеження стану навчально-виховного процесу з іноземної мови, обстеження контингенту учнів та ін.

Обстеження проводиться за допомогою часткових методів емпіричного дослідження (емпіричних методів-операцій): спостереження, вивчення й аналізу документації, усного та письмового опитування, залучення експертів та ін. та у зв'язку з

цим обстеження можна позначити як узагальнювальний метод-дію.

Для проведення обстеження всередині навчального закладу доцільно використовувати різноманітні діагностичні методики, що набули значного поширення в методичній роботі, опубліковані в численних методичних рекомендаціях. Крім того, для проведення внутрішніх обстежень часто буває доцільно запросити сторонню організацію або групу незалежних експертів, які зможуть намалювати більш об'єктивну картину стану справ у навчальному закладі.

Будь-яке обстеження проводиться за заздалегідь розробленою докладною програмою, у якій детально планується зміст роботи, її методичний інструментарій (складання анкет, комплектів тестів, питальників, перелік документів, що необхідно дослідити тощо), а також критерії оцінки підлягають вивченню явищ і процесів. За нею йдуть етапи: збирання інформації, узагальнення матеріалів, підведення підсумків й оформлення звітних матеріалів. Причому, на кожному етапі може виникнути необхідність коригування програми обстеження, коли дослідник або група дослідників, які проводять його, переконуються, що зібраних даних не вистачає для отримання шуканих результатів або зібрані дані не відображають картину досліджуваного об'єкта та ін.

За ступенем глибини, деталізації й систематизації обстеження поділяють на:

 пілотажні (розвідувальні), що проводяться для попереднього відносно поверхового орієнтування в досліджуваному об'єкті;

 спеціалізовані (часткові), що проводяться для вивчення окремих аспектів, сторін досліджуваного об'єкта;

 модульні (комплексні) – для вивчення цілих блоків, комплексів питань, програмованих дослідником на підставі досить докладного попереднього вивчення об'єкта, його структури, функцій та ін.;

 системні – проводяться вже як повноцінні самостійні дослідження на основі виокремлення й формулювання їх предмета, мети, гіпотези тощо та які

передбачають цілісний розгляд об'єкта, його системоутворювальних чинників.

У кожному конкретному випадку дослідник сам вирішує, на якому рівні проводити обстеження залежно від поставлених цілей та завдань науково-експериментальної роботи.

Моніторинг розуміється як постійний нагляд, регулярне відстеження стану об'єкта, значень окремих його параметрів з метою вивчення динаміки процесів, що відбуваються, прогнозування тих чи тих подій, а також запобігання небажаних явищ. Моніторинг можна поділити на зовнішній та внутрішній. Для освітніх установ об'єктами зовнішнього моніторингу можуть бути параметри (показники) ринку освітніх послуг, ринку праці в регіоні, динаміка розвитку галузей економіки в ньому, платоспроможності населення й різних його категорій для прогнозування можливостей розвитку платних освітніх послуг, працевлаштування випускників та подальше їхнє освітнє й професійне зростання та ін. Об'єктом внутрішнього моніторингу нерідко є регулярне вивчення ставлення учнів, студентів до свого навчального закладу, до умов навчання й відпочинку, до викладачів, до освітніх програм та ін. Таке вивчення проводиться регулярно, наприклад, не рідше одного разу на семестр, анкетуванням учнів. При проведенні моніторингу використовуються й інші часткові емпіричні методи: вивчення документації (зокрема наявної статистики, відомчих звітів тощо, експертні оцінки та ін.).

Узагальнення позитивного досвіду викладання іноземних мов у школах передбачає вивчення досвіду вчителів і виділення в ньому загальних, найбільш істотних для методики навчання та заданої для дослідження виду мовної діяльності, положень.

На відміну від багатьох інших навчальних дисциплін, навчання іноземних мов не можна обмежити ні передачею суми знань, ні організацією систематичних тренувань для становлення навичок і вмій. І в тому, і в тому випадку очікуваного ефекту досягти не вдається. При обґрунтуванні своїх законів і закономірностей методика спирається на передову практичну методику, на досвід учителів-практиків

іноземних мов, які творчо працюють. Узагальнення як метод дослідження вимагає аналізу конкретних фактів з певних теоретичних позицій.

До цього методу дослідження можна віднести й критичне вивчення педагогічних (лінгвістичних, психологічних та ін.) і методичних теорій.

Вивчення викладання іноземних мов у нашій країні й зарубіжних країнах у минулому та в сьогоденні дозволяє визначити подібні риси й відмінності в методах навчання, виділити в них те, що не втратило цінності й у наш час, використовувати досвід минулого, трансформувавши його відповідно до умов та цілей навчання. У науковому відношенні такий аналіз дозволяє простежити еволюцію методичних ідей, зв'язок і спадкоємність у їхньому розвитку, визначити ступінь новизни у вирішенні практичних питань цієї наукової проблеми.

Об'єктом вивчення можуть бути:

- 1) масовий досвід – для виявлення основних тенденцій розвитку освіти;
- 2) негативний досвід – для виявлення типових недоліків;
- 3) передовий досвід, у процесі якого виявляються, узагальнюються, стають надбанням науки й практики нові педагогічні знахідки.

Існує два різновиди передового педагогічного досвіду:

- 1) педагогічна майстерність, яке полягає в умілому, раціональному, комплексному використанні педагогом рекомендацій науки;
- 2) педагогічне новаторство, тобто досвід, який містить власні творчі знахідки: нові освітні послуги, новий зміст, форми і методи, прийоми і засоби навчання та ін.

У будь-якому випадку, щоб можна було досліджуваний досвід назвати передовим, він повинен відповідати кільком критеріям: новизна, висока результативність, відповідність сучасним досягненням науки, стабільність, можливість використання досвіду іншими педагогами або/та навчальними закладами, оптимальність досвіду.

Проте не варто забувати, що узагальнення позитивного досвіду викладання є відносно пасивним методом: дослідник не може реалізувати на практиці власні задуми.

Дослідна робота – метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунок на отримання більш високих його результатів з подальшою їх перевіркою та оцінкою.

Так, до дослідної роботи можна віднести перевірку на практиці нових навчальних планів і програм, підручників, нових освітніх послуг з іноземної мови та ін. Нерідко дослідну роботу називають експериментальною, але це неправильно. Експеримент має іншу специфіку, про що буде сказано нижче. У цьому випадку йдеться про дослідні програми, дослідні підручники тощо.

Для того, щоб дослідна робота стала методом дослідження в методиці навчання іноземних мов, необхідна низка умов:

- ❖ дослідна робота повинна бути сформульована на основі здобутих наукою даних відповідно до теоретично обґрунтованої гіпотези;

- ❖ дослідна робота повинна перетворювати дійсність, створювати нові педагогічні явища в навчанні іноземних мов;

- ❖ дослідна робота повинна супроводжуватися глибоким аналізом з витяганням висновків і створенням теоретичних узагальнень.

Методист-дослідник, вивчаючи процес дослідної роботи й систематично аналізуючи результати, повинен застосовувати, за можливістю, об'єктивні, точно вимірювані критерії. Необґрунтовано завищена оцінка результатів дослідної роботи може призвести до пропаганди примітивних та низьких інновацій. Недооцінка результатів дослідної роботи буде гальмувати розвиток і педагогічної практики, і методики як науки. Щоб правильно оцінити результати роботи, не можна задовольнятися лише тим, що досягнуто підвищення ефективності освітнього процесу. Важливо усвідомити, якими методами й прийомами це здобуто: простий опис явищ без пояснення їхніх взаємозв'язків і причин виникнення можна

вважати науковим узагальненням. У дослідній педагогічній роботі застосовуються всі часткові методи емпіричного дослідження (методи-операції): спостереження, аналіз документів, експертна оцінка та ін.

Дослідна педагогічна робота займає проміжне місце між вивченням й узагальненням передового досвіду та експерименту. Однак дослідна робота дає тільки результати ефективності або неефективності тих чи тих інновацій у загальному вигляді. Для більш глибокого вивчення сутності того чи того явища в процесі навчання іноземних мов, змін, що відбуваються в ньому, та причин цих змін у процесі досліджень удаються до варіювання умов протікання явищ, процесів і чинників, що впливають на них. Цим цілям служить **експеримент**.

Підсумуємо сказане вище:

1. У процесі експериментальної роботи особливого значення набувають емпіричні методи; для проведення науково-практичного дослідження в методиці навчання іноземних мов значущими є і методи-операції, і методи-дії.

2. До емпіричних методів-операцій належать: ретроспективне вивчення досвіду вітчизняної та зарубіжної школи; спостереження; вимір; усне опитування; письмове опитування (анкетування); метод експертних оцінок; тестування.

3. Методи-дії в емпіричних дослідженнях становлять основу безпосередньо практичної частини дослідження в методиці навчання іноземних мов, до них належать: обстеження; моніторинг; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду; досвідчена робота; експеримент.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх С. Основи наукових досліджень : підручник / С. Артюх // Українська інженерно-педагогічна академія. – Х. : УПА, 2006. – 277 с.

2. Арутюнов В. Х. Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2005. – 353 с.

3. Афанасьєв А. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / А. Афанасьєв ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : ХНЕУ, 2005. – 96 с.
4. Баскаков А. Я. Методологія наукового дослідження : учеб. пособие / Баскаков А. Я., Туленков Н. В. – Киев : МАУП, 2004. – 216 с.
5. Білоусова Т. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Білоусова ; Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 120 с.
6. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
7. Братерська-Дронь М. Т. Проблеми сучасної філософії: моральнісний аспект наукової творчості / М. Т. Братерська-Дронь // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 51. – С. 117 – 120.
8. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
9. Габович А. Основи наукових досліджень : підруч. для студ. вищ. навч. закл., які навч. за напрямом „Інформаційна безпека” / А. Габович ; Володимир Олексійович Хорошко (ред.) ; Держ. ун-т інформ.-комунікаційних технологій. – К. : ДУІКТ, 2006. – 174 с.
10. Грищенко І. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / І. Грищенко ; Київ. нац. торговельно-економічний ун-т. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2001. – 185 с.
11. Гончаренко С. Педагогічний процес з погляду філософії ХХІ ст. / Гончаренко С., Кушнір В. //Шлях освіти. – 2005. – № 1. – С. 2 – 7.
12. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. для вузів / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Я. Єрін. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 212 с.
13. Заброцький М. М. Психологія особистості : навч. посіб. / М. М. Заброцький, О. М. Савиченко, І. М. Тичина. – Житомир, 2005. – 206 с.

14. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для ВНЗ / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсеєєв ; ред. В. О. Дроздов. – К. : Професіонал, 2004. – 224 с.
15. Крушельницька О. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / Ольга Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 189 с.
16. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навч. посіб. / Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін. – К. : ВД „Професіонал”, 2006. – 208 с.
17. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Вища шк., 2003. – 116 с.
18. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергієнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2007. – 274 с.
19. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : навч. посіб. / Пілюшенко В. Л., Шкрабак І. В., Славенко Е. І. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
20. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

Глосарій

Анкетування – один з найбільш складних різновидів психологічного спілкування, оскільки зв'язок між головними його учасниками – викладачами, учнями та ін. – забезпечується за допомогою безлічі проміжних ланок, які впливають на якість одержуваних даних.

Дослідна робота – метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунку на отримання більш високих його результатів з подальшою їх перевіркою та оцінкою.

Для більш глибокого вивчення сутності того чи того явища в процесі навчання іноземних мов, змін, що відбуваються в ньому, і причин цих змін у процесі досліджень удаються до варіювання умов протікання явищ та процесів і чинників, що впливають на них. Цим цілям служить **експеримент**.

Метод експертних оцінок – це різновид опитування, пов'язаний із залученням до оцінки досліджуваних явищ, процесів найбільш компетентних людей, думки яких, доповнюючи й перевіряючи ще раз один одного, дозволяють досить об'єктивно оцінити обстежуване. Використання цього методу вимагає низки умов.

Моніторинг розуміється як постійний нагляд, регулярне відстеження стану об'єкта, значень окремих його параметрів з метою вивчення динаміки процесів, що відбуваються, прогнозування тих чи тих подій, а також запобігання небажаних явищ.

Обстеження становить вивчення досліджуваного об'єкта з тією чи тією мірою глибини й деталізації залежно від поставлених дослідником завдань. Синонімом слова „обстеження” є „огляд”, що говорить про те, що обстеження – це в основному початкове вивчення об'єкта, що проводиться для ознайомлення з його станом, функціями, структурою та ін. Обстеження можуть бути зовнішніми і внутрішніми.

Письмове опитування (анкетування) полягає у вивченні різних думок учнів або тих, хто навчається, щодо способів і прийомів в оцінках навчання, пропозицій і побажань щодо їхнього покращення. Основним способом реалізації цього методу є анкета, зміст і форма якої визначається специфікою дослідження.

Побудова гіпотез полягає у формулюванні гіпотези дослідження. Під гіпотезою в методичній роботі розуміється науково обґрунтоване припущення про можливе покращення результатів навчання при внесенні певних змін у зміст, послідовність, форму, прийоми або засоби навчання при збереженні всіх інших умов освітнього процесу.

Постановка проблем відіграє провідну роль у процесі науково-практичного дослідження й базується на науковій

проблемі – такому питанні, відповідь на яке не міститься в накопиченому суспільством науковому знанні.

Ретроспективне вивчення досвіду – це аналіз навчальних матеріалів і документів (програм загальноосвітніх установ, протоколів методичних комісій, програм-концепцій комунікативної іншомовної освіти, програмно-методичних матеріалів для загальноосвітніх навчальних закладів, текстів контрольних робіт учнів і т.п.), педагогічних поглядів і методичних теорій у світлі цієї проблематики.

Спостереження або метод систематичного спостереження за процесом навчання – найбільш інформативний метод дослідження, який дозволяє побачити всі сторони досліджуваних явищ і процесів, що доступні сприйняттю спостерігача – і безпосередньо, і за допомогою різних приладів.

Тестування – це метод, запозичений із психології, емпіричний метод, діагностична процедура, яка полягає в застосуванні тестів (від англ. *test* – завдання, проба). У методиці навчання іноземних мов він використовується для визначення та вимірювання психологічних характеристик мовленнєвої діяльності.

Узагальнення позитивного досвіду викладання іноземних мов у школах передбачає вивчення досвіду вчителів і виділення в ньому загальних, найбільш істотних для методики навчання й заданої для дослідження виду мовної діяльності, положень.

Усне опитування (бесіда, інтерв'ю) має на меті отримання інформації з проведеного дослідження або з певного досліджуваного явища шляхом встановлення прямих контактів з випробуваними та іншими учасниками експерименту в умовах, що наближаються до природного спілкування. Цей метод не може використовуватися ізольовано, якщо методист-дослідник прагне до високого ступеня точності та об'єктивності очікуваних результатів.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4

1. Що таке емпіричні методи? Поясніть, у чому полягає значення емпіричних методів для проведення дослідження в методиці навчання іноземних мов.

2. Розкрийте сутність емпіричних методів-операцій.

3. У чому полягає важливість спостереження як емпіричного методу-операції в організації експериментальної діяльності в методиці навчання іноземних мов?

4. Дайте власну інтерпретацію анкетування та тестування в процесі проведення експерименту в методиці навчання іноземних мов. Наведіть приклади з власного дослідження.

5. Яким чином можна застосувати емпіричні методи-дії в дослідженні з методики навчання іноземних мов?

6. У чому полягає суть обстеження? Охарактеризуйте ситуації, у яких можливо застосувати цей метод.

7. У чому різниця між пілотажними, спеціалізованими, модульними й системними обстеженнями? Наведіть приклади з власного дослідження.

8. Поясніть, як необхідно організувати дослідну роботу в процесі дослідження з методики навчання іноземних мов. Аргументуйте Вашу відповідь.

9. Обґрунтуйте різницю між емпіричними й теоретичними методами дослідження в методиці навчання іноземних мов на підставі вивченого матеріалу посібника.

10. Зробіть ранжування теоретичних та емпіричних методів, які Ви плануєте використати в дослідженні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Завдання 1

Віднесіть перераховані емпіричні методи дослідження до методів-операцій або до методів-дій: ретроспективне вивчення досвіду вітчизняної і зарубіжної школи; спостереження; вимір; усне опитування; обстеження; моніторинг; вивчення та узагальнення досвіду; досвідчена робота; експеримент; письмове опитування (анкетування); метод експертних оцінок; тестування.

Результати занесіть у таблицю. Аргументуйте Вашу

думку. Наведіть приклади з власної практики.

Таблиця

Методи-операції	Методи-дії

Завдання 2

Вам пропонуються такі теми досліджень з методики навчання іноземних мов:

– Використання автентичних рекламних матеріалів як елементу оптимізації навчання англійської мови в системі спеціальної університетської освіти.

– Прийоми розвитку творчих умінь монологічного висловлювання англійською мовою в середній школі з використанням мультимедійних підручників.

– Формування мовної компетенції учнів старших класів середньої школи з прочитаного автентичного тексту.

Проаналізуйте ці теми, сформулюйте основні методологічні характеристики дослідження й обґрунтуйте набір адекватних їм методів дослідження.

Завдання 3

Виберіть серед перерахованих методів дослідження емпіричні та теоретичні: обстеження; моніторинг; вивчення та узагальнення досвіду; досвідчена робота; експеримент; письмове опитування (анкетування); дедуктивний (аксіоматичний) метод; індуктивно-дедуктивний метод; виявлення й розв'язання суперечностей; постановка проблем; побудова гіпотез.

Результати занесіть у таблицю. Обґрунтуйте Ваш вибір. Наведіть приклади реалізації зазначених методів у Вашій практиці викладання іноземних мов та організації експериментального дослідження.

Таблиця

Емпіричні методи	Теоретичні методи

Завдання 4

Прочитайте зразок організації експерименту в рамках наукового дослідження „Навчання творчого монологічного вислову з прочитаного оригінального художнього тексту учнів старших класів шкіл гуманітарного типу”:

У процесі навчання творчого монологічного вислову у зв'язку з текстом слід виділяти два етапи: а) етап перетворень тексту на основі логіко-семантичних схем і б) етап пред'явлення і вирішення творчої ситуації. Перший етап передбачає творчу переробку художнього тексту з коментарями, тобто заміну спочатку цього матеріалу на еквіваленти з фондів довільної пам'яті, дія механізму якої забезпечується рухливими логіко-семантичними схемами. Мета другого етапу – породження самостійного монологічного висловлювання з елементами аргументації та оцінки на основі творчої навчально-мовленнєвої ситуації із проблемою, яка міститься в ній.

Основними вправами для вдосконалення монологічних умінь з урахуванням специфіки дослідження є: а) рецептивні вправи на розуміння смислової і змістовної структури прочитаного тексту; б) умовно-творчі вправи, які містять елементи творчості і при виконанні яких репродуктивне (готове) займає більший обсяг у висловлюваннях учнів порівняно з продуктивним (творчим); в) творчі вправи – вправи, які дають можливість реалізувати творчий потенціал мислення учнів за рахунок переважання продуктивної (творчої) інформації в мові. Творчі вправи, згідно з етапами роботи щодо формування вмінь у творчому монологічному висловлюванні, ми розділили на творчі вправи з перетворення тексту і творчі вправи за ситуацією. Умовно-творчі та творчі вправи з перетворення тексту в сукупності відповідають першому

етапу при формуванні вмінь у творчому монологічному висловлюванні – етапу перетворень тексту на основі логіко-семантичних схем. Творчі вміння за ситуацією мають переважно оцінний характер і включаються в етап пред'явлення і вирішення творчої ситуації.

Метою рецептивних вправ є перевірка розуміння інформації, що міститься в тексті і коментарях, яку можуть забезпечити тести.

До вправ умовно-творчого характеру належать такі групи вправ: а) вправи в мовній переробці на рівні окремих структурних компонентів тексту (перекладання, компресія, декомпресія) і б) вправи в смисловій переробці на рівні всього тексту. В основу навчального перекладання покладено принцип використання синонімів, тобто заміна виразів оригіналу їхніми смисловими еквівалентами, і завдання на самостійне коментування слів, що відрізняються особливостями форми. Перекладання допомагає реалізувати принцип дослідницького пізнавального пошуку в роботі з текстом оригінального характеру.

Завдання, зорієнтоване на побудову логіко-семантичної схеми тексту і коментарів, спрямовано на розвиток умінь в організації перетворень змісту. Такий план служить путівником у процесі подальших кількісних змін у структурі художнього тексту: компресії й декомпресії. Результатом компресії буде виклад подій тексту відповідно до блок-схеми, але без уточнення окремих фактів тексту і коментарів. Творчість проявляється в умінні скоротити текст, суб'єктивно оцінивши значущість або незначущість уточнювальної інформації. Коли вміння в складанні схем сформувалося, ми вважаємо, що компресію як методичний прийом можна опустити. Суть декомпресії ми бачимо в умінні розгорнути суб'єкти схеми за допомогою введення додаткової інформації з коментарів. Творчий характер декомпресії полягає в умінні логічно й коректно включити інформацію з коментарів в смислову структуру тексту, щоб не зруйнувати його загальний художньо-естетичний фон.

У плані смислової переробки необхідно змінити сюжетну

лінію тексту, а отже, напрям розвитку подій за логіко-семантичною схемою, зробити схему рухомою.

До вправ творчого характеру ми відносимо зміну тексту і в лексичному, і в смисловому аспекті. Необхідність такого відступу пояснюється цілями нашого дослідження й розумінням характеру творчої діяльності в психології. Це дозволяє сформулювати поняття творчого перетворення оригінального художнього тексту. Така переробка тексту з використанням коментарів важлива в плані розвитку творчої активності учнів щодо презентації власного тексту-висловлювання. Творчі вправи за ситуацією мають на меті допомогти учням самоактуалізуватися, тобто пояснити ставлення до прочитаного із суб'єктивних позицій. Ці вправи можна охарактеризувати як особистісно зорієнтовані; їхньою відмінною особливістю є ситуативний характер.

Високого рівня творчої діяльності з ініціювання самостійного монологічного висловлювання учнів можна досягти, на наш погляд, на основі творчої ситуації з поміщеною в ній проблемою у зв'язку з текстом і коментарями. З урахуванням того, що суть будь-якого руху становлять внутрішні протиріччя, відзначимо, що в процесі вирішення творчої ситуації учні усвідомлюють нестачу наявних у них знань, навичок і вмінь для вирішення поставлених нових завдань. Це підштовхує учнів до дослідницького пошуку самостійного вирішення творчої ситуації. Постановка творчої навчально-мовленнєвої ситуації з проблемою, яка міститься в ній, націлює учнів на вживання оцінних суджень у висловлюваннях, запобігає зведенню висловлювань до переказу тексту, відображає бажання учнів використовувати іноземну мову для вираження своїх думок у зв'язку з ситуацією.

Які теоретичні та емпіричні методи дослідження Ви можете запропонувати для проведення науково-експериментального дослідження й чому?

Завдання 5

Зіставте назви емпіричних методів дослідження та їхні характеристики:

- ретроспективне вивчення досвіду – ...;
- анкетування – ...;
- обстеження – ...;
- моніторинг – ...;
- досвідчена робота – ...;
- експеримент –

1. Загальний емпіричний метод дослідження (метод-дія), суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах.

2. Метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунку на отримання більш високих його результатів з подальшою їх перевіркою та оцінкою.

3. Вивчення різних думок учнів/студентів щодо способів і прийомів в оцінках навчання, пропозицій і побажань щодо їхнього покращення.

4. Вивчення аналізованого об'єкта з тією чи тією мірою глибини й деталізації залежно від поставлених дослідником завдань.

5. Аналіз навчальних матеріалів і документів (програм загальноосвітніх установ, протоколів методичних комісій, програм-концепцій комунікативної іншомовної освіти, програмно-методичних матеріалів для загальноосвітніх навчальних закладів, текстів контрольних робіт учнів тощо), педагогічних поглядів і методичних теорій у світлі цієї проблематики.

6. Постійний нагляд, регулярне відстеження стану об'єкта, значень окремих його параметрів з метою вивчення динаміки процесів, що відбуваються, прогнозування тих чи тих подій, а також запобігання небажаних явищ.

Завдання 6

Прочитайте список методів у рамках представлених досліджень. Проаналізуйте методи дослідження на предмет виокремлення емпіричних і теоретичних методів.

Тема: „Удосконалення усно-мовленнєвих умінь студентів старших курсів у процесі роботи над автентичними матеріалами періодичних видань соціально-культурного змісту (німецька

мова як друга мовна спеціальність)»

Методи дослідження:

1) аналіз педагогічної, методичної, лінгвістичної, психолінгвістичної літератури з проблем дослідження;

2) функційно-цільовий аналіз вітчизняних навчально-методичних посібників з навчання роботи з матеріалами періодичних видань;

3) спостереження за процесом навчання німецької мови як другої іноземної на старших курсах факультету іноземних мов;

4) узагальнення власного досвіду роботи на кафедрі другої іноземної мови, бесіда зі студентами;

5) метод компетентного експерта (бесіда з колегами, носіями мови);

6) анкетування, збір статистичних даних з проблем дослідження;

7) проведення методичного експерименту з подальшою обробкою даних.

Тема: „Лінгвометодичний потенціал народних казок у навчанні російської мови як іноземної молодших школярів”

Методи дослідження:

1) вивчення й аналіз наукової літератури та практичного матеріалу з теми дослідження;

2) метод анкетування;

3) дослідне навчання;

4) метод спостереження за освітнім процесом;

5) порівняльний метод.

Які методи дослідження переважають/домінують: емпіричні або теоретичні й чому? Розшифруйте поняття „порівняльний метод”. Яким чином можуть бути реалізовані представлені методи в рамках конкретного методичного дослідження.

Тема 5. ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТУ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мета – формування базових компетенцій професійно-дослідницької діяльності на основі вивчення різновидів експерименту в методиці навчання іноземних мов.

Завдання:

1. Розширити базові знання про організацію експериментальної діяльності в методиці навчання іноземних мов.

2. Проаналізувати й дати власну оцінку основних типів експерименту.

3. Виробити навички раціонального вибору типу експерименту, зумовленого завданнями й метою конкретного дослідження.

3. Три основні етапи експериментального дослідження: констатувальний, формувальний і контрольний.

4. Різноманітність типів експерименту й можливість їх застосування в дослідженні з методики навчання іноземних мов.

Ключові слова: експеримент; методичний експеримент; констатувальний експеримент, формувальний експеримент; контрольний експеримент; індивідуальний експеримент; груповий експеримент; лабораторний експеримент; природний експеримент; горизонтальний експеримент; вертикальний експеримент; перехресний експеримент; традиційний експеримент; короткочасний експеримент; тривалий експеримент; відкритий експеримент; закритий експеримент.

1. Базові знання про організацію експериментальної діяльності в методиці навчання іноземних мов

Експеримент (лат. *experimentum*) – загальний емпіричний метод дослідження, суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах.

Методичний експеримент – це організована для вирішення методичної проблеми спільна діяльність

випробовуваних і експериментатора, невід'ємними ознаками якої є:

- 1) точна обмеженість у часі (початок і кінець);
- 2) наявність попередньо сформульованих гіпотез;
- 3) план і організаційна структура, адекватні висунутим гіпотезам;
- 4) можливість ізольованого врахування методичного впливу досліджуваного чинника;
- 5) вимір вихідного й заключного стану релевантних для проблеми дослідження знань, умінь і навичок випробовуваних за відповідними критеріями.

Експеримент асоціюється із творчою діяльністю щодо вдосконалення методів навчання, розробки навчальних планів, навчальних програм тощо. Переваги експерименту перед простим спостереженням у тому, що в експерименті спостережуване явище відтворюється й повторюється в потрібних і різноманітних умовах, виділяються всі сторони явища, які цікавлять дослідника.

Проте не можна забувати основний принцип будь-якого експерименту – зміна в кожній дослідній процедурі тільки одного якого-небудь чинника при незмінності й контрольованості інших. Якщо треба перевірити вплив іншого чинника, проводиться наступна дослідницька процедура, де змінюється цей останній чинник, а всі інші контрольовані чинники залишаються незмінними, та ін.

У ході експерименту дослідник свідомо змінює хід будь-якого явища шляхом уведення в нього нового чинника. Новий чинник, що вводиться або змінюваний експериментатором, називається експериментальним, або незалежних змінних. Чинники, що змінилися під впливом незалежної змінної, називаються залежними змінними.

Якщо, наприклад, дослідник досліджує новий метод навчання й перевіряє, як він впливає на успішність оволодіння учнями знаннями, уміннями, розвиток будь-яких якостей їхньої особистості, то незалежними змінними є метод, а залежними змінними – знання, уміння, якості особистості учнів. Отже,

знання, уміння учнів залежать від використання конкретного методу навчання.

На думку В. Цетлін, у методичному експерименті слід розрізнати три складові частини:

- 1) варійовані умови навчання;
- 2) незмінні умови навчання;
- 3) результати навчання (див. рис. 4).

У процесі дослідження питань методики навчання експериментатор зазвичай вибирає ту чи ту умову навчання, яку, на його погляд, необхідно вдосконалити.

Наприклад, дослідник обрав темою науково-експериментальної роботи лексико-граматичні вправи. У цьому випадку вправи представлятимуть варійовані умови, тобто експериментатор може проаналізувати корисність тих чи тих видів вправ і експериментальним шляхом перевірити свої припущення. Виявивши ефективність певної групи завдань, дослідник перевірятиме ефективність вправ, побудованих на інших принципах, або інший різновид вправ, побудованих на початкових принципах, та ін.

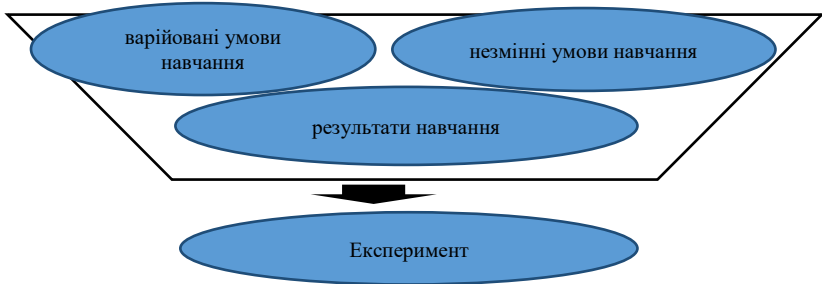

Рис. 4. Складники експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов

Незмінними умовами в цьому прикладі будуть інші умови навчання: склад учнів, рівень знань учнів/студентів, матеріал вправ, тема, час на виконання та ін.

Якщо варійованими умовами експерименту є матеріал (текст, лексичні одиниці та ін.), то прийоми роботи над матеріалом повинні належати до незмінних умов.

Якщо прийоми (методи) роботи в експерименті – змінні умови, то в такому випадку матеріал (його рівень, обсяг та ін.) залишається незмінним.

Бувають ситуації, коли з'єднуються в одне ціле кілька експериментів. У результаті змінні та незмінні умови можуть поперемінно мінятися місцями.

Наведемо приклад такого комбінованого експерименту: досліджується методика роботи з текстом як основою для постановки й вирішення проблемних ситуацій. У цьому випадку дослідник по ходу експерименту варіює сам матеріал (текст, вправи, ситуації), а також прийоми роботи (уведення лінгвістичних коментарів, використання логіко-семантичних схем тексту та ін.).

Більшість учених сходяться в тому, що кількість варійованих умов у методичному експерименті повинно бути не менше двох, тому що чим менше варійованих умов, тим простіший і більш обмежений експеримент. І, навпаки, чим більше варіативність експерименту, то більш значущі його результати для науки.

Третій етап експерименту – це перевірка результатів експериментального навчання. Перевірка знань, навичок і вмій учнів, сформованість їхніх базових мовних компетенцій здійснюється за допомогою письмового та усного контролю.

Ці два види контролю мають і низку переваг, і недоліків.

Письмовий контроль дозволяє досліднику за короткий термін отримати значний матеріал для обробки й аналізу результатів. Проте цей контроль не розкриває причини виникнення помилок, не перевіряє вміння в читанні й усному мовленні, вимагає значної кількості часу для виконання завдань.

Усний контроль дозволяє перевірити всі мовні навички та мовні вміння, крім письмової мови. Результати усного контролю фіксує експериментатор за допомогою технічних засобів, що допомагає в достовірній обробці отриманих даних. Однак усний контроль вимагає великих витрат від дослідника в організаційному плані.

2. Види експерименту в методиці викладання іноземних мов

Розглянемо далі, які існують види експериментів у методиці навчання іноземних мов і яким чином вони поєднуються в процесі науково-практичного дослідження (таблиця).

Таблиця

Види експериментів у методиці навчання іноземних мов

Критерій	Вид експерименту	Умови проведення	Кількість гіпотез, що перевіряються	Метод проведення	Термін проведення	Ступінь реалізації плану
Вид експерименту	Констатувальний	Лабораторний · індивідуальний	Горизонтальний/ порівняльний	Традиційний	Коротко-часний / епізодичний	Відкритий
	Формувальний	Лабораторний	Вертикальний	Перехресний	Тривалий / систематичний	Закритий
	Контрольний	Природний				

Якщо спиратися на характеристику етапів експерименту, наявну в психології та педагогіці, можна розрізнити щонайменше три види (етапи) експериментальної діяльності: констатувальний, формувальний (навчальний, творчоперетворювальний), той, що контролює (контрольний). Ця структура науково-практичного дослідження найбільш часто й успішно реалізується в роботах з методики навчання іноземних мов.

Констатувальний експеримент визначає вихідні дані для подальшого дослідження (наприклад, початковий рівень знань і вмій учнів з якогось розділу програми). Констатувальний

експеримент проводиться на початку дослідження з метою виявлення і позитивних, і негативних сторін аналізованої проблеми. Дані цього виду експерименту використовуються для організації подальших видів експерименту.

Формувальний (навчальний, творчо-перетворювальний, основний) експеримент базується на навчанні з уведенням нового чинника (новий матеріал, нові засоби, прийоми, форми навчання та ін.), конструюються нові педагогічні технології, визначається ефективність їх застосування.

Контрольний (контролювальний, перевірка) експеримент становить завершальний етап дослідження, за допомогою якого через якийсь проміжок часу після навчального експерименту визначається рівень знань і вмінь учнів, розвитку будь-якої якості особистості за матеріалами навчального експерименту. Цей експеримент повністю або частково відтворює умови і хід констатувального експерименту. Якщо контрольний експеримент підтверджує зроблені висновки, дослідник узагальнює отримані результати, які й стають теоретичним та методичним надбанням методики навчання іноземних мов.

За умовами проведення експеримент може бути індивідуальним, лабораторно-груповим (або штучним) і природним (або класним).

При лабораторному експерименті учень, студент (або невелика їх група) „ізолюються” від решти колективу навчальної групи, щоб забезпечити більш детальне й уважне вивчення будь-яких аспектів і точний облік результатів експерименту. Лабораторні експерименти проводяться зазвичай у позанавчальний час.

Індивідуальний лабораторний експеримент – найбільш штучний з усіх різновидів експерименту, оскільки передбачає індивідуальні заняття з випробуваними. Експериментатор проводить заняття в позанавчальний час за заздалегідь наміченим планом.

Груповий лабораторний експеримент становить заняття з групою піддослідних з 5 – 10 осіб також у позанавчальний час за наміченим планом (у рамках гіпотези дослідження).

Не можна недооцінювати важливість лабораторного експерименту. Він необхідний у тих випадках, коли потрібно виокремити й вивчити окремо об'єкт, який неможливо виділити в умовах навчання в класі, наприклад, якщо експериментатор хоче вивчити тільки один бік засвоєння мовного явища, скажімо, в усному мовленні, то йому доведеться вдаватися до лабораторного експерименту, оскільки на занятті відповідно до програми мовне явище має засвоюватися також і в інших видах мовленнєвої діяльності.

Природний експеримент має низку відмінних рис:

– зумовленість навчальним планом, цілями, завданнями, умовами навчання іноземної мови в цьому типі навчального закладу;

– обов'язковість дотримання природних умов освітнього процесу (щодо складу та кількості учнів у класі або групі, матеріалу, сітки годин);

– масовість (він може проводитися в одному або кількох класах однієї або кількох шкіл).

За кількістю протиставлених гіпотез (варіантів) розрізняють горизонтальний (варіантний) і вертикальний (неваріантний) експерименти.

Горизонтальний експеримент передбачає наявність експериментальної й контрольної груп, тобто протиставляються два або більше варіантів розв'язання досліджуваної проблеми. Часто горизонтальний експеримент називають порівняльним.

У процесі проведення такого експерименту порівнюються різні (зазвичай взаємовиключні) варіанти (гіпотези), що реалізуються у відповідних групах випробовуваних.

При цьому важливо, щоб за вирахуванням уведених дослідником чинників інші умови, що впливають на результати навчальної роботи, були для тих і інших груп однаковими.

Проведення горизонтального експерименту диктує необхідність дотримуватися низки умов:

– вирівнювання умов навчально-виховної роботи (крім експериментального чинника) в експериментальних і контрольних групах;

– визначення за допомогою об'єктивних методів, наскільки можливо, початкового рівня навченості, розвитку учнів в тих і тих групах;

– проведення навчально-виховної роботи в експериментальних групах з уведенням експериментального чинника, а в контрольних групах без нього;

– повторне визначення рівня навченості, розвитку учнів після закінчення експерименту;

– визначення рівня збереження в учнів досягнутих результатів через досить тривалий проміжок часу (3 – 6 місяців) – контролює процедура.

Одним із способів підвищення достовірності експериментальних даних у ході горизонтального експерименту є посилення „супротивної сторони”. Посилення „супротивної сторони” передбачає заходи щодо ускладнення (погіршення) умов у групах, у яких реалізується більш перспективний, на думку дослідника, варіант, і, навпаки, полегшення (поліпшення) умов в групах „протилежного/супротивного варіанта”, наприклад, збільшення обсягу вправ, уведення додаткових підказок, відбір сильніших випробовуваних тощо.

Застосовуючи цей прийом у горизонтальному експерименті, дослідник повинен чітко уявити собі, яким чином зміцнення „супротивної сторони” може впливати на хід і результати експерименту, і як ураховувати чи точніше „відняти” цей вплив при аналізі й узагальненні експериментальних даних.

Вертикальний експеримент виключає протиставлення двох груп випробовуваних, тобто в експерименті бере участь тільки одна група. У цьому випадку відсутня термінологія „контрольна/експериментальна група”, а використовується тільки одне позначення – група.

Як справедливо вказує З. Цветкова, неваріантність не виключає протиставлення взагалі, тільки в цьому випадку йдеться про протиставлення по вертикалі: порівнюються рівні знань, умінь і навичок одних і тих самих випробовуваних у різний час, наприклад, на початку і в кінці експерименту, від заняття до заняття, на певних проміжних точках.

У вертикальних експериментах, де немає протиставлених варіантів, достовірність дослідження може бути збільшено шляхом перенесення експерименту в більш важкі умови, ніж ті, у яких згодом повинно буде проходити природне навчання.

За методикою проведення прийнято розрізняти традиційний і перехресний експерименти.

Традиційний експеримент передбачає стандартний хід проведення науково-практичного дослідження – наявність контрольної та експериментальної груп, або наявність однієї групи.

Збіг результатів формувального (основного) і контрольного (повторного) етапів традиційного експерименту свідчить про надійність експериментальних даних, про їхню об'єктивність.

Перехресний експеримент полягає в тому, що контрольна та експериментальна групи по черзі міняються місцями: контрольна група стає експериментальною, а експериментальна – контрольною.

При проведенні такого експерименту необхідно дотримуватися низки вимог до експериментального матеріалу й до організації експерименту: експериментальний матеріал повинен бути рівноцінним. Контрольні та експериментальні серії повинні бути короткостроковими, групи повинні бути рівною мірою навчені.

За термінами проведення експеримент можна назвати *короткочасним (епізодичним)* або ж *тривалим (систематичним)*. Ці характеристики притаманні тільки природному експерименту.

Короткочасний (епізодичний) експеримент проводиться в класі в природних умовах навчання.

При проведенні такого експерименту велику трудність становить збереження зв'язку й наступності експериментальних занять з іншими заняттями з іноземної мови. Тому важливо стежити за тим, щоб прийоми роботи, якими володіють учні, не суперечили тим прийомам, які експериментатор пропонує в процесі епізодичного експерименту.

Наприклад, якщо учні звикли робити переклад тексту з іноземної мови рідною, а на кількох заняттях їх просять зробити переклад навпаки (із рідної іноземною), то такий підхід може призвести до того, що учні зовсім перестануть перекладати текст. Звідси напрошується висновок – епізодичний експеримент передбачає попереднє спостереження за роботою вчителя й учнів.

Тривалий (систематичний) експеримент проводиться у вигляді занять з класом протягом кількох місяців, півріччя або всього навчального року.

Такий експеримент необхідний у випадках, коли досліджуються закономірності формування мовних і мовних навичок і вмінь, ступені розвитку вмінь та ін.

За ступенем визначеності реалізації плану експерименти діляться на відкриті і закриті .

Відкритий експеримент допускає можливість різних змін і доповнень у плані проведення.

Відкритий характер методичного експерименту може мати різні форми прояву: заміна якогось фрагмента експериментальної розробки більш полегшеним варіантом або включення додаткової серії підготовчих вправ; уведення в дію резервних експериментальних груп (на весь залишок експерименту або тільки як епізод) для проведення додаткового дослідження; застосування непередбачених заздалегідь методів, на які наштотує поточний аналіз ходу експерименту; відмова від гіпотези й припинення роботи у відповідному потоці випробовуваних; уведення нового потоку у зв'язку з виникненням нової гіпотези і т. п.

Експерименти, хід яких суворо визначений і ніяких змін не допускає, прийнято характеризувати як *закриті експерименти*.

Проведення будь-якого з розглянутих вище експериментів передбачає використання тестів (зрізів), про які йшлося раніше і які іноді недостатньо точно називають констатувальним експериментом.

Розрізняють *доекспериментальний, поточний, постекспериментальний (завершальний) і відстрочений зрізи*.

Мета цих зрізів – виявлення вихідного, поточного або кінцевого рівнів навченості, тобто володіння навичками або вміннями в тому чи тому вигляді мовної діяльності.

Необхідно пам'ятати, що найважливішою умовою об'єктивності експерименту є правильне визначення варійованих і незмінних компонентів в умовах його проведення і в матеріалі, неупередженість експериментатора в оцінці та інтерпретації отриманих даних.

Підсумовуємо сказане в таких висновках:

1. Загальне поняття, що характеризує діяльність педагогів щодо вдосконалення методів навчання, розробки навчальних планів, навчальних програм з іноземної мови та ін. – творча робота. Вищий ступінь творчості в галузі навчання іноземної мови – експеримент, у ході якого перевіряється і в результаті отримує право на існування нова педагогічна технологія.

2. У методичному експерименті співіснують і взаємодіють варійовані умови навчання, незмінні умови навчання й учення та результати навчання. Експериментатор може вибирати ту чи ту умову навчання, яку, з його погляду, необхідно вдосконалити, визначає варійовані й незмінні елементи дослідження та аналізує отримані результати.

3. Класифікація експериментів у методиці навчання іноземних мов базується на даних психології і педагогіки, що дає підстави для структурування методичних експериментів таким чином: констатувальний, формувальний та контрольний.

4. Весь спектр експериментів у методиці навчання іноземних мов ранжується залежно від таких критеріїв, як: співвіднесеність з фазами дослідження, умови проведення, кількість протиставлених гіпотез, методика й терміни проведення, ступінь зумовленості реалізації плану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Л. Пошук нових технологій викладання англійської мови // Новий колегіум. – 2002. – № 6. – С.16-20.

2. Гусак Т. Методологія викладання іноземних мов // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С.58-62.

3. Ключковська І.М. Інноваційні підходи у викладанні іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах // Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу. – К.: Знання, 2005. – С.67-69.

4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.

5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів Л.С. Панова, І.Ф. Андрійко, С.В. Тезикова та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2010. – 327 с.

6. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов.– К.: Ленвіт, 2008. – 285 с.

7. Соловійова Н. Формування методичної творчості на практичних заняттях з методики викладання іноземних мов// Рідна школа. – 2003. – № 5. – С. 31-33.

8. Харченко Т.Г. Приклади використання проблемних ситуацій у процесі навчання вчителів у Франції / Т. Г. Харченко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Вип. 44 / за заг. ред. проф. З. П. Бакум.– Друкарня Романа Козлова, 2015. – 391 с. – С. 281 – 289

9. Цетлин В.С. Эксперимент в методических исследованиях// Иностранные языки в школе. – 2005. – № 4 – С. 8-15.

10.Хуторской А.В. Программа педагогического эксперимента на 2008-2010 гг. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://khutorskoy.ru/science/index.htm>.

Глосарій

Варійовані умови – умови, які можуть змінюватися протягом проведення експерименту.

Вертикальний експеримент виключає протиставлення двох груп випробовуваних, тобто в експерименті бере участь тільки одна група.

Відкритий експеримент – дослідження, яке передбачає можливість внесення змін у експеримент.

Горизонтальний експеримент передбачає наявність експериментальної і контрольної груп, тобто протиставляються два або більше варіантів розв'язання досліджуваної проблеми.

Груповий експеримент – експеримент, який проводиться в групі.

Груповий лабораторний експеримент являє собою заняття з групою піддослідних в 5-10 чоловік, також в позанавчальний час за наміченим планом (в рамках гіпотези дослідження).

Експеримент – загальний емпіричний метод дослідження, суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах.

Закритий експеримент – вид дослідження, хід якого суворо визначений і не передбачає змін.

Індивідуальний експеримент – штучний експеримент, який передбачає врахування індивідуальних особливостей, створення особливих умов для досліджуваних.

Індивідуальний лабораторний експеримент – самий штучний з усіх різновидів експерименту, оскільки передбачає індивідуальні заняття з випробуваними.

Комбінований експеримент – поєднання декількох експериментів в один.

Контрольний (контролюючий, перевірка) експеримент являє собою завершальний етап дослідження, за допомогою якого через якийсь проміжок часу після навчального експерименту визначається рівень знань і вмінь учнів, розвитку будь-якого якості особистості за матеріалами навчального експерименту.

Констатувальний (діагностує, розвідувальний) експеримент визначає вихідні дані для подальшого дослідження (наприклад, початковий рівень знань і вмінь учнів з якогось розділу програми).

Короткочасний експеримент – дослідження, яке триває недовгий час у природних умовах.

Лабораторний експеримент – експеримент, при якому учасники ізолюються від решти колективу, щоб забезпечити

більш детальне і уважне вивчення аспектів та результатів дослідження, а також створюються штучні умови експерименту.

Методичний експеримент – це організована для вирішення методичної проблеми спільна діяльність випробовуваних і експериментатора.

Незмінні умови – умови, які є сталими, постійними, незмінними.

Перехресний експеримент полягає в тому, що контрольна та експериментальна групи по черзі міняються місцями: контрольна група стає експериментальною, а експериментальна – контрольною.

Природний експеримент – експеримент, який проводиться у звичайних незмінних умовах.

Традиційний експеримент передбачає стандартний хід проведення науково-практичного дослідження – наявність контрольної і експериментальної груп, або наявність однієї групи.

Тривалий експеримент – дослідження, яке триває довгий час, систематично з однією групою.

Формувальний (навчальний, творчо-перетворюючий, основний) експеримент базується на навчанні з введенням нового фактору (новий матеріал, нові засоби, прийоми, форми навчання та ін.), конструюються нові педагогічні технології, визначається ефективність їх застосування.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАВДАННЯ 5

1. Дайте визначення методичного експерименту. Які його відмінні риси порівняно з іншими експериментами?

2. Чи можна асоціювати експеримент з творчою діяльністю й чому? Аргументуйте Вашу думку.

3. З яких елементів складається експериментальне дослідження в методиці навчання іноземних мов? Скористайтеся рис. 1.

4. За якими критеріями можна класифікувати типи експериментів? Які з класифікацій найбільш корисні для проведення досліджень з методики навчання іноземних мов?

5. Поясніть, у чому полягає методика організації та проведення трьох основних типів експерименту констатувального, формувального й контрольного?

6. У чому переваги й недоліки групового, індивідуального та природного видів експериментів?

7. Чим відрізняється горизонтальний експеримент від вертикального? Наведіть приклади з власного дослідження.

8. Опишіть ситуації, коли необхідно використовувати традиційний або перехресний експеримент.

9. Яким є Ваш експеримент за методикою проведення та за ступенем визначеності реалізації плану. Наведіть приклади з власного дослідження.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Завдання 1

Проаналізуйте фрагменти з магістерських робіт на предмет виявлення трьох складових частин експериментального дослідження:

- 1) варійовані умови навчання;
- 2) змінні умови навчання;
- 3) результати навчання.

Тема 1. „Методика розширення потенційного словника студентів старших курсів при читанні текстів (французька мова як друга іноземна)“:

Для розширення потенційного словника студентів старших курсів при уважному читанні текстів французькою мовою доцільно застосовувати такі прийоми, які використовуються для розуміння не вивчених лексичних одиниць: мовна здогадка, заснована на перенесенні з першої іноземної мови, і використання словотвірного аналізу.

Опора на слова-когнати полегшує розуміння текстів при уважному читанні французькою мовою, скорочує час на осмислення прочитаного й тим самим сприяє розширенню потенційного словника та інтенсифікації освітнього процесу.

Доцільно, як показує практика, використовувати такі механізми роботи зі словами-когнатами при читанні з метою розширення потенційного словника студентів на другу іноземну

мову: зіставлення з російською та англійською корелятами інтернаціональних лексичних одиниць; покликання на етимологічно споріднені лексичні одиниці; при наявності аналогії в рідній мові – зіставлення із корелюючим явищем рідної мови; при наявності помилкового когната в першій іноземній мові (і рідній) – контрастують зіставлення цього явища з його корелятами у відповідній мові.

Розроблений комплекс вправ, спрямований на розширення потенційного словника на другу іноземну мову, складається із функційно взаємопов'язаних вправ: дотекстові вправи (вправи на рівні ізольованих слів; вправи на рівні окремих речень); текстові вправи, післятекстові вправи. Передбачено три етапи роботи: 1 етап – робота над повними когнатами; 2 етап – робота над словами з простою, неускладеною виводимістю значень; 3 етап – робота над словами зі складною виводимістю значень і помилковими когнатами ...

Тема 2. „Навчання розуміння оригінальних текстів з елементами письмової інтерпретації (німецька мова, середня школа)”:

... Перша технологія включає семантизацію лексичних одиниць і пояснення граматичного матеріалу до і в процесі читання оригінального тексту з метою часткового зняття труднощів упізнання лексико-граматичних явищ, залучення уваги до соціокультурних і культурно-країнознавчих відмінностей та використання лексико-граматичних явищ у процесі письмової інтерпретації. У цій технології можливе застосування таких прийомів: семантизація лексичних одиниць до і в процесі читання оригінального тексту; робота з двомовним словником; робота з лінгвокраїнознавчим довідником; презентація та пояснення граматичного явища до і в процесі читання оригінального тексту ...

З метою вироблення навичок щодо подолання труднощів граматичного характеру учням пропонуються вправи, які формують механізми впізнання й розпізнавання граматичних явищ і спрямовані на вироблення автоматичного впізнання цих ознак і співвідношення їх з відповідним значенням; вправи,

що формують механізми структурування і синтезування; вправи в автоматизованому сприйнятті граматичного явища; вправи, пов'язані з виявленням маркерів, які вказують на часові, причинно-наслідкові та смислові зв'язки ...

Прийоми другої технології – уведення в тему тексту, антиципація й коригування гіпотез, ведення протоколу читця в процесі читання; перевірка розуміння змісту оригінального тексту; визначення інформації тексту стимулюють учнів до роботи з текстами, активізують їхні фонові знання. При цьому вправи мають не тільки контролювальний, але й навчальний характер та побудовані за типом тестових навчально-контролювальних завдань ...

Виконання вправ третьої технології, спрямованих на смислову обробку змісту оригінального тексту, закладає базу для розвитку більш складного вміння: скласти денотат, написати реферат, анотацію, рецензію. При роботі над складанням денотата учням пропонуються вправи на розуміння логіко-тематичної основи тексту; на встановлення смислового зв'язку між поодинокими фактами тексту ...

Остання технологія зорієнтована на складання проектних завдань. Але такі завдання слід пропонувати учням уже після того, як вони набули певного досвіду читання оригінальних текстів ...

Визначте, чи всі складові частини експериментального дослідження висвітлено в цих уривках. Укажіть кількість варійованих і неварійованих умов навчання й учення.

Завдання 2

Прочитайте уривок магістерської роботи з теми „Навчання творчого монологічного вислову з прочитаного оригінального художнього тексту учнів старших класів шкіл гуманітарного типу”.

... Творчі вправи поділяються на вправи з перетворення тексту і вправи за ситуацією. Творчі вправи першої групи передбачають зміну ходу подій тексту за допомогою коментарів, що важливо в плані розвитку творчої активності учнів з презентації власного висловлювання: а) перетворить

текст з коментарями за новим напрямом схеми з використанням перефразованої лексики; б) надайте перетвореному тексту з коментарями іншу емоційну тональність і ін.

Творчі вправи за ситуацією мають на меті допомогти учням самоактуалізуватися, тобто пояснити ставлення до прочитаного з суб'єктивних позицій: а) поясніть, як ви розумієте твердження про те, що ...; б) охарактеризуйте персонажів тексту своїми словами, висловіть своє ставлення до них. Їх можна охарактеризувати як особистісно зорієнтовані.

На етапі пред'явлення творчої ситуації учні усвідомлюють недостатність отриманої з тексту інформації для вирішення поставлених нових завдань, що спонукає їх до пошуку самостійного вирішення творчої ситуації. Постановка творчої навчально-мовленнєвої ситуації із проблемою, що міститься в ній, орієнтує учнів на вживання фактів з коментарів та оцінних суджень у висловлюваннях, відображає бажання учнів використовувати іноземну мову для вираження своїх думок у зв'язку з ситуацією ...

Визначте, які види контролю (усний чи письмовий) можливо використовувати при виконанні цього етапу експерименту в процесі перевірки сформованості комунікативної компетенції учнів.

Завдання 3

Зіставте характеристики експерименту та наявні в методиці навчання іноземних мов етапи експерименту.

1. Базується на навчанні з уведенням нового чинника (новий матеріал, нові засоби, прийоми, форми навчання та ін.), конструюються нові педагогічні технології, визначається ефективність їх застосування.

2. Визначає вихідні дані для подальшого дослідження (наприклад, початковий рівень знань і вмінь учнів з якогось розділу програми).

3. Є завершальний етап дослідження, за допомогою якого через якийсь проміжок часу після навчального експерименту

визначається рівень знань і вмінь учнів, розвитку будь-якої якості особистості за матеріалами навчального експерименту.

- констатувальний експеримент – ...;
- формувальний експеримент – ...;
- контрольний експеримент –

На підставі аналізу літератури з теми запропонуйте інші визначення цих понять.

Завдання 4

Прочитайте уривки опису проведення експериментальних досліджень з випускних кваліфікаційних робіт з методики навчання іноземних мов. Визначте, про який етап експерименту йдеться (констатувальний, формувальний, контрольний).

Тема 1. „Особливості формування фонетичних навичок німецької мови як другої іноземної на базі англійської в школі гуманітарного типу”:

... Завдання експерименту полягало в тому, щоб виявити ефективність використання пропонованих прийомів щодо формування мовних продуктивних граматичних навичок. Проведення цього етапу експерименту дало нам можливість контролювати:

- рівень сформованості граматичних навичок;*
- провести попередню перевірку гіпотези й визначити напрями подальшої роботи.*

Для зрізу на цьому етапі був обраний тест № 1, що складається з трьох типів завдань. Завдання були різного типу, у яких учням потрібно було вибрати єдину правильну відповідь або дібрати власну.

Рівень сформованості мовного продуктивного досвіду діагностували за результатами виконання трьох завдань. Для аналізу використано оцінки експертів: викладач іноземних мов, який не бере участі в експериментальному навчанні, а також студенти старших курсів. Результати виводилися за кількістю виконаних пропозицій ...

Тема 2. „Специфіка роботи з науково-популярним текстом у процесі розвитку аналітико-синтетичних умінь читання учнів

у старших класах шкіл з поглибленим вивченням англійської мови”:

... Основне завдання цього етапу експерименту полягало у відборі й оптимальному поєднанні вправ. У ході підготовки ми зіткнулися з необхідністю внести деякі зміни в процесі пред'явлення й виконання вправ на вдосконалення аналітико-синтетичних умінь читання.

Для цього етапу був обраний текст „Scientific and technological progress in modern society” обсягом 1200 знаків і відповідні вправи. У зв'язку з цим на уроках передбачається відпрацювання аналітичних умінь, пов'язаних з освоєнням механізмів розуміння і сприйняття текстової інформації, і відпрацювання вмінь, пов'язаних з розумінням основ „діалогу” з автором науково-популярного тексту. Тому ми бачили своє завдання в розробці таких вправ, коли школяреві цікавий був би, перш за все, сам процес інтелектуальної роботи з текстом.

Відповідно до плану експерименту був пред'явлений текст, а також вправи, спрямовані на вдосконалення аналітико-синтетичних умінь читання.

Спочатку учні виконували вправи на зняття труднощів, потім – вправи на прогнозування змісту.

Далі учням було запропоновано завдання на розвиток умінь, пов'язаних із розумінням змісту й аналізом тексту. Розуміння тексту ґрунтується на добуванні фактичної інформації тексту та її подальшому осмисленні.

Для того, щоб учні могли виконувати описані вище вправи, цілком зосередивши увагу на змісті прочитаного, доводилося використовувати підготовчі вправи, які спрямовані на впізнавання і швидке нерозчленоване сприйняття великих елементів тексту.

Ми прагнули до того, щоб учні могли співвідносити окремі частини тексту (сміслові шматки) один з одним: організувати факти/події в логічній послідовності, групувати факти, визначати зв'язок між подіями/явищами/фактами та ін.

Наступні вправи на виділення й розуміння структурно-сміслових компонентів тексту, завдання на оволодіння

структурно-композиційними особливостями науково-популярних текстів не зазнали значних змін, оскільки вони спрямовані за своєю суттю на оцінний рівень розуміння змісту у висловлюваннях учнів. Спосіб пред'явлення завдань залишився колишнім.

Виконання вправ служить також і цілям контролю, тому для контролю ми використовували такі вправи, як підкреслення серед контрольних речень тих, які підходять за змістом, переказ змісту.

Проте зауважимо: учні з експериментальної групи швидше виконували завдання, відповіді були більш повні й розгорнуті, з використанням наукових термінів із запропонованих текстів. У контрольній групі учні виконували вправи повільніше, рівень правильності залишився на рівні констатувального експерименту, тобто прогресу у виконанні завдань не спостерігалось ...

Тема 3. „Навчання комунікативної граматики в рамках соціокультурного підходу до вивчення англійської мови на початковому етапі в школі”:

... Спираючись на результати попереднього експерименту, ми вважали за необхідне перевірити, наскільки стійко сформувалася мовна граматично-експресивна навичка, застосовувана при комунікації.

Головне завдання цього етапу експерименту полягало в конкретному підтвердженні ефективності пропонованого комплексу вправ у навчанні граматики й визначенні ступеня виконання поставленої нами мети.

Отже, в експеримент ми включили такі завдання:

– завдання на розвиток соціокультурних умінь. Для цього ми вибрали вправи питально-відповідного характеру, у яких потрібно відповісти на наявні питання, тобто скласти свої речення;

– завдання питально-відповідного характеру;

– завдання на вибір із запропонованих варіантів і складання своїх речень з використанням певної структури і з опорою на картинку.

Порівняння позитивних результатів у контрольній та експериментальній групах підтверджують висунуту гіпотезу й ефективність пропонованих вправ для навчання комунікативної граматики англійської мови в рамках соціокультурного підходу на початковому етапі в середній школі.

У ході експерименту учні опанували мовну граматично-експресивну навичку, а також навчилися співвідносити інформацію, що міститься у вправах, з представленим наочним матеріалом.

Завдання 5

Експериментальне дослідження в методиці навчання іноземних мов класифікується за різними критеріями. Зіставте ці типи класифікацій та їхнє внутрішнє структурне членування:

- за співвіднесеністю з фазами дослідження – ...;
- за умовами проведення – ...;
- за кількістю гіпотез, що протиставляються, – ...;
- за методикою проведення – ...;
- за термінами проведення – ...;
- за ступенем визначеності реалізації плану –

1. Індивідуальний, лабораторно-груповий (штучний) та природний (класний).

2. Діагностувальний (розвідувальний), основний, перевірки.

3. Традиційний і перехресний.

4. Короткочасний (епізодичний) і тривалий (систематичний).

5. Відкритий і закритий.

6. Горизонтальний (варіантний) і вертикальний (неваріантний).

На підставі аналізу літератури з теми запропонуйте інші типи членування.

Завдання 6

Прочитайте визначення і знайдіть помилки в реченнях. Дайте точні дефініції й розкрийте їхнє значення. Наведіть приклади з власної практики.

Лабораторний експеримент проводиться з великим колективом або навчальною групою, щоб забезпечити більш детальне й уважне вивчення будь-яких аспектів і точний облік результатів експерименту. Лабораторні експерименти проводяться зазвичай у навчальний час.

Індивідуальний лабораторний експеримент – найприродніший з усіх різновидів експерименту, оскільки передбачає заняття з усіма випробуваними. Експериментатор проводить заняття в позаурочний час за задалегідь наміченим планом.

Груповий лабораторний експеримент становить заняття з групою респондентів у 30 – 40 осіб, під час проведення занять з наміченим планом (у рамках гіпотези дослідження).

Природний експеримент відбувається в умовах навчання кількох класів, навчальних груп окремо від природного ходу навчально-виховного процесу.

Завдання 7

Доповніть речення-дефініції. Обґрунтуйте Ваш вибір.

Горизонтальний експеримент передбачає наявність ... і ... груп, тобто протиставляються два або більше варіантів розв'язання досліджуваної проблеми.

Вертикальний експеримент виключає ... двох груп випробовуваних, тобто в експерименті бере участь тільки ... група.

Традиційний експеримент передбачає стандартний хід проведення науково-практичного дослідження – наявність ... і ... групи, або наявність ... групи.

Перехресний експеримент полягає в тому, що контрольна та експериментальна групи по черзі міняються місцями: контрольна група стає ..., а ... – контрольною.

Короткочасний (епізодичний) експеримент проводиться в класі в ... умовах навчання.

Тривалий (систематичний) експеримент проводиться у вигляді ... з класом протягом кількох місяців, півріччя або всього навчального року.

Відкритий експеримент допускає можливість різних ... і доповнень у плані проведення.

Експерименти, хід яких суворо ... і ніяких змін не допускає, прийнято характеризувати як закриті експерименти.

Завдання 8

Проаналізуйте визначення експерименту, наявні в різних науках. Яке з поданих визначень, на Ваш погляд, найбільш відповідає завданням проведення науково-практичного дослідження в методиці навчання іноземних мов? Запропонуйте Ваше визначення експерименту в методиці навчання іноземних мов.

Експеримент – загальний емпіричний метод дослідження (метод-дія), суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах.

Експеримент полягає в тому, що явища організовуються і спостерігаються в строго певних умовах, змінюючи які дослідник виявляє достовірність пропонованої закономірності аналізованих явищ.

Експеримент – це активне втручання дослідника в досліджуване ним педагогічне явище з метою відкриття закономірностей і зміни наявної практики.

Експеримент – науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища в умовах, які точно враховуються, що дозволяють стежити за ходом явища і багаторазово відтворювати його при повторенні цих умов.

Тема 6. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПЛАНУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета – відпрацювання навичок планування, організації та проведення науково-експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов.

Завдання:

1. Охарактеризувати специфічні особливості організації та проведення експерименту в методиці навчання іноземних мов.

2. Показати необхідність дотримання вимог до відбору учасників експерименту (потокам) і вибору методичного матеріалу.

3. Дати аналіз і оцінку підходам до організації експериментальної діяльності в методиці навчання іноземних мов.

4. Визначати ступінь навченості й освіченості груп випробовуваних шляхом проведення зрізів, тестів, спостережень, опитування, анкетування.

5. Планувати основні етапи експериментального дослідження.

Ключові слова: підготовча робота експериментального дослідження; груповий потік експерименту; індивідуальний потік експерименту; масовий потік експерименту; доекспериментальне відбірне навчання; тестування; спостереження; опитування; закриті питання; відкриті питання; анкетування; зріз.

1. Специфічні особливості організації та проведення опорного експерименту

Специфіка наукового дослідження полягає в тому, що експериментальна робота, хоча вона й займає значну, а часом і більшу частину бюджету часу дослідника, служить лише для підтвердження або спростування попередньо зроблених ним теоретичних побудов, починаючи з гіпотези.

Хоча, здавалося б, експериментальна частина дослідження починається лише тоді, коли дослідником закінчені, виявлені й

виведені всі теоретичні побудови, проте зазвичай дослідник включається в експериментальну роботу набагато раніше. Адже перш, ніж буде організований і проведений саме той експеримент, який підтвердить або спростує гіпотезу, необхідно придбати початкові вміння планування й організації експериментальної роботи, аналізу та узагальнення її результатів. Крім того, цей попередній етап дозволяє підібрати потрібні підходи, відпрацювати інструментарій тощо.

2. Вимоги до відбору учасників експерименту і вибір методичного матеріалу. Аналіз і оцінка підходів до організації експериментальної діяльності в методиці навчання іноземних мов.

При проведенні експерименту в методиці навчання іноземних мов організація й планування експерименту для отримання об'єктивних та достовірних даних відіграє істотну роль. Планом визначається характер окремих етапів експерименту і порядок їх проведення.

При плануванні методичного експерименту дослідник повинен визначити: кількість випробовуваних (учнів, студентів, класів, груп); способи відбору випробовуваних; етапи проведення експерименту. Чим чіткіше спланований експеримент, тим об'єктивніші результати він дає.

Перш ніж приступити до експерименту, дослідник повинен глибоко вивчити галузь знань, яка є недостатньо дослідженою в методиці. Важливо ретельно продумувати мету, завдання, визначити об'єкт і предмет, скласти програму, прогнозувати ймовірні пізнавальні результати. Лише після цього можна приступати до планування самого експерименту та його етапів: намічається характер тих перетворень, які необхідно ввести в практику; продумується роль і місце дослідника в проведеному експерименті; береться до уваги безліч причин, які впливають на ефективність педагогічного процесу; плануються засоби обліку тих фактів, які дослідник має намір отримати в експерименті, і способи обробки цих фактів.

Досліднику дуже важливо вміти відстежувати процес експериментальної роботи. Це може бути: проведення

констатувальних (вихідних), уточнювальних, перетворювальних зрізів; фіксація поточних результатів у ході здійснення гіпотези; проведення підсумкових зрізів; аналіз позитивних, а також негативних результатів, непередбачених і побічних результатів.

Організація експерименту в методиці навчання іноземних мов передбачає дотримання низки вимог. По-перше, експеримент у методиці може виконувати своє основне завдання – створювати методичну теорію – тільки за умови рівноцінності аналізу процесів і аналізу результатів.

Жодне дослідження експериментальних процесів не може претендувати на наукову цінність, якщо воно не проводиться як аналіз аудіозапису експериментальних занять та їхніх стенограм. Про те, що дійсно відбувається в мозку випробуваного, ми можемо судити, тільки аналізуючи прояви його діяльності, – його мовні твори, які повинні бути зафіксовані з найменшою точністю, що неможливо без аудіозапису. Досить указати на такі показники, як тривалість ненормативних пауз, інтервалів між мовним стимулом і реакцією, темп мовлення в складах/секундах і багато інших, яких без магнітофонного запису домогтися неможливо.

По-друге, як відомо, майже всі методичні дослідження стосуються не навчання іноземної мови взагалі, а якогось відносно автономного компонента цього процесу, наприклад, розвитку вмінь усного мовлення в певному класі, навчання якогось граматичного явища, дослідження ролі перекладних вправ при навчанні лексики та ін. У всіх цих випадках необхідна відносна ізоляція предмета дослідження, його виділення із загального процесу навчання, обмеження експерименту саме цим компонентом. Але це є важко здійсненним, оскільки всі аспекти мови, усі види мовленнєвої діяльності нерозривно пов'язані між собою, і тому рівень загальної підготовки учнів з мови часто стає серйозною перешкодою для обмеження експериментального дослідження якимось одним компонентом освітнього процесу. Практика методичного експерименту підказує низку способів подолання цієї перешкоди:

1. Середній рівень підготовки випробовуваних з мови дослідник повинен розглядати як основоположний при

проведенні експерименту, ніяка попередня корективна робота з учнями не проводиться; експеримент укладається в ті часові межі, які для цього компонента навчання передбачені календарними планами підручника або вчителя. Відповідно до цих умов визначається кінцевий рівень формованої навички або розвивається вміння, а з експериментальних варіантів заздалегідь виключаються ті види вправ, які для більшості випробовуваних можуть виявитися непосильними.

Прикладом такого підходу може служити експеримент з навчання пасиву німецької мови в 9 класі, де дослідник, зважаючи на слабку мовну підготовку випробовуваних, обмежив кінцевий рівень навички вживанням пасиву в готових (запам'яталися) реченнях з незначними варіаціями в неініціативних висловлюваннях і в ситуаціях на основі засвоєних тем усного мовлення. Щоб не виходити за часові межі календарного плану „Книги для вчителя”, дослідник в обох експериментальних варіантах (протиставлялися мовленнєві вправи мовним) передбачив таку ж кількість і такий же обсяг вправ, як у підручнику. Процесуальні й результативні дані експерименту чітко свідчили про перевагу одного варіанта перед іншим, тому автор мав підставу вважати дослідження закінченим і поставлену проблему вирішеною.

2. Другий підхід до цієї проблеми передбачає проведення спеціальних підготовчо-корегувальних заходів, покликаних усунути відставання випробовуваних за певним мовним аспектом або виду мовленнєвої діяльності з тим, щоб таким чином ще до експерименту зняти супутні перешкоди і досліджувати поставлену проблему „в чистому вигляді”. Іноді ці заходи можуть мати характер невеликого корективного курсу.

Так, дослідник переконався в тому, що більшість учнів 5-х класів до середини третьої чверті володіють пройденим матеріалом підручника, перед експериментальним навчанням включив двотижневий корективний курс, протягом якого в усіх експериментальних групах повторювався пройдений лексико-граматичний матеріал. В іншому дослідженні попередня корекція полягала в повторенні лексики перед експериментом з вивчення майбутнього часу французької мови.

3. Крім зазначених двох підходів, можливий ще й третій, коли дослідник виходить за рамки календарних планів підручника, збільшуючи витрати часу на навчання досліджуваного явища. Такий підхід передбачає виконання значно більшої кількості вправ, ніж передбачено в підручнику, і збільшення обсягу кожної або майже кожної вправи. Недостатня загальномова підготовка випробовуваних призводить до того, що між основними вправами експериментальної розробки необхідно включити серії спеціальних підготовчих вправ, без яких реалізація розробки взагалі не могла б відбутися. В інших випадках дослідник вважає, що пропонована ним методика формування досвіду або вміння на всіх її стадіях і етапах може бути повністю розкрита тільки за допомогою значно більшого числа вправ, і, отже, при великих часових витратах порівняно з підручником.

По-третє, глибина й достовірність будь-якого експерименту (вертикального або горизонтального) багато в чому залежать від його проведення в кількох потоках випробовуваних. Найбільш істотним є виділення потоків за кількістю випробовуваних. Розрізняють індивідуальний, груповий і масовий потоки експерименту. Індивідуальний потік – це реалізація експериментальної програми на індивідуальних заняттях з кожним з відібраних для цієї мети випробовуваних, причому в горизонтальному (варіантному) експерименті випробовувані, яких індивідуально навчають, розподіляються за експериментальними варіантами. Груповий потік зазвичай охоплює 1 – 2 групи респондентів (чисельністю в 10 – 15 осіб) у вертикальному експерименті, і 2 – 4 групи в горизонтальному. Масовий потік передбачає реалізацію експериментальної програми у великій кількості груп (класів), не менше 3 – 4 на кожен експериментальний варіант у горизонтальному експерименті.

Для методичного експерименту краще вибрати груповий потік. Умови групового потоку наближаються до природних, але відрізняються від масового потоку тим, що дослідник може або сам виступати в ролі експериментатора (вести заняття в групі або групах), або спостерігати за діяльністю вчителів-

експериментаторів на всіх експериментальних заняттях. Оскільки на груповий потік зазвичай лягає основне дослідницьке навантаження, неодмінною умовою його проведення є рівноцінність протиставлення груп і за навченістю, і за навчальністю/навчанням.

По-четверте, випробовувані відрізняються один від одного за навченістю та освіченістю. Навченістю випробовуваних – це рівень їхніх знань, умінь і навичок з іноземної мови. Навченістю – це індивідуально-психологічні особливості випробовуваних, їхні психологічні властивості, які можуть виявитися доречними для ефективності методичного впливу в експерименті. Навчання – це ступінь схильності випробовуваних до засвоєння знань, формування вмінь і навичок.

Для вирівнювання груп за навченістю та навчанням, згідно з думкою П. Гурвича, можуть бути застосовані такі методи:

- 1) зрізи для встановлення навченості;
- 2) тести для встановлення навченості;
- 3) доекспериментальне навчання (рис. 5).

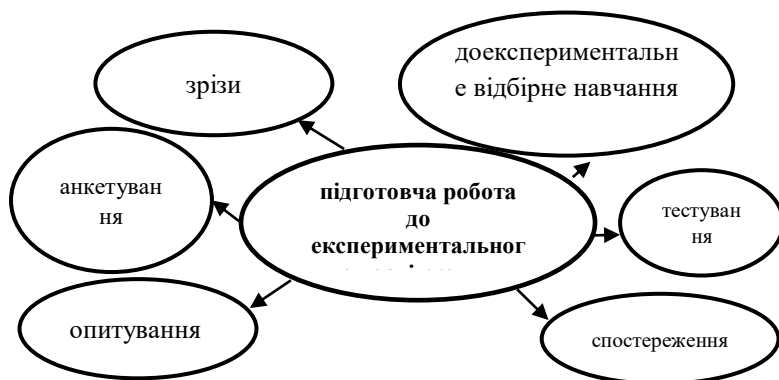

Рис. 5. Етапи підготовчої роботи до експерименту в методиці навчання іноземних мов

Вирівнювання груп найкраще забезпечується застосуванням зазначених методів у комплексі. Покажемо це на прикладі. Потрібно сформувати рівні групи для навчання будь-якого конкретного граматичного явища двома протилежними способами (один з них передбачає виконання комунікативних вправ). У такому випадку зрізи повинні включати завдання, що виявляють рівень володіння лексиною, рівень усно-мовленнєвих умінь з урахуванням граматичної правильності мови, рівень сформованості досвіду вживання тих граматичних явищ, на які спиратиметься засвоєне в експерименті граматичне явище, наприклад, питальна структура Present Indefinite, коли необхідно засвоїти Past Indefinite. Щоб виключити вплив випадковостей, зріз із зазначеними завданнями рекомендується повторити двічі, причому інтервал не має істотного значення.

Дослідженню ефективності різних методів навчання Present Indefinite Tense може передувати доекспериментальне відбірне навчання Present Continuons, протягом якого експериментатор отримує дані про кожного випробуваного на кожному занятті. Співвіднесення цих даних з результатами зрізів на початку і в кінці доекспериментального відбіркового навчання значно підвищує достовірність показників навченості учнів.

Основні труднощі діагностування навченості випробуваних полягають у тому, що будь-яка їхня психічна властивість може впливати на ступінь схильності учнів (студентів) до того чи того методичного впливу.

Можна виділити три основні психічні властивості, ступінь розвиненості яких визначає рівень здібностей до іноземної мови:

- 1) вербальна пам'ять;
- 2) здатність учня до розподілу уваги між мовною формою і змістом;
- 3) легкість перенесення засвоєних мовних одиниць і розумових дій в умови, що змінилися.

Зі специфіки багатьох методичних досліджень випливає необхідність діагностувати та інші властивості випробуваних. Так, у дослідженні, присвяченому творчим висловлюванням

учнів за заданим змістом (твір передісторії, кінцівки, доповнень до тексту), істотною стає характеристика уяви випробовуваних, що також підлягає діагностуванню.

Одним з основних методів діагностування навченості є тест. *Тестування* дозволяє виявити й виразити в числах всі основні характеристики пам'яті випробовуваних. За допомогою спеціальних завдань можна встановити швидкість, обсяг, міцність довільного й мимовільного запам'ятовування та ін. Завдання тестів легко скласти, виходячи з класифікації процесів пам'яті, розробленої в психологічній науці. Ступінь розподіленості уваги також може бути предметом тесту. Такий тест може містити завдання на конструювання мовних творів негайно після повідомлення відповідних мовних правил, без прикладів, з прикладами, з виконанням дій під керівництвом експериментатора тощо. Тестувати можна також здатність до перенесення. Прикладом завдання такого тесту може бути міцне заучування й подальше вживання одних тільки готових речень, у яке раптово вклинюється питання, що передбачає варіювання завченого.

Доповненням до тестів є метод доекспериментального відбіркового навчання.

Спостерігаючи протягом більш тривалого періоду за кожним випробовуваним і проводячи тести на початку, у середині й наприкінці доекспериментального відбіркового навчання, дослідник може поєднувати педагогічну інтуїцію з точними даними тестових завдань.

Діагностувати рівень навченості й освіченості учнів перед проведенням експерименту допомагають також такі методи дослідження, як *спостереження, опитування та анкетування*.

Доцільно виділити такі етапи підготовки й проведення спостереження за педагогічним процесом з іноземної мови перед проведенням безпосередньо експерименту: вибір об'єкта; визначення мети спостереження; складання плану спостереження, підготовка документів, зокрема бланків протоколів спостереження, інструкцій спостерігачів і обладнання спостереження (апаратура); збір даних спостереження (записи, протоколи, таблиці та ін.); обробка та

оформлення результатів спостереження; аналіз результатів і висновки спостереження.

Звернемо увагу на етапи, які є особливо важливими для експериментального дослідження.

Перш ніж приступати до спостереження, слід намітити точний план спостереження, у якому деталізуються можливості якісних і кількісних характеристик спостережуваних явищ, процесів.

Один з важливих етапів – вибір об'єктів спостереження та його вибірки, наприклад, спостерігати чи за всіма учнями класу, групи або лише за певною їх частиною, скільки спостережень (вимірів) провести над кожним учнем протягом заняття та ін.

Спостереження, що застосовуються в методиці навчання іноземних мов, можна класифікувати за різними ознаками.

По-перше, за частотою спостереження діляться на постійні, періодичні та одноразові. Постійне спостереження проводиться безперервно на заняттях з іноземної мови (у школі, ЗВО, ліцеї та ін.) протягом тривалого часу – навчального року, двох років та ін. Періодичне спостереження проводять через певні проміжки часу – один-два рази на тиждень/місяць та ін. При одноразовому спостереженні реєструють те, що побачене на одному занятті.

По-друге, за обсягом охоплення об'єкта розрізняють вибіркові й суцільні спостереження. Вибіркове спостереження охоплює досить невелику, але репрезентативну частину об'єкта. Для цього роблять так звану „вибірку” з контингенту учнів, обсяг якої визначається за допомогою правил математичної статистики. При суцільному спостереженні „вибірку” не роблять, а спостерігають усі досліджувані об'єкти.

По-третє, за способом отримання інформації спостереження можуть бути безпосередніми й інструментальними. Безпосереднє, або пряме, спостереження має на увазі реєстрацію дослідником безпосередньо побачених фактів. Іноді при проведенні досліджень з методики навчання іноземних мов спостереження супроводжується інструментальними методиками (реєстрація за допомогою

спеціальних приладів скорочень м'язів мовленнєвого апарату – у дослідженнях з фонетики та акустики та ін.).

По-четверте, спостереження може бути як самостійне або проведене стороннім спостерігачем. Якщо спостереження проводить сам методист-дослідник, який бере участь в освітньому процесі, таке спостереження називається самостійним. У цьому випадку заняття проходять у нормальних умовах, без втручання сторонніх спостерігачів, проте завжди є ризик суб'єктивної оцінки побаченого. Одним з різновидів самостійного спостереження є самоспостереження. Недолік стороннього спостереження полягає в тому, що стороння людина може стати на заваді для нормального процесу навчання, але незабаром учні (студенти) звикають до присутності стороннього спостерігача. До того ж такий підхід дозволяє отримати більш об'єктивні результати спостереження.

Для того, щоб кожне спостереження мало чіткі межі й легше було б робити висновки, результати спостережень слід детально фіксувати в протоколах спостережень, таблицях, стенограмах, відеозапису, доповнення до конспектів занять або яким-небудь іншим чином. Форма протоколу спостереження зазвичай вільна, але в ньому обов'язково повинні бути зазначені: дата спостереження, спостережувані об'єкти (навчальний заклад, навчальна група, учень, викладач, тема заняття і завдання, зміст і характер спостережуваних дій, мета спостереження). У протоколі зазначають: хід заняття разом з дозуванням часу, дії викладача, дії учнів, зауваження та коментарі.

Планування експериментальної роботи має включати опитування як підготовчий етап організації експерименту. При складанні питань необхідно дотримуватися низки основних вимог:

- опитування не повинно мати випадковий характер, а бути планомірним; при цьому більш зрозумілі питання ставляться раніше, більш важкі – пізніше;

- питання повинні бути лаконічними, конкретними і зрозумілими для всіх, хто відповідає;

– питання не повинні суперечити педагогічному такту й професійній етиці.

При опитуванні слід дотримуватися таких правил:

1) під час інтерв'ю дослідник повинен бути з учнем (студентом) наодинці, без сторонніх слухачів;

2) кожне усне питання слід прочитати з опитувального листа (запитальника) дослівно, у незміненому вигляді;

3) слід точно дотримуватися порядку проходження питань; той, хто відповідає, не повинен бачити питання або мати можливість прочитати такі питання;

4) інтерв'ю повинно бути короткочасним (з учнями, зазвичай не більше 15 – 20 хвилин, зі студентами – не більше 30 хвилин);

5) той, хто запитує, не повинен впливати на того, хто відповідає, будь-яким способом (побічно підказувати відповідь, хитати головою в знак несхвалення, кивати головою та ін.);

6) той, хто запитує, може в разі потреби, якщо дано не ясну відповідь, ставити додатково лише нейтральні запитання на кшталт: „Що Ви хотіли цим сказати?“, „Поясніть більш докладно!“;

7) якщо той, хто відповідає, не розуміє питання, його потрібно повільно прочитати ще раз; ні в якому разі не можна роз'яснювати поняття, які містяться в ньому; якщо питання залишається незрозумілим і після повторного читання, проти нього слід написати: „Питання незрозуміле!“;

8) відповіді записуються в запитальник тільки під час опитування.

При використанні методу опитування слід розрізнити характер відповідей: вони можуть бути фактичними (оцінки учнів, їхня стать, вік та ін.) або містити лише думку (думки про навчальні предмети, літературні твори та ін.). Відповіді аналізуються й інтерпретуються відповідно до їхнього характеру.

При підготовці анкетування слід продумати послідовність операцій, розробити методичні документи, а при необхідності – подбати про місце проведення опитування (індивідуального або групового).

Анкетування доцільно проводити в аудиторії, бажано в ранкові години. При цьому важливо усунути вплив „третіх” осіб, оскільки їхня присутність може сильно вплинути на зміст відповідей учнів та їхнє ставлення до дослідження загалом.

Особливу увагу приділено розробці *питальника* – анкети, що містить серію питань, необхідних для отримання інформації відповідно до цілей і гіпотези дослідження. Анкета повинна відповідати таким вимогам:

- бути обґрунтованою щодо цілей її використання, тобто забезпечувати отримання шуканої інформації;

- мати стійкі критерії й надійні шкали оцінок, які адекватно відображають досліджувану ситуацію;

- формулювання питань повинно бути зрозумілим опитуваному й несуперечливим;

- питання анкети не повинні викликати негативних емоцій у респондента (що відповідає). Якщо опитуються учні, то питання не повинні перевищувати їхньої компетентності та можливостей пам’яті.

Тому перед анкетуванням необхідно провести логічний аналіз запитань анкети за всіма перерахованими критеріями оцінки. Це забезпечить, по-перше, повноту й достатність опису досліджуваного процесу; по-друге, зможе вберегти від можливої ситуації, коли за одними параметрами отримані надлишкові дані, а за іншими – мінімальні або взагалі не передбачені задумами дослідження.

Часто буває корисним перед початком експерименту провести на невеликій вибірці *пробне анкетування*.

При формулюванні питань анкети слід мати на увазі, що в них не повинні з’являтися думки й ціннісні установки самого анкетувальника, оскільки це може викликати сильне зміщення відповідей учнів. Слід урахувати, що низка питань анкети може поставити учнів у складне становище й навіть викликати негативну реакцію, бо йтися в них може про поведінку, не схвалену в суспільстві, зачіпати особисті сторони життя, тим чи тим чином завдавати шкоди престижу учнів та ін.

Перші питання анкети повинні знімати емоційну напругу анкетованих, викликати їхню зацікавленість, поволі підводити

до основної фази, що містить ключові питання. Необхідно уникати громіздких формулювань питань, довгих шкал оцінки відповідей, багатослівності, інформаційної перевантаженості, великої кількості питань. Для перевірки компетентності або щирості респондента допускається включення дублюючих питань, але їх число повинно бути строго обмеженим. При розтягнутості запитальника інтерес до анкетування згасає, настає емоційне перенапруження. У цьому випадку для підвищення уваги рекомендуються функційні питання: юнаків, наприклад, можна запитати про спортивні вподобання, дівчат – про модні напрями в музиці, одязі, про домашнє господарство та ін.

Питання можуть мати закриту або відкриту форму. *Закритим* називається питання, якщо на нього в анкеті наводиться повний набір варіантів відповідей. Опитуваний тільки відзначає той варіант, який збігається з його думкою. Така форма анкети значно скорочує час заповнення й робить одночасно анкету придатною для обробки на комп'ютері.

Але іноді є необхідність дізнатися безпосередньо думку опитуваного з питання, яке виключає заздалегідь підготовлені варіанти відповідей. У цьому випадку вдаються до *відкритих* питань, наприклад: „Які навчальні предмети іноземною мовою слід, на Ваш погляд, увести в програму? (Напишіть, будь ласка)”. Відповідаючи на відкрите питання, випробуваний керується тільки власними уявленнями. Отже, така відповідь більш індивідуалізована. Як показує практика проведення аналогічних досліджень, учні (студенти) зазвичай охоче відповідають на відкриті питання, якщо вони компетентні в них. Якщо ж питання становить для них труднощі, то найчастіше вони ухиляються від відповіді.

Підвищенню достовірності відповідей сприяє й дотримання низки інших методичних вимог. Одна з них полягає в тому, щоб респонденту була забезпечена можливість ухилитися від відповіді, висловити невизначену думку. Для цього шкала оцінок повинна передбачати варіанти відповідей: „важко сказати”, „важко відповісти”, „буває по-різному”, „коли як” та ін. Але переважання у відповідях таких варіантів є

свідченням або некомпетентності респондента, або непридатності формулювання питання для отримання потрібної інформації.

При формулюванні варіантів відповідей на оцінні питання необхідно стежити за збалансованістю позитивних і негативних варіантів. Коли учневі ставиться питання, наприклад, пов'язане з оцінкою діяльності викладача, то йому рівною мірою необхідно надати вибір позитивних і негативних оцінок, які зазвичай розташовуються у вигляді двох паралельних стовпців, що утворюють збалансовану шкалу оцінок.

У кінці анкети доцільно поміщати соціально-демографічні, легкі для сприйняття і відповіді питання, які потребують напруги думки й уваги. Обов'язково потрібно подякувати респондентів за співпрацю.

Для того, щоб отримати достовірні відомості про аналізоване явище, процеси, не обов'язково опитувати весь контингент, оскільки об'єкт дослідження може бути чисельно дуже великим. Тому в тих випадках, коли об'єкт дослідження перевищує 300 осіб, єдино правильним слід визнати вибірковий метод.

Відзначимо, що дослідник повинен скласти план експерименту таким чином, щоб будь-яка інша досить підготовлена людина могла б за ним успішно провести експеримент. Кількість респондентів, ступінь достовірності отриманих результатів можна визначити за допомогою правил математичної статистики. Звернемо увагу на ту обставину, що при проведенні будь-якої експериментальної роботи обов'язковою вимогою до дослідника є вимога ретельного, акуратного і докладного ведення її документації, протоколів спостережень, комплектів опитувальних листів та анкет, аудіо- і відеозаписів при використанні самописних приладів і т. п. На всіх цих та інших носіях емпіричної інформації обов'язково записується дата, прізвище експериментатора, умови проведення дослідницької процедури. Переписування в „чистовик” протоколів та інших документів, монтаж аудіо- та відеозаписів, інших експериментальних матеріалів не допускається.

Уся документація повинна зберігатися в дослідника постійно. Ця вимога, що є традицією наукової роботи, зумовлена двома обставинами. По-перше, наявність емпіричної документації дозволяє проконтролювати хід і результати експериментальної роботи, наприклад, науковим керівником або ж самим дослідником, коли буває необхідно зіставити емпіричні дані, отримані в різних умовах, у різний час та ін. По-друге, нерідко трапляється, що згодом, через навіть багато років, дослідника можуть зацікавити нові, зовсім інші аспекти явищ, процесів, які раніше вивчалися. Наявність збереженої в упорядкованому вигляді емпіричної документації дозволить у цьому випадку використовувати колишні дані для нових цілей, не повторюючи тієї ж експериментальної роботи.

Провівши необхідну підготовчу роботу, можна переходити до безпосереднього планування ходу експериментального дослідження.

Отже, ми розглянули основні компоненти й характеристики логічної структури планування та організації науково-експериментальної діяльності. Підсумуємо сказане вище:

1. Планування й організація експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов передбачає проведення чітко спланованої підготовчої роботи, яка включає різні типи зрізів, доекспериментальне відбірне навчання, тестування, спостереження, опитування та анкетування. Кожний попередній етап є невід'ємною ланкою експерименту й вимагає дотримання необхідних вимог.

2. План експерименту повинен включати такі моменти (рис. 6): мета і завдання експерименту; місце і час проведення експерименту та його обсяг; характеристику учасників експерименту – учнів (студентів); опис матеріалів, використовуваних для експерименту; опис методики проведення експерименту й застосування часткових методів дослідження; методику попереднього спостереження, тестування тощо в ході експерименту; опис методики обробки результатів експерименту.

3. Організація і планування експерименту передбачає дотримання важливої вимоги – чіткого ведення документації і на підготовчому етапі, і в процесі безпосередньо самого експерименту.

Рис. 6. Схема представлення результатів експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – Київ: Ленвіт, 1999. – С.6 – 36.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. Переклад з англ. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

3. Задорожна І.П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: монографія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – 414 с.

4. Квасова О.Г. Основи тестування іншомовних навичок і вмінь. – К.: Ленвіт, 2009. – 119 с.

5. Компетентність в аудіюванні майбутнього вчителя і викладача іспанської та французької мов : теорія і практика

формування : Колективна монографія / Бігич О. Б., Майер Н. В., Руснак Д. А., Яковенко-Глушенкова Є. В. / за заг. і наук. ред. Бігич О. Б. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – 168 с.

6. Майер Н.В.Формування методичної компетентності у майбутніх викладачів французької мови: теорія і практика: монографія. - К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – 482 с.

7. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»]. – Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.А. та ін. / за ред. Ніколаєвої С.Ю. – К.: «Ленвіт», 2010. – 332 с.

8. Морська Л.І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: Навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2008. – 256 с.

9. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці): Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2008. – 285 с.

10.Професійно орієнтоване навчання іноземних мов у старшій профільній і вищій школі: проблеми і перспективи : колективна монографія / Л. А. Сажко, Л. Я. Зеня, О. В. Бирюк та ін. / за заг. ред. Л. А. Сажко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – 225 с.

11.Цетлин В.С. Эксперимент в методических исследованиях / В. С. Цетлин // Иностр. яз. в шк. – 2005. – № 4 – С. 8 – 15.

12.Хуторской А. В. Программа педагогического эксперимента на 2008 – 2010 гг. [Електронний ресурс] / А. В. Хуторской. – Режим доступу : <http://khutorskoy.ru/science/index.htm>.

Глосарій

Анкетування – метод отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків — анкет.

Відкрите питання – необхідність дізнатися безпосередньо думку опитуваного з питання, яке виключає

заздалегідь підготовлені варіанти відповідей. У цьому випадку вдаються до відкритих питань.

Груповий потік експерименту – як правило, охоплює 1-2 групи випробовуваних (чисельністю в 10-15 чоловік) в вертикальному експерименті, і 2-4 групи в горизонтальному.

Доекспериментальне відбірне навчання – доповненням до тестів є метод до експериментального відбіркового навчання.

Закрите питання, якщо на нього в анкеті наводиться повний набір варіантів відповідей. Опитуваний тільки відзначає той варіант, який збігається з його думкою.

Індивідуальний потік експерименту – це реалізація експериментальної програми на індивідуальних заняттях з кожним з відібраних для цієї мети випробовуваних, причому в горизонтальному (варіантному) експерименті індивідуально навчають випробовувані розподіляються по експериментальним варіантів

Масовий потік експерименту – передбачає реалізацію експериментальної програми у великій кількості груп (класів), не менше 3-4 на кожен експериментальний варіант в горизонтальному експерименті.

Опитування – планування експериментальної роботи має включати опитування як підготовчий етап організації експерименту.

Підготовча робота експериментального дослідження – планом визначається характер окремих етапів експерименту і порядок їх проведення.

Спостереження – проведення спостереження за педагогічним процесом з іноземної мови перед проведенням безпосередньо експерименту: вибір об'єкта; визначення мети спостереження; складання плану спостереження, підготовка документів, в тому числі - бланків протоколів спостереження, інструкцій спостерігачеві і обладнання спостереження (апаратура); збір даних спостереження (записи, протоколи, таблиці та ін.); обробка та оформлення результатів спостереження; аналіз результатів і висновки спостереження.

Тестування – дозволяє виявити і виразити в числах всі основні характеристики пам'яті випробовуваних. За допомогою

спеціальних завдань можна встановити швидкість, обсяг, міцність довільного і мимовільного запам'ятовування та ін.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6

1. У чому виявляються відмінні риси експерименту в методиці навчання іноземних мов? Яку роль відіграє експеримент у дослідженні з методики навчання іноземних мов?

2. Які чинники необхідно враховувати при плануванні експерименту з методики навчання іноземних мов?

3. Що таке рівень навченості випробуваних? Як визначити рівень навченості учасників експерименту?

4. Охарактеризуйте підходи до організації експериментального дослідження. Наведіть приклади з власної практики.

5. Розкрийте поняття різних типів потоків в експерименті з методики навчання іноземних мов. Яку роль вони відіграють у процесі експериментального дослідження?

6. Які існують способи вирівнювання навченості й навчання груп учасників експерименту? Наведіть приклади з власної практики.

7. Дайте характеристику доекспериментального відбіркового навчання (див. рис. 1).

8. За яких обставин використовуються методи зрізів, тестування, анкетування? Наведіть приклади з власної практики.

9. Перерахуйте вимоги до спостереження й опитування як методів діагностування в доекспериментальному відбіркового навчання. Наведіть приклади з власної практики.

10. Складіть план власного експериментального дослідження.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Завдання 1

Прочитайте уривок з магістерської роботи з теми дослідження „Теорія і практика створення і використання установки як інструменту управління процесом розвитку мовного вміння (на матеріалі англійської мови)”:

Дослідне навчання за запропонованою методикою

проводилося на базі недержавного освітнього закладу в 2015/2016 навчальному році протягом дев'яти місяців (216 навчальних годин) у 3-х групах учнів 7–9 класів (рівень Pre-Intermediate), загальною чисельністю 33 особи. У ході навчання всі учні були розподілені на експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ) групи за методом паралельних груп.

У цих групах були виділені три умовні категорії „сильних”, „середніх” і „слабких” учнів. Поділ на „сильних”, „середніх” і „слабких” учнів вироблявся на основі спеціально розроблених тестів. Крім того, бралися до уваги: загальна комунікабельність учнів; оцінки з гуманітарних дисциплін у середній школі; бали з англійської мови, отримані в результаті вхідного тестування (рівень Pre-Intermediate); результати проведеного передекспериментального зрізу, який дозволив визначити початковий рівень сформованості мовного вміння за описаними нижче параметрам, а також індивідуальні особливості учнів, які виявлялися в процесі складання методичної характеристики класу. З усіх категорій учнів були відібрані шість корельованих пар.

Дослідне навчання проводили три викладачі зі стажем роботи – 7–8 років, які мають кваліфікацію – 13-й розряд, приблизно однаковий рівень товарищескості (визначався за тестом В. Рахівського), хороши́й рівень нервово-психічної стійкості, однакову професійну спрямованість – емоційно-методичний стиль (визначався за тестом І. Рогова, 1999).

Усі викладачі були забезпечені єдиним матеріалом (тексти, таблиці, висловлювання, листи молоді, статті з журналів і газет, фотографії тощо) за темою: „Youth problems”, яка включала такі проблеми для обговорення: „Generation Gap: how to bridge?”, „How to cope with school problems?”, „Is it easy to be young?”, „Do you make your future today?”, etc.. Крім того, матеріал містив приблизні зразки завдань з кожної проблеми для контрольних зрізів.

Отже, умови в ЕГ і КГ для проведення дослідного навчання були максимально зрівняні.

На основі комплексу загальноприйнятих науково-дослідних методів, детально описаних у роботах, а також

відповідно до теорії експерименту, виділялися варійовані/змінні і неварійовані/незмінні чинники.

З метою проведення порівняльного аналізу результатів дослідного навчання були визначені такі незмінні умови:

– кількість годин, відведених за програмою на заняття з англійської мови (тривалість навчання) в ЕГ і КГ;

– кількість учнів у групах;

– рівень мовної підготовки учнів (за результатами вхідного тестування);

– викладач, а саме рівень його методичної кваліфікації; товариськості, нервово-психічної стійкості і емоційності;

– умови проведення попереднього, проміжного і підсумкового зрізів.

Основними змінними компонентами були: умови процесу розвитку мовного вміння з використанням різних щодо компонентного складу установок. У КГ використовувалися установки, запропоновані в підручниках. В ЕГ розвиток мовного вміння здійснювався на основі створених нами чотирикомпонентних установок.

Дослідному навчанню передувала така підготовча робота: проведення анкетного опитування викладачів з метою визначення різного роду труднощів і особливостей використання установок підручників, за якими вони працюють, і виявлення ступеня необхідності коректувати і змінювати установки; створення чотирикомпонентних установок з проблематики, згаданої раніше; розробка завдань для зрізів; проведення відбору учнів для формування корельованих груп; визначення варійованих і незмінних умов навчання та їх забезпечення; уточнення основних критеріїв оцінки експериментальних даних.

За час досвідченого навчання проведено три зрізи:

1. Попередній зріз, який визначав рівень розвитку мовного вміння учнів.

2. Проміжний зріз, який дав можливість простежити за динамікою становлення мовного вміння за допомогою розроблених установок.

3. Підсумковий зріз констатував результат дослідження.

Кожен зріз проводився індивідуально з кожним учнем на основі послідовно поданих 10 установок, що містять мовленнєво-мисленнєві завдання п'яти видів (повідомлення, пояснення, схвалення, осуд, переконання), однакових за складністю. Відповіді фіксувалися на магнітофонну плівку (більше 10 годин звучання), потім записувалися на папір і аналізувалися. У зрізах, на основі даних за кожною з 10-ти установок з певним завданням з мови, виводилися середні арифметичні показники в кожній групі учнів: „сильних”, „середніх” і „слабких” за кожним критерієм, що включало факт випадковості. Усього проаналізовано 360 висловлювань.

Результати навчання визначалися за якістю продукту, тобто мовного висловлювання, оскільки у висловлюванні, як у продукті говоріння, об'єктивуються і психологічний зміст діяльності, і думки (предмет говоріння), і засоби, і спосіб її формування та формулювання (мовні засоби і сама мова). Тобто за якістю продукту робився висновок про рівень розвитку мовного вміння.

Критеріями оцінки мовних висловлювань були: цілеспрямованість, змістовність, логічність і продуктивність, оскільки саме ці параметри висловлювання є найбільш проблемними в плані навчання.

1. Показник цілеспрямованості.
2. Показник змістовності.
3. Показник логічності.

... Попередній зріз показав досить високий рівень цілеспрямованості висловлювань у „сильних” учнів. Щодо рівня цілеспрямованості висловлювань у „середніх” і „слабких” учнів, то він дорівнює лише приблизно половині фраз, які працюють на мету. Виявилось, що головним для учнів було сказати якомога більше речень, і якщо вони й розгортали своє висловлювання, то за рахунок завчених фраз, які були близькі за змістом проблеми, але не торкалися заданого мовленнєвого завдання.

У ході дослідного навчання, як видно з наведених даних проміжного зрізу, показник приросту цілеспрямованості мовного висловлювання в „сильних” учнів виріс незначно, що, ймовірно, пов'язано з тим, що ця категорія учнів спочатку мала

високий рівень розвитку навчальних умінь узагалі і відповідний рівень розвитку мовного вміння зокрема. Однак у „середніх” і „слабких” учнів показники в проміжному зрізі значно зросли порівняно з попередніми, чому, на наш погляд, сприяли установки, спрямовані на мотивування й усвідомлення мети висловлювання, що, у кінцевому підсумку, забезпечувало й реалізацію мети говоріння.

Значимо приріст підсумкових показників у „сильних”, „середніх” і особливо в „слабких” учнів: 11,0%, 11,6% і 14,9% відповідно. Інертність і незацікавленість, які були присутні у висловлюваннях учнів на попередньому зрізі, поступилися місцем зацікавленості. Помітно збільшилася кількість стійких фраз, здатних впливати на співрозмовника з метою реалізації мовного завдання: *In my opinion, I'm not sure that, as far as I can see, nothing of the kind, there's no denying that ...* і т.п. Підсумковий зріз також показав, що при побудові висловлювання учні ЕГ стали краще орієнтуватися на задану ситуацію спілкування. Водночас динаміка показників цілеспрямованості в учнів у КГ покращилася незначно, причому, в основному, тільки в „середніх” учнів.

Отже, запропонована технологія створення та використання установок сприяла становленню такої якості мовного вміння, як цілеспрямованість ...

Проаналізуйте цей уривок на предмет виявлення етапів підготовки й проведення експериментального дослідження за такими критеріями: мета і завдання експерименту; місце і час проведення експерименту та його обсяг; характеристика учнів (студентів), які беруть участь в експерименті; опис матеріалів, використовуваних для експерименту; опис методики проведення експерименту й застосування часткових методів дослідження; методика попереднього спостереження, тестування тощо в ході експерименту; опис методики обробки результатів експерименту.

Чи всі параметри опису експериментального дослідження, на Ваш погляд, дотримані автором? Аргументуйте Вашу відповідь.

Завдання 2

Установіть правильну послідовність етапів експериментального дослідження в методиці навчання іноземних мов:

1. Аналіз, інтерпретація й оформлення результатів.
2. Вибір методології: вихідної концепції, опорних теоретичних положень, ідеї, дослідницького підходу; вибір методів дослідження.
3. Загальне ознайомлення з проблемою дослідження, обґрунтування її актуальності, рівня розробленості; визначення об'єкта й предмета, теми дослідження; формулювання загальної мети дослідження і співвіднесених з нею завдань.
4. Організація та проведення формувального експерименту.
5. Побудова гіпотези дослідження.
6. Проведення констатувального експерименту з метою встановлення вихідного стану предмета дослідження.
7. Апробація дослідження та вироблення практичних рекомендацій.

Завдання 3

Методи спостереження, що застосовуються в методиці навчання іноземних мов, можна класифікувати за різними ознаками. Доповніть пропонувані визначення, позначивши тип методу спостереження. Обґрунтуйте Ваш вибір.

Спостереження, яке проводиться безперервно на заняттях з іноземної мови (у школі, ЗВО, ліцеї та ін.) протягом тривалого часу (навчального року, двох років та ін.), – це ... спостереження.

Спостереження, яке проводять через певні проміжки часу (один-два рази на тиждень/місяць та ін.), – це ... спостереження.

Спостереження, у процесі якого реєструють те, що побачене на одному занятті, – це ... спостереження.

Спостереження, яке охоплює досить невелику, але репрезентативну частину об'єкта, – це ... спостереження.

Спостереження, при якому „вибірку” не роблять, а спостерігають усі досліджувані об'єкти, – це ... спостереження.

Спостереження, яке має на увазі реєстрацію дослідником безпосередньо побачених фактів, – це ... спостереження.

Спостереження, яке супроводжується інструментальними методиками (реєстрація за допомогою спеціальних приладів скорочень м'язів мовленнєвого апарату – у дослідженнях з фонетики й акустики та ін.), – це ... спостереження.

Спостереження, яке проводить сам методист-дослідник, який бере участь в освітньому процесі, – це ... спостереження.

Спостереження, при якому стороння людина стежить за процесом навчання, – це ... спостереження.

Завдання 4

Нижче наведені три формулювання питань анкети. У всіх трьох допущена одна і та сама помилка. Яка?

1. Чи задоволені ви своїми успіхами з іноземної мови?

- а) задоволений;
- б) не задоволений;
- в) не знаю.

2. Як ви думаєте, чи покращилися за останній рік ваші успіхи у вивченні іноземної мови?

- а) думаю, що покращилися;
- б) важко сказати;
- в) не покращали, залишилися такими ж.

3. Чи усвідомлюєте ви свої навчальні цілі?

- а) так, усвідомлюю;
- б) ні, не усвідомлюю;
- в) важко відповісти.

Яким чином можна переформулювати ці питання, щоб уникнути помилки?

Підготуйте анкету з виявлення рівня мотивації школярів до вивчення іноземної мови. Проведіть анкетування з використанням питань відкритого й закритого типу. Проаналізуйте результати анкетування. Результати подайте у вигляді тез.

Завдання 5

На підставі етапів підготовки і проведення спостереження

за педагогічним процесом з іноземної мови (вибір об'єкта; визначення мети спостереження; складання плану спостереження, підготовка документів, зокрема бланків протоколів спостереження, інструкцій спостерігачеві і обладнання спостереження (апаратура); збір даних спостереження (записи, протоколи, таблиці та ін.); обробка та оформлення результатів спостереження; аналіз результатів і висновки спостереження) подайте у вигляді тез програму і опис цього процесу в рамках таких тем з методики навчання іноземних мов:

Тема 1. „Формування базових компетенцій на основі автентичного тексту в процесі навчання англійської мови в старших класах середньої школи”.

Тема 2. „Використання образотворчої наочності в процесі постановки й розвитку ситуації усного спілкування на уроках німецької мови (середній етап навчання)”.

Завдання 6

При перерахуванні методів експериментального дослідження автор роботи „Удосконалення усно-мовленнєвих умінь студентів старших курсів у процесі роботи над автентичними матеріалами періодичних видань соціально-культурного змісту (німецька мова як друга мовна спеціальність)” згадує бесіду з колегами й носіями мови).

Яким чином можливо застосувати метод опитування при проведенні дослідження з цієї теми? Складіть п'ять-шість питань відповідно до вимог, що висуваються до методу опитування.

Завдання 7

Для вирівнювання груп можуть бути застосовані зрізи й тести. Прочитайте уривки з магістерських досліджень і визначте, чи відповідають проведені зрізи і тести вимогам вирівнювання груп. Аргументуйте Вашу відповідь. Наведіть приклади з власної практичної діяльності.

Тема: „Методика навчання студентів філологічних факультетів іноземної спонтанної мови (англійська мова як

додаткова спеціальність”):

... Експериментальне навчання включало проведення вихідного, першого проміжного, другого проміжного, підсумкового та відстроченого зрізів, тести яких подано в додатку 2. При цьому під методичними зрізами розумілися методичні (навчальні) тести будь-яких видів, які є органічною частиною експерименту й визначають межі певних його етапів ...

У нашому дослідженні результати виконання спеціально розроблених тестів служать показником рівня сформованості необхідних знань, навичок і вмінь, а також сприяють виявленню необхідного ... рівня навченості студентів англійської спонтанної мови ...

Студентам пропонувалося ознайомитися з діалогічним текстом, на основі якого учні повинні створити свій діалогічний текст, що має особливості англійської...

Тема: „Навчання студентів економічного профілю ознайомчого читання на матеріалі англійських професійних текстів з використанням навчальних програм для персонального комп'ютера”:

... Експериментальне навчання і передекспериментальний зріз проводилися двічі на різних групах з метою отримання більш достовірних даних. Доекспериментальні зрізи показали недостатньо сформовані рецептивні навички безперекладного розуміння значень слів в експериментальних і контрольних групах ...

Через два тижні після закінчення експерименту був проведений відстрочений зріз, який перевіряє міцність сформованості навичок з урахуванням природного процесу забування ...

Через п'ять місяців був проведений відстрочений зріз з метою перевірки рівня розвитку вмінь ...

Завдання 8

Проаналізуйте такий фрагмент: Схема експерименту, якщо розглядати його як діяльність експериментатора, відповідає моделі необіхевіоризму: стимул – проміжні змінні –

реакція. Експериментатор дає випробуваному завдання, випробуваний (проміжна змінна) їх виконує. Якщо дослідник зацікавлений у підтвердженні (або спростуванні) своєї гіпотези, то він може неусвідомлено вносити спотворення в хід експерименту та інтерпретації даних, домагаючись, щоб випробуваний „працював під гіпотезу”, створюючи привілейовані умови лише для експериментальної групи. Такі дії експериментатора – джерело артефактів. Американський психолог Розенталь назвав це явище „ефектом Пігмаліона” на честь персонажа грецької міфу.

Скульптор Пігмаліон створив статую прекрасної дівчини Галатеї. Вона була така гарна, що Пігмаліон закохався в Галатею і став благати богів оживити статую. Боги відгукнулися на його прохання.

Дослідник, зацікавлений у підтвердженні теорії, діє мимоволі так, щоб вона була підтверджена. Як Ви думаєте, чи можна контролювати „ефект Пігмаліона”? Якщо „так”, то яким чином?

Завдання 9

На підставі поданої схеми дослідження з теми „Актуалізація педагогічного потенціалу навчального тексту (на прикладі навчання іноземних мов у ЗВО)” (див. рис. 7) опишіть методику проведення експериментальної роботи. Які прийоми і вправи Ви можете запропонувати для реалізації представленої схеми? Чи можливо провести попередні і відстрочені зрізи? Аргументуйте Вашу відповідь.

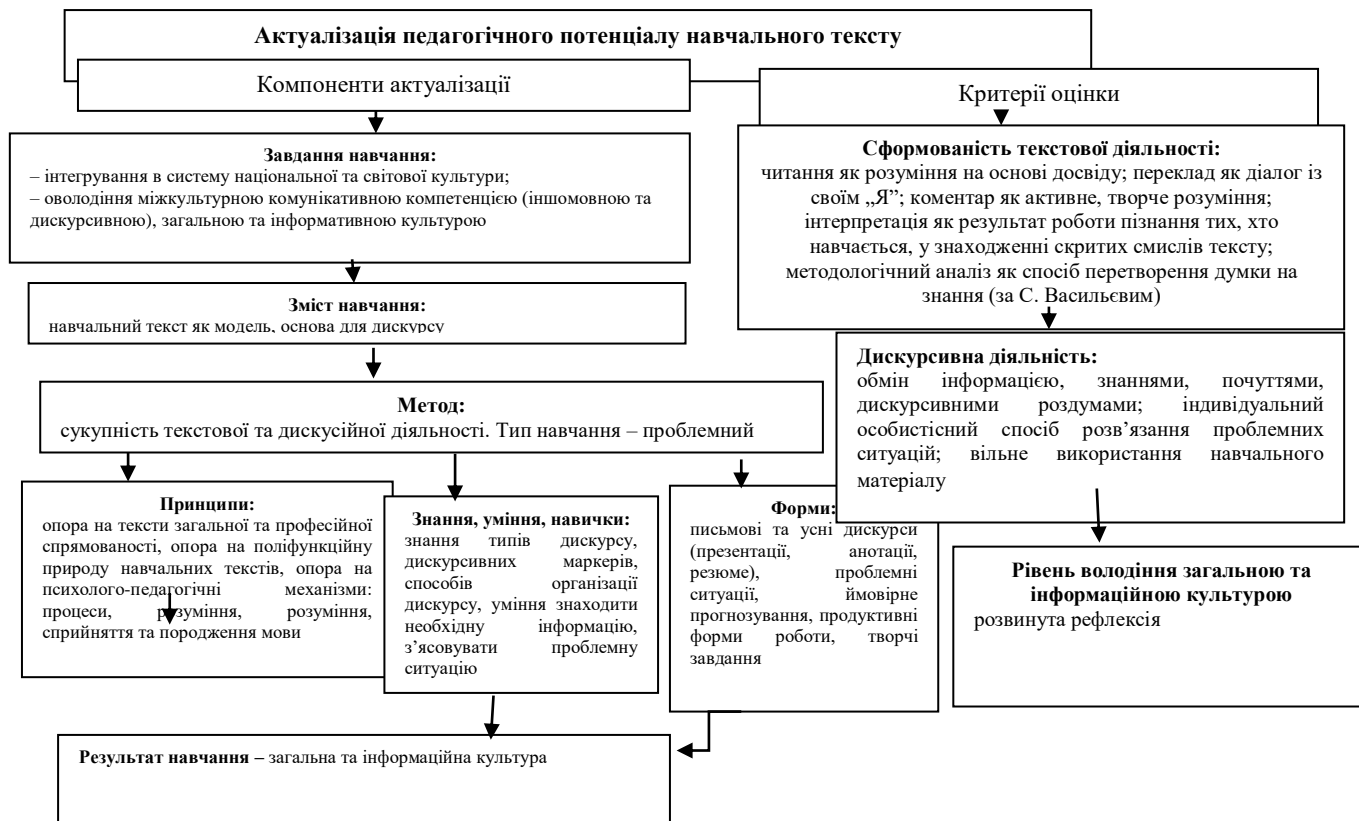

Рис. 7. Модель навчання на основі перенесення текстової діяльності в дискусію

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЯ II

1. Аналіз навчальних матеріалів і документів (програм загальноосвітніх установ, протоколів методичних комісій, програм-концепцій комунікативної іншомовної освіти, програмно-методичних матеріалів для загальноосвітніх навчальних закладів, текстів контрольних робіт учнів і т.п.), педагогічних поглядів і методичних теорій у світлі цієї проблематики.

- ❖ Порівняння
- ❖ Дедукція
- ❖ Індукція
- ❖ Ретроспективне вивчення досвіду

2. Найбільш інформативний метод дослідження, який дозволяє побачити всі сторони досліджуваних явищ і процесів, що доступні сприйняттю спостерігача – і безпосередньо, і за допомогою різних приладів.

- ❖ Спостереження або метод систематичного спостереження за процесом навчання
- ❖ Порівняння
- ❖ Індукція
- ❖ Дедукція

3. Метод має на меті отримання інформації з проведеного дослідження або з певного досліджуваного явища шляхом устанавлення прямих контактів з випробуваними та іншими учасниками експерименту в умовах, що наближаються до природного спілкування.

- ❖ Порівняння
- ❖ Індукція
- ❖ Дедукція
- ❖ Усне опитування (бесіда, інтерв'ю)

4. Метод полягає у вивченні різних думок учнів/студентів щодо способів і прийомів в оцінках навчання, пропозицій і побажань щодо їх покращення. Основним способом реалізації цього методу є таке

опитування, зміст і форма якого визначається специфікою дослідження.

- ❖ Бесіда
- ❖ Інтерв'ю
- ❖ Метод експертних оцінок
- ❖ Письмове опитування (анкетування)

5. Форма опитування, пов'язаний із залученням до оцінки досліджуваних явищ, процесів найбільш компетентних людей, думки яких доповнює й перевіряє, дозволяє досить об'єктивно оцінити те, що досліджує.

- ❖ Метод експертних оцінок
- ❖ Бесіда
- ❖ Анкетування
- ❖ Інтерв'ю

6. Метод, запозичений з психології, який використовується для визначення та вимірювання психологічних характеристик мовленнєвої діяльності. У цьому контексті тест розглядається як контрольне завдання, що проводиться в умовах, рівних для всіх учнів.

- ❖ Анкетування
- ❖ Метод експертних оцінок
- ❖ Тестування
- ❖ Бесіда

7. Метод, що розуміє регулярне відстеження стану об'єкта, значень окремих його параметрів з метою вивчення динаміки процесів, що відбуваються, прогнозування тих чи тих подій, а також запобігання небажаних явищ.

- ❖ Моніторинг
- ❖ Дослідна робота
- ❖ Обстеження
- ❖ Метод експертних оцінок

8. Метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунку на отримання більш високих його результатів з подальшою їх перевіркою та оцінкою.

- ❖ Дослідна робота
- ❖ Моніторинг
- ❖ Обстеження

❖ Анкетування

9. Загальний емпіричний метод дослідження, суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах.

❖ Експеримент

❖ Моніторинг

❖ Обстеження

❖ Анкетування

10. Організована для вирішення методичної проблеми спільна діяльність випробовуваних і експериментатора.

❖ Експеримент

❖ Моніторинг

❖ Обстеження

❖ Методичний експеримент

11. Експеримент, що визначає вихідні дані для подальшого дослідження (наприклад, початковий рівень знань і вмій учнів з якогось розділу програми).

❖ Формувальний

❖ Констатувальний

❖ Контрольний

❖ Перевірочний

12. Експеримент базується на навчанні з уведенням нового чинника (новий матеріал, нові засоби, прийоми, форми навчання та ін.), конструюються нові педагогічні технології, визначається ефективність їх застосування.

❖ Контрольний

❖ Формувальний

❖ Констатувальний

❖ Формуючий

13. Експеримент становить завершальний етап дослідження, за допомогою якого через якийсь проміжок часу після навчального експерименту визначається рівень знань і вмій учнів, розвитку будь-якої якості особистості за матеріалами навчального експерименту.

❖ Констатувальний

❖ Формувальний

❖ Контрольний

❖ Перевірочний

14. Експеримент, де учень, студент (або невелика їхня група) „ізолюються” від решти колективу навчальної групи, щоб забезпечити більш детальне й уважне вивчення будь-яких аспектів і точний облік результатів експерименту.

❖ Лабораторний

❖ Індивідуальний

❖ Груповий

❖ Горизонтальний

15. Найбільш штучний з усіх різновидів експерименту, оскільки передбачає індивідуальні заняття з випробуваними. Експериментатор проводить заняття в позанавчальний час за заздалегідь наміченим планом.

❖ Лабораторний

❖ Індивідуальний

❖ Груповий

❖ Горизонтальний

16. Експеримент, що становить заняття з групою респондентів у 5 – 10 осіб, також у позанавчальний час за наміченим планом (у рамках гіпотези дослідження).

❖ Лабораторний

❖ Індивідуальний

❖ Груповий

❖ Горизонтальний

17. Експеримент, що передбачає наявність експериментальної і контрольної груп, тобто протиставляються два або більше варіантів розв’язання досліджуваної проблеми.

❖ Лабораторний

❖ Індивідуальний

❖ Груповий

❖ Горизонтальний

18. Експеримент, що виключає протиставлення двох груп випробовуваних, тобто в експерименті бере участь тільки одна група.

❖ Лабораторний

❖ Індивідуальний

- ❖ Вертикальний
- ❖ Горизонтальний

19. Експеримент, що передбачає стандартний хід проведення науково-практичного дослідження – наявність контрольної та експериментальної груп або наявність однієї групи.

- ❖ Лабораторний
- ❖ Індивідуальний
- ❖ Традиційний
- ❖ Горизонтальний

20. Експеримент, що полягає в тому, що контрольна та експериментальна групи по черзі міняються місцями: контрольна група стає експериментальною, а експериментальна – контрольною.

- ❖ Вертикальний
- ❖ Горизонтальний
- ❖ Традиційний
- ❖ Перехресний

21. Експеримент проводиться в класі в природних умовах навчання деякий період часу.

- ❖ Короткочасний
- ❖ Систематичний
- ❖ Традиційний
- ❖ Горизонтальний

22. Експеримент, що проводиться у вигляді занять з класом протягом кількох місяців, півріччя або всього навчального року.

- ❖ Короткочасний
- ❖ Систематичний
- ❖ Тривалий
- ❖ Відкритий

23. Форма варіантів відповіді, що _____ дозволяє виявити й виразити в числах всі основні характеристики пам'яті випробовуваних. За допомогою спеціальних завдань можна встановити швидкість, обсяг, міцність довільного й мимовільного запам'ятовування та ін.

- ❖ Тестування

- ❖ Спостереження
- ❖ Опитування
- ❖ Анкетування

24. Анкети, що містять серію питань, необхідних для отримання інформації відповідно до цілей і гіпотези дослідження.

- ❖ Бланки
- ❖ Питання
- ❖ Питальники
- ❖ Діагности

25. _____ називається така форма анкети, де до питання наводиться повний набір варіантів відповідей.

- ❖ Відкрита
- ❖ Повна
- ❖ Закрита
- ❖ Неповна

26. _____ називається така форма анкети, де до питання не наводиться повний набір варіантів відповідей, а виникає необхідність дізнатися безпосередньо думку опитуваного з питання.

- ❖ Відкрита
- ❖ Закрита
- ❖ Повна
- ❖ Розвідувальна

Навчально-методичне видання

Кокнова Тетяна Анатоліївна

**Методологія лінгвометодичного дослідження:
навчальний посібник для магістрантів факультету
іноземних мов**

За редакцією авторів
Комп'ютерний макет – Кокнова Т. А.

Здано до склад. 04.06.2019 р. Підп. до друку 31.05.2019 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 7,5.
Наклад 200 прим. Зам. № 140.

Видавець

**Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса
Шевченка»**

вул. Гоголя, 5, м. Старобільськ, Луганська обл., 91011.
т/ф: (0642) 58-03-20.